DE DIGNITATE

ET AUGMENTIS

SCIENTIARUM,

PARS II.

BACONIS

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Universidad Francisco Marroquín

https://archive.org/details/dedignitateetaug00bacguat

LIBER VII.

CAP. I.

Partitio Ethicæ, *in* Doctrinam de Exemplari, & Georgica animi. *Partitio* Exemplaris, (*ſcilicet* Boni) *in* Bonum Simplex, & Bonum Comparatum. *Partitio* Boni Simplicis, *in* Bonum Individuale, & Bonum Communionis.

CAP. II.

Partitio Boni Individualis, *vel* Suitatis. *in* Bonum Activum; & Bonum Paſſivum. *Partitio* Boni paſſivi, *in* Bonum Conſervativum, & Bonum perfectivum. *Partitio* Boni Communionis *in* Officia Generalia, & Reſpectiva.

CAP. III.

Partitio Doctrinæ de Cultura Animi; *in* Doctrinam de Characteribus Animorum; De Affectibus; & De Remediis *ſive* Curationibus. *Appendix* Doctrinæ *ejuſdem de* Congruitate inter Bonum Animi, & Bonum Corporis.

LIBER VIII.

CAP. I.

Partitio Doctrinæ Civilis, *in* Doctrinam de Converſatione, Doctrinam de Negotiis: & Doctrinam de Imperio, *ſive* Republica.

CAP. II.

Partitio Doctrinæ de Negotiis; *in* Doctrinam de Occaſionibus Sparſis, & Doctrinam de Ambitu Vitæ. *Exemplum* Doctrinæ de Occaſionibus Sparſis, *ex* Parabolis *aliquibus* Salomonis. *Præcepta* de Ambitu Vitæ.

CAP. III.

Partitiones Doctrinæ *de* Imperio *ſive* Repub. *omittuntur; Tantum Aditus ſit ad* Deſiderata *duo*, Doctrinam *de* Proferendis Finibus Imperii, *&* Doctrinam *de* Juſtitia Univerſali, *ſive de* Fontibus Juris.

LIBER IX.

CAP. I.

Partitiones Theologiæ inſpiratæ *omittuntur: Tantum aditus ſit ad* deſiderata *tria:* Doctrinam *de* Legitimo uſu Rationis Humanæ *in* Divinis: Doctrinam *de* Gradibus Unitatis *in* Civitate Dei: *&* Emanationes Scripturarum.

FRAN-

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO,

Vice-Comitis ſancti Albani,

DE DIGNITATE ET AUGMENTIS SCIENTIARUM,

LIBER SEPTIMUS.

Ad Regem ſuum.

CAP. I.

Partitio Ethicæ, *in* Doctrinam de Exemplari, & Georgica animi. *Partitio* Exemplaris, (*ſcilicet* Boni) *in* Bonum Simplex, & Bonum Comparatum. *Partitio* Boni Simplicis, *in* Bonum Individuale, & Bonum Communionis.

PErventum eſt (Rex optime) ad *Ethicam*, quæ *Voluntatem humanam* intuetur & tractat. Voluntatem gubernat recta ratio, ſeducit bonum apparens; Voluntatis ſtimuli affectus, miniſtri organa & motus voluntarii. De hac Salomon, *Ante omnia* (inquit) *cuſtodi, Fili, cor tuum, nam inde pro-*

UNIVERSIDAD FRANCISCO MARROQUIN
BIBLIOTECA DE JOSE CECILIO DEL VALLE
Guatemala, C.A.

cedunt actiones vitæ. In hujus *Scientiæ* pertractatione, qui de ea ſcripſerunt, perinde mihi feciſſe videntur, ac ſi quis *ſcribendi artem* tradere pollicitus, pulchra tantum exhibeat *exemplaria*, literarum tam ſimplicium quam copulatarum, de *calamo* vero *ducendo*, aut modis characteres efformandi, nihil præcipiat: Ita & iſti propoſuerunt nobis exemplaria bella, & luculenta, atque deſcriptiones ſive imagines accuratas, *boni*, *virtutis*, *officiorum*, *felicitatis*, tanquam vera objecta, & ſcopos voluntatis & appetitus humani: Verum quomodo quis poſſit optime ad hos ſcopos (excellentes ſane, & bene ab illis poſitos) collimare, hoc eſt, quibus inſtitutis animus ad illa aſſequenda ſubigi & componi poſſit, aut nihil præcipiunt, aut perfunctorie, & minus utiliter. Differamus, quantum libuerit, virtutes morales in animo humano eſſe habitualiter, non naturaliter: Diſtinguamus ſolenniter inter ſpiritus generoſos, & vulgus ignobile, quod illi rationum momentis, hi præmio aut pœna, ducantur: Præcipiamus ingenioſe, animum humanum, ut rectificetur, inſtar bacilli, in contrariam partem inclinationis ſuæ flecti oportere: Aliaque inſuper hujuſmodi hinc inde ſpargamus: Longe tamen abeſt, ut hæc & alia id genus, abſentiam rei excuſent, quam modo requirimus.

Hujuſce neglectus cauſam haud aliam eſſe reor, quam latentem illum ſcopulum, ad quem

tot

tot *Scientiæ* naviculæ impingentes, naufragia paſſæ ſunt: Nimirum, quod faſtidiant Scriptores verſari in rebus vulgatis, & plebejis, quæ nec ſatis ſubtiles ſint ad diſputandum, nec ſatis illuſtres ad ornandum. Sane haud facile quis verbis aſſequatur, quantam calamitatem attulerit hoc ipſum, quod dicimus: quod homines ingenita ſuperbia, & gloria vana, eas materias tractationum, eoſque modos tractandi ſibi delegerint, quæ ingenia ipſorum potius commendent, quam Lectorum utilitatibus inſerviant. Optime Seneca, *Nocet illis eloquentia, quibus non rerum facit cupiditatem, ſed ſui:* Siquidem Scripta talia eſſe debent, ut amores documentorum ipſorum, non doctorum, excitent. Ii igitur recta incedunt via, qui conſiliis ſuis id prædicare poſſint, quod fecit Demoſthenes, atque hac clauſula ea concludere. *Quæ ſi feceritis, non Oratorem duntaxat in præſentia laudabitis, ſed voſmet ipſos etiam, non ita multo poſt ſtatu rerum veſtrarum meliore.* Ego certe, (Rex optime) ut de me ipſo, quod res eſt, loquar, & in iis quæ nunc edo, & in iis, quæ in poſterum meditor, Dignitatem ingenii & nominis mei [ſi qua ſit] ſæpius ſciens & volens projicio, dum commodis humanis inſerviam: Quique Architectus fortaſſe in Philoſophia & Scientiis eſſe debeam, etiam Operarius & Bajulus, & quidvis demum fio, cum haud pauca, quæ omnino fieri neceſſe ſit, alii autem ob inna-

tam ſuperbiam ſubterfugiant, ipſe ſuſtineam, & exequar. Verum (ut ad rem redeamus) quod cœpimus dicere, delegerunt ſibi Philoſophi in *Ethica* maſſam quandam materiæ ſplendidam & nitentem, in qua potiſſimum vel ingenii acumen, vel eloquentiæ vigorem venditare poſſint. Quæ vero Practicam maxime inſtruunt, quandoquidem tam belle ornari non poſſint, maxima ex parte omiſerunt.

Neque tamen debuerant Viri tam eximii deſperaſſe de fortuna, ſimili ei, quam Poeta Virgilius, & ſibi ſpondere auſus, & revera conſequutus eſt, qui non minorem, eloquentiæ, ingenii, & eruditionis, gloriam adeptus eſt, in explicando obſervationes agriculturæ, quam Æneæ res geſtas Heroicas enarrando.

Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnum.

Quam ſit, & anguſtis his addere rebus honorem.

Certe, ſi ſerio hominibus cordi ſit, non in otio ſcribere, quæ per otium legantur, ſed revera vitam activam inſtruere & ſubornare: *Georgica* iſta *animi humani* non minore in pretio apud homines haberi debebant, quam Heroicæ illæ effigies *virtutis*, *boni*, & *felicitatis*, in quibus tam operoſe eſt inſudatum.

Partiemur igitur *Ethicam* in Doctrinas principales duas, Alteram de *Exemplari* ſive *imagine boni*, Alteram de *regimine & cultura animi*, quam etiam partem *Georgica animi* appellare

lare conſuevimus: Illa *naturam boni* deſcribit, hæc *regulas de animo ad illa conformando* præſcribit.

Doctrina de *exemplari* (quæ *boni naturam* intuetur & deſcribit) *bonum* conſiderat, aut *ſimplex*, aut *comparatum*, aut *genera* (inquam) *boni*, aut *gradus*. In poſteriore horum, diſputationes illas infinitas, & ſpeculationes circa *boni ſupremum gradum*, quem *felicitatem*, *beatitudinem*, *ſummum bonum* vocitarunt, (quæ Ethnicis inſtar Theologiæ erant) Chriſtiana tandem fides ſuſtulit, & miſſas fecit. Quemadmodum enim Ariſtoteles ait, *Adoleſcentes poſſe etiam beatos eſſe, ſed non aliter, quam ſpe*, eodem modo, a Chriſtiana Fide edocti, debemus nos omnes minorum & adoleſcentum loco ſtatuere, ut non aliam felicitatem cogitemus, quam quæ in Spe ſita eſt.

Liberati igitur, bonis avibus, ab hac *doctrina*, tanquam de cœlo Ethnicorum, [Qua in parte procul dubio elevationem naturæ humanæ attribuerunt majorem quam cujus illa eſſet capax: Videmus enim quali Cothurno Seneca; *Vere magnum, habere fragilitatem hominis, ſecuritatem Dei*] Reliqua certe ab illis, circa *doctrinam exemplaris*, tradita, minore aut veritatis aut ſobrietatis jactura, magna ex parte recipere poſſumus. Etenim, quod ad *naturam boni poſitivi* & *ſimplicis* ſpectat, illam certe pulcherrime, & ad vivum, veluti in tabulis eximiis, depinxerunt, *Virtutum & offi-*

cio-

ciorum figuras, *poſituras*, *genera*, *affinitates*, *partes*, *ſubjecta*, *provincias*, *actiones*, *diſpenſationes*, diligentiſſime ſub oculos repræſentantes. Neque hic finis: Nam hæc omnia animo humano, magno quoque argumentorum acumine & vivacitate, & ſuaſionum dulcedine, commendarunt atque inſinuarunt: Quinetiam (quantum verbis præſtari poſſit) eadem contra pravos & populares errores, & inſultus, fideliſſime muniverunt. Quatenus vero ad *naturam boni comparati*, huic rei etiam nullo modo defuerunt; *In conſtituendis trinis illis ordinibus bonorum*, *in collatione vitæ contemplativæ cum activa*, *in diſcriminatione virtutis cum reluctatione*, *& virtutis jam ſecuritatem nactæ*, *& confirmatæ*, *in conflictu & pugna honeſti & utilis*, *in virtutum inter ſe libramine*, *nimirum cui quæque præponderet*, & ſimilibus, adeo ut hanc partem de *exemplari*, inſigniter excultam jam eſſe, & Antiquos, in ea re, mirabiles ſe viros præſtitiſſe, reperiam: Ita tamen, ut Philoſophos longo poſt ſe intervallo reliquerit, quia & ſtrenua Theologorum diligentia, in *officiis*, *& virtutibus moralibus*, & *caſibus conſcientiæ*, *& peccati circumſcriptionibus* penſitandis & determinandis, exercitata.

Nihilo ſecius (ut ad Piloſophos redeamus) ſi illi (antequam ad populares & receptas notiones, *virtutis*, *vitii*, *doloris*, *voluptatis*, & cæterorum, ſe applicaſſent) ſuperſediſſent pau-

liſper, & radices ipſas boni & mali, & radicum illarum fibras indagaſſent, ingentem, meo judicio lucem illis omnibus, quæ poſtea in inquiſitionem ventura fuiſſent, affudiſſent: Ante omnia, ſi *naturam rerum* non minus quam *axiomata moralia* conſuluiſſent, *doctrinas* ſuas minus prolixas, magis autem profundas reddidiſſent. Quod cum ab illis, aut omnino omiſſum, aut confuſe admodum tractatum fuerit, nos breviter retractabimus, & *fontes* ipſos *rerum moralium* aperire & purgare conabimur, antequam ad *doctrinam* de *cultura animi*, quam ponimus, ut *Deſideratam*, perveniamus. Hoc enim (ut arbitramur) *doctrinam de exemplari* novis quodammodo viribus donabit.

Inditus eſt atque impreſſus unicuique rei appetitus, ad duplicem *naturam boni*, Alteram, qua *res totum quiddam eſt in ſe ipſa*, Alteram, qua eſt *pars totius alicujus majoris*. Atque poſterior hæc illa altera dignior eſt, & potentior, cum tendat ad conſervationem *formæ amplioris*. Nominetur prima, *bonum individuale*, *ſive ſuitatis*. poſterior, *bonum communionis*. Ferrum Sympathia particulari fertur ad magnetem, at ſi paulo ponderoſius fuerit, Amores illos deſerit, & tanquam Bonus civis & amator patriæ, terram petit, regionem ſcilicet connaturalium ſuorum. Ulterius paulo pergamus; Corpora denſa & gravia terram petunt, congregationem magnam corpo-

rum

rum denſorum : Attamen , potius quam natura rerum divulſionem patiatur, & detur [ut loquuntur] *vacuum*, corpora hujuſmodi in ſurſum ferentur, & ceſſabunt ab officio ſuo erga *terram*, ut præſtent Officium ſuum *Mundo* ipſi debitum . Ita quaſi perpetuo obtinet , ut Conſervatio *Formæ* magis *Communis* minores Appetitus in ordinem redigat. At Prærogativa iſta *Boni Communionis* ſignatur præcipue in homine, ſi non degeneraverit, juxta memorabile illud Pompeii Magni dictum, qui, quo tempore Romam fames premeret, annonæ importandæ Præpoſitus , vehementiſſime autem ab amicis interpellatus, ne Mari, atroce tempeſtate ingruente , ſe committeret, illud tantum reſpondit, *Neceſſe eſt*, *ut eam* , *non*, *ut vivam* , adeo ut vitæ deſiderium (quod in individuo maximum eſt) amori & fidei in Rempubl. apud eum non præponderaret . Sed quid moramur? Nulla . omnibus ſeculis, reperta eſt vel Philoſophia, vel Secta, vel Religio, vel Lex, aut Diſciplina , quæ in tantum communionis bonum exaltavit , *Bonum* vero *individuale* depreſſit, quantum *Sancta Fides Chriſtiana* , unde liquido pateat , unum eundemque *Deum* fuiſſe , qui creaturis Leges illas naturæ, hominibus vero Legem Chriſtianam dediſſet . Propterea legimus , nonnullos ex Electis & Sanctis Viris, optaſſe ſe potius eraſos ex *Libro Vitæ* , quam ut ſalus ad fratres ſuos non perveniret , Ecſtaſi quadam charitatis,

tis, & impotenti deſiderio *boni communionis* incitatos.

Hoc poſitum, ita ut immotum maneat & inconcuſſum, nonnullis ex graviſſimis in *Morali Philoſophia* controverſiis finem imponit. Primo enim *Quæſtionem* illam determinat, de *vita contemplativa activæ præferenda*, idque contra ſententiam Ariſtotelis. Omnes ſiquidem rationes, quæ ab illo pro *contemplativa* afferuntur, *bonum privatum* reſpiciunt, atque *individui* tantum ipſius voluptatem, aut dignitatem, quibus in rebus *contemplativa* palmam haud dubie reportat. Etenim *contemplativa* non abſimilis eſt comparationi, qua uſus eſt Pythagoras, ut Philoſophiæ & contemplationi honorem ac decus aſſereret. Qui ab Hierone, quiſnam eſſet, interrogatus, reſpondit; *Hieronem non latere, (ſi forte unquam Olympicis certaminibus interfuiſſet) id ibi loci contingere, ut veniant eo; Alii fortunæ ſuæ in agonibus periculum facturi, Alii vero ut mercatores, ad merces diſtrahendas, Alii ut amicos undique confluentes convenirent, & epulis ac hilaritati indulgerent, Alii denique ut cæterorum eſſent ſpectatores: Se autem unum eſſe ex illis, qui ſpectandi gratia venerit*. Verum homines noſſe debent, in hoc humanæ vitæ theatro, Deo & Angelis ſolum convenire, ut *Spectatores* ſint. Neque ſane fieri potuit, ut hac de re dubitatio in Eccleſia unquam ſuſcitaretur: (utcunque plurimis in ore fuerit dictum

ctum illud, *pretioſa in oculis Domini mors Sanctorum ejus*: Ex quo loco mortem illam civilem & inſtituta vitæ monaſticæ & regularis attollere ſolebant:] niſi illud etiam una ſubeſſet, quod vita illa monaſtica mere contemplativa non ſit, verum plane in officiis Eccleſiaſticis verſetur, qualia ſunt jugis oratio, & votorum ſacrificia, Deo oblata, librorum item Theologicorum, multo in otio, conſcriptio, ad Legis Divinæ Doctrinam propagandam, quemadmodum & Moſes fecit, cum per tot dies in montis ſeceſſu moratus eſſet. Quinetiam Henoch, *ab Adamo Septimus*, qui videtur fuiſſe princeps *Vitæ contemplativæ*, [etenim *cum Deo ambulaſſe* perhibetur] nihilominus Eccleſiam *Prophetiæ Libro* (qui etiam a Sancto Juda citatur) dotavit. *Contemplativam* vero quod attinet meram, & in ſe ipſa terminatam, quæque radios nullos, ſive caloris, ſive luminis, in ſocietatem humanam diffundat, neſcit eam certe Theologia.

Determinat etiam quæſtionem, tanta contentione agitatam, inter *Scholas Zenonis* & *Socratis* ex una parte, qui felicitatem in virtute, aut ſola, aut adornata, [cujus ſemper in officiis vitæ partes potiſſimæ] collocarunt, & reliquas complures Sectas & Scholas, ex altera parte, veluti *Scholas Cyrenaicorum & Epicuræorum*, qui eam in voluptate conſtituerunt, Virtutem autem [ſicut fit in Comœdiis aliquibus, ubi Hera cum famula veſtem mutat]

pla-

plane ancillam ſtatuerunt, utpote ſine qua voluptati commode miniſtrari non poſſet: nec minus illam alteram *Epicuri Scholam*, quaſi *reformatam*, quæ felicitatem nihil aliud eſſe prædicabat, quam animi tranquillitatem & ſerenitatem, a perturbationibus liberi, & vacui, ac ſi Jovem de ſolio deturbare vellent, & Saturnum cum aureo ſeculo reducere, quando neque æſtas nec bruma fuiſſent, non ver, nec autumnus, ſed una & æquabilis aeris temperies, denique & illam exploſam *Pyrrhonis & Herilli Scholam*, qui ſitam autumaverunt felicitatem in ſcrupulis quibuſque animi prorſus eliminandis, nullam ſtatuentes fixam & conſtantem boni aut mali naturam, ſed actiones pro bonis aut malis habentes, prout ex animo, motu puro & irrefracto, aut contra, cum averſatione & reluctatione, prodirent, quæ tamen opinio in *Hæreſi Anabaptiſtarum* revixit, qui cuncta metiebantur juxta motus & inſtinctus Spiritus, & conſtantiam vel vacillationem fidei. Liquet autem, iſta, quæ recenſuimus, omnia ad privatam animorum tranquillitatem, & complacentiam, nullo modo autem ad *bonum communionis*, ſpectare.

Porro redarguit etiam *Philoſophiam Epicteti*, qui hoc utitur præſuppoſito; Felicitatem in iis poni debere, quæ in poteſtate noſtra ſunt, ne ſcilicet fortunæ & caſibus ſimus obnoxii, quaſi vero non multo fuerit felicius,

in

in rectis & generoſis intentionibus, & finibus, qui publicum bonum amplectantur, ſucceſſu deſtitui, & fruſtrari, quam in omnibus, quæ ad privatam tantum fortunam noſtram referuntur, Voti perpetuo compotes fieri! Sicut Conſalvus, Neapolim digito Militibus indicans, generoſa voce teſtatus eſt, *Multo ſibi optatius fore, unum pedem promovendo, ad interitum certum ruere, quam unius pedis receſſu vitam in multos annos producere*. Cui etiam concinit cœleſtis Dux & Imperator, qui pronunciavit, *Conſcientiam bonam juge eſſe Convivium*: Quibus verbis aperte ſignificat, mentem bonarum intentionum ſibi conſciam, utcunque ſucceſſu careat, verius & purius, & naturæ magis conſentaneum præbere gaudium, quam univerſum illum apparatum, quo inſtrui poſſit homo, vel ut deſideriis ſuis fruatur, vel ut animo conquieſcat.

Redarguit itidem *Philoſophiæ abuſum illum*, circa Epicteti tempora graſſari cœptum: Nempe quod Philoſophia verſa fuerit in genus quoddam vitæ Profeſſorium, & tanquam in Artem, quaſi ſcilicet inſtitutum Philoſophiæ eſſet, non ut perturbationes compeſcerentur & extinguerentur, ſed ut cauſæ & occaſiones ipſarum evitarentur & ſummoverentur, ideoque particularis quædam vitæ ratio ad hoc obtinendum ineunda eſſet, introducendo ſane, tale genus ſanitatis in animum, quale fuit Herodici in corpore, cujus meminit Ariſto-

te.

teles, illum ſcilicet nihil aliud per totam vitam egiſſe, quam ut valetudinem curaret, & proinde ab infinitis rebus abſtineret, corporis interim uſu quaſi multatus. Ubi ſi hominibus officia ſocietatis conſectari cordi ſit, illa demum valetudo maxime eſt expetenda, quæ quaslibet mutationes & impetus quoſcunque ferre & vincere queat. Eodem modo & animus ille demum vere & proprie ſanus & validus cenſendus eſt, qui per plurimas & maximas tentationes & perturbationes perrumpere poteſt. Ita ut optime Diogenes dixiſſe viſus ſit, qui eas vires animi laudarit, *quæ non ad caute abſtinendum, ſed ad fortiter ſuſtinendum valerent*, quæque animi impetum, etiam in maximis præcipitiis, cohibere poſſint, quæque [id quod in equis bene ſubactis laudatur] præſtent, ut breviſſimo ſpatio, & ſiſtere ſe, & vertere poſſint.

Poſtremo, redarguit idem *teneritudinem quandam & ineptitudinem. ad morigerandum*, in nonnullis ex antiquiſſimis Philoſophis, & maxime in veneratione habitis, notatam. Qui nimis facile ſe a rebus civilibus ſubduxerint, ut indignitatibus & perturbationibus ſe exuerent, atque magis, ſua opinione, illibati, & tanquam Sacroſancti, viverent: Ubi conſentaneum eſſet, conſtantiam hominis vere Moralis talem fore, qualem idem Conſalvus in homine militari requirebat: Nimirum ut honor ejus contexeretur tanquam e *tela craſſiore*,

re, minimeque tam tenui, ut quidvis illud vellicare & lacerare poſſit.

CAP. II.

Partitio Boni Individualis, *vel* Suitatis. *in* Bonum Activum, *&* Bonum Paſſivum. *Partitio* Boni paſſivi, *in* Bonum Conſervativum, & Bonum perfectivum. *Partitio* Boni Communionis *in* Officia Generalia, *&* Reſpectiva.

REpetamus igitur jam, & perſequamur primum *bonum individuale*, & *ſuitatis*. Illud partiemur in *bonum activum*, & *bonum paſſivum*. Etenim hæc quoque differentia *boni* [non abſimilis certe illis appellationibus, quæ Romanis in Œconomicis erant familiares, *Promi* ſcilicet, & *Condi*] in univerſa rerum natura impreſſa reperitur: Præcipue autem ſe prodit in duplici rerum creatarum appetitu, altero, ſe *conſervandi* & *muniendi*, altero, ſe *multiplicandi* & *propagandi*: Atque hic poſterior, qui *activus* eſt, & veluti *Promus*, potentior videtur & dignior: Ille autem prior, qui *paſſivus* eſt, & veluti *Condus* inferior cenſeri poteſt. Etenim in univerſitate rerum natura cœleſtis præcipue *agens* eſt, at natura terreſtris, *Patiens*. Etiam in delectationibus animantium, major voluptas eſt generandi, quam paſcendi. In oraculis quoque Divinis pronunciatur, *Beatius eſſe dare, quam accipere*. Quin & in vita communi, nemo invenitur ingenio tam molli & effœminato,

quin

quin pluris faciat aliquid quod ei in votis erat, perficere, & ad exitum perducere, quam ſenſualitatem aliquam, aut delectamentum. Atque iſta quidem *boni activi* præeminentia in immenſum exaltatur, ex intuitu conditionis humanæ, quod ſit & mortalis, & fortunæ ictibus expoſita. Nam ſi in voluptatibus hominum poſſet obtineri perpetuitas atque certitudo, magnum pretium eis accederet, propter ſecuritatem & moram. Quandoquidem autem rem videmus huc recidere; *Magni æſtimamus mori tardius: &, Ne glorieris de craſtino, neſcis partum diei:* mirum minime eſt, ſi contentione feramur ad ea, quæ temporis injurias non reformident. Ea vero nulla eſſe poſſunt, præter opera noſtra, ſicut dicitur, *Opera eorum ſequuntur eos*. Eſt & altera præeminentia *boni activi* haud exigua, indita & ſuſtentata ex eo affectu, qui humanæ naturæ, ut comes individuus, lateri adhæret: Amor ſcilicet novitatis, aut varietatis. Ille vero in ſenſuum voluptatibus (quæ *boni paſſivi* pars ſunt vel maxima) anguſtus admodum eſt, nec latitudinem habet aliquam inſignem: *Cogita quamdiu eadem feceris, Cibus, ſomnus, ludus, per hunc circulum curritur. Mori velle, non tantum fortis, aut miſer, aut prudens, ſed etiam faſtidioſus poteſt*. At in actis vitæ noſtræ, & inſtitutis, & ambitionibus, inſignis eſt varietas, eaque multa cum voluptate percipitur, dum inchoamus, progredimur,

interquieſcimus, regredimur, ut vires augeamus, appropinquamus, denique obtinemus, & hujuſmodi; Ut vere admodum dictum ſit, *Vita ſine propoſito, languida & vaga eſt*. Quod ſimul & prudentibus & ſtultiſſimis competit, ut ait Salomon; *Pro deſiderio quærit cerebroſus, omnibus immiſcet ſe*. Quinetiam videmus, Reges potentiſſimos, ad quorum nutum, quæcunque ſenſibus grata ſunt, parari poſſent, nihilominus procuraſſe ſibi interdum deſideria humilia & inania (quemadmodum Cithara fuit Neroni, *Gladiatoria Commodo*, *Antonino Aurigatio*, & alia aliis) quæ tamen ipſis fuerint omni affluentia voluptatum ſenſualium potiora. Tanto voluptatem majorem affert ut aliquid agamus, quam ut fruamur.

Illud interim paulo attentius notandum eſt, *bonum activum, individuale*, *a bono communionis* prorſus differre, quanquam nonnunquam ambo concidant. Quamvis enim *bonum iſtud individuale, activum*, ſæpe opera beneficentiæ (quæ ex *virtutibus communionis* eſt) pariat & producat; illud tamen intereſt, quod illa opera ab hominibus plurimi fiant, non animo alios juvandi, aut beandi, ſed plane propter ſe atque potentiam & amplitudinem propriam. Id quod optime cernitur, quando *bonum activum* in aliquid impingit, quod ſit *bono communionis* contrarium. Siquidem Gigantea illa animi conditio, qua abripiuntur

ma-

magni iſti orbis terrarum perturbatores, (qualis fuit L. Silla, & plurimi alii, licet in modulo longe minore, qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices & ærumnoſi ſint, prout ſibi fuerint amici, vel inimici, atque ut mundus tanquam ipſorum præferat imaginem, quæ vera eſt *Theomathia*,) hæc inquam ipſa aſpirat ad *bonum activum*, individuale, ſaltem *apparens*, etſi a *bono communionis* omnium maxime recedat.

At *bonum Paſſivum* partiemur, in *Bonum Conſervativum*, *&* *Bonum perfectivum*. Etenim inditus eſt unicuique rei triplex appetitus, quatenus ad *Bonum Suitatis*, *ſive individui*. Primus, ut ſe *conſervet*, Secundus, ut ſe *perficiat* Tertius, ut *ſe multiplicet*, ſive *diffundat*. Atque hic poſtremus appetitus ad *bonum activum* refertur, de quo jam modo diximus. Superſunt igitur reliqua tantum duo, quæ diximus, *bona*, ex quibus præcellit *perfectivum*. Minus enim quiddam eſt, conſervare rem in ſuo ſtatu: Majus vero, eandem ad naturam ſublimiorem evehere. Reperiuntur ſiquidem per res univerſas, naturæ aliquæ nobiliores, ad quarum dignitatem & excellentiam, naturæ inferiores aſpirant, veluti ad origines & fontes ſuos. Sic de hominibus non male cecinit ille:

Igneus eſt ollis vigor, & cœleis origo. Homini enim, aſſumptio aut approximatio ad Divinam aut Angelicam naturam, eſt formæ

ſuæ perfectio. Cujus quidem *boni perfectivi* prava & præpoſtera imitatio, peſtis eſt ipſa vitæ humanæ, & turbo quidam rapidus, qui omnia abripit, & ſubvertit. Nimirum, dum homines, exaltationis vice formalis atque eſſentialis, cœca ambitione advolant ad exaltationem tantummodo localem. Quemadmodum enim ægri, remedium mali ſui non invenientes, de loeo in locum corpus agitant & volvunt; quaſi mutatione loci a ſe ipſis abſcedere, & internum malum effugere poſſint: Eodem modo evenit in ambitione, ut homines, ſimulachro quodam falſo naturæ ſuæ exaltandæ abrepti, nihil aliud adipiſcantur, quam loci quandam celſitudinem & faſtigium.

Bonum vero *conſervativum* nihil aliud eſt, quam *receptio & fruitio rerum naturæ noſtræ congruentium*. Hoc vero *bonum*, licet maxime ſit ſimplex, & nativum, tamen ex *bonis* videtur molliſſimum atque infimum. Quin & hoc ipſum *Bonum* recipit differentiam nonnullam, circa quam partim vacillavit judicium hominum, partim omiſſa eſt inquiſitio. *Boni* ſiquidem *fruitionis* ſive, quod vulgo dicitur, *jucundi* dignitas, & commendatio, aut in *ſinceritate fruitionis* ſita eſt, aut in ejuſdem *vigore*: Quorum alterum inducit & præſtat *æqualitas*, alterum autem *varietas* & *viciſſitudo*: Alterum minorem habet mixturam mali, alterum impreſſionem magis fortem & vividam *boni*. Cæterum, horum utrum melius,

am-

ambigitur: Dein, num natura humana utrumque ſimul apud ſe retinere poſſit, *non inquiritur*.

Atque quantum ad id, de quo *ambigitur*, ventilari cœpit illa controverſia inter Socratem & Sophiſtam quendam. Ac Socrates quidem aſſerebat, *felicitatem ſitam eſſe in animi pace conſtante, & tranquillitate*: ſophiſta vero in hoc, *Ut quis multum appetat, & multum fruatur*. Quin & ab argumentis delapſi ſunt ad convitia, dicente Sophiſta, *Felicitatem Socratis, ſtipitis vel lapidis eſſe felicitatem*, e contra Socrate, *Sophiſtæ felicitatem eſſe ſcabioſi, qui perpetuo pruriret, & ſcalperet*. Neque tamen deſunt utrique ſententiæ ſua firmamenta. Nam *Socrati* aſſentitur vel *Epicuri Schola* ipſa, quæ virtutis, ad felicitatem, partes eſſe maximas, non diffitebatur. Quod ſi ita ſit, certo certius eſt, virtutis majorem eſſe uſum in perturbationibus ſedandis, quam rebus cupitis adipiſcendis. *Sophiſtæ* autem nonnihil ſuffragari videtur *aſſertio* illa, cujus a nobis mentio modo facta eſt, quod videlicet *bonum perfectivum bono conſervativo ſit ſuperius*, quippe quia cupitarum rerum adeptiones naturam videantur ſenſim perficere: Quod licet vere non faciant, tamen & motus ipſe in circulo, ſpeciem nonnullam præ ſe fert *motus progreſſivi*.

At ſecunda *quæſtio*, (*Num* ſcilicet *natura humana non poſſit & animi tranquillitatem*,

& fruendi vigorem, ſimul retinere?) rite diffinita, priorem illam reddit otioſam & ſupervacaneam. Annon enim videmus, haud raro animos nonnullorum ita factos & compoſitos, ut voluptatibus afficiantur vel maxime cum adſint, & tamen earum jacturam non gravate ferant? Ita ut ſeries illa Philoſophica, *Non uti, ut non appetas; Non appetere, ut non metuas*, videatur eſſe puſilli cujuſdam animi, & diffidentis; Sane, *Doctrinæ* pleræque Philoſophorum videntur eſſe paulo timidiores, & cavere hominibus, pluſquam natura rerum poſtulat. Veluti, cum mortis formidinem medendo augent. Etenim, cum nihil aliud fere vitam humanam faciant, quam mortis quandam præparationem & diſciplinam, quomodo fieri poſſit, ut ille hoſtis mirum in modum non videatur terribilis, contra quem muniendi nullus ſit finis? Melius Poeta, (inter Ethnicos;)

Qui finem vitæ extremum inter munera ponit
Naturæ.

Similiter & in omnibus anniſi ſunt Philoſophi animum humanum reddere nimis uniformem & harmonicum, eum motibus contrariis & extremis minime aſſuefaciendo. Cujus cauſam arbitror fuiſſe, quod ipſi vitæ ſe privatæ dedicarunt, a negotiis & aliorum obſequiis immuni & liberæ. Quin potius imitentur homines prudentiam gemmariorum, qui ſi forte in gemma inveniatur nubecula ali-

aliqua, aut glaciecula, quæ ita poſſet eximi, ut magnitudini lapidis non nimium detrahatur, eam tollunt, aliter vero intactam eam relinquunt: Pari ratione, ſerenitati animorum ita conſulendum eſt, ut non deſtruatur magnanimitas. Atque de *bono individuali* hactenus.

Poſtquam igitur de *bono ſuitatis* (quod etiam *particulare*, *privatum*, *individuale*, appellare ſolemus) jam dixerimus; repetamus *bonum communionis*, quod *ſocietatem* intuetur. Iſtud nomine *officii* vocari conſuevit: Siquidem vocabulum *officii* magis proprie attribuitur animo bene diſpoſito erga alios: vocabulum *virtutis* animo intra ſe recte formato & compoſito. Verum iſta pars, primo intuitu, *Scientiæ civili* deberi videtur: Attamen, ſi diligentius attendas, non ita: Siquidem tractat regimen & imperium uniuſcujuſque in ſe ipſum, neutiquam vero in alios. Atque ſicut in architectura, alia res eſt, poſtes, trabes, & cæteras ædificii partes efformare, & ad ædificandi uſum præparare, alia autem, eaſdem ad invicem aptare & compaginare: Sicut etiam in mechanicis, inſtrumentum aut machinam fabricare & conficere, non idem eſt, quod fabricatum erigere, movere, & in opere ponere: Sic *doctrina* de *conjugatione ipſa hominum in civitate*, ſive *ſocietate*, differt ab ea, quæ eos reddit ad hujuſmodi *Societatis* commoda conformes, & bene affectos.

Iſta

Iſta *pars de officiis*, etiam in duas portiones diſtribuitur, quarum altera tractat de *officio hominis in communi*, altera de *officiis ſpecialibus & reſpectivis*, pro ſingulorum profeſſione, vocatione, ſtatu, perſona, & gradu. Harum primam, ſatis excultam, diligenterque a veteribus & aliis explicatam, jam antea retulimus: Alteram quoque, ſparſim quidem tractatam, licet non in corpus aliquod integrum Scientiæ digeſtam, reperimus. Neque tamen hoc ipſum, quod ſparſim tractetur, reprehendimus, quinimo de hoc argumento per partes ſcribi longe conſultius exiſtimamus. Quis enim tanta fuerit vel perſpicacia, vel confidentia, ut de *officiis peculiaribus & relativis*, ſingulorum ordinum & conditionum, perite & ad vivum diſceptare & diffinire poſſit, aut ſuſtineat? Tractatus autem, qui experientiam non ſapiunt, ſed ex notitia rerum generali & Scholaſtica tantummodo deprompti ſunt de rebus hujuſmodi, inanes plerunque evadunt & inutiles. Quamvis enim aliquando contingat, ſpectatorem ea animadvertere, quæ luſorem fugiant, atque jactetur proverbium quoddam magis audaculum, quam ſanum, de cenſura vulgi circa actiones principum, *ſtantem in valle optime perluſtrare montem*, optandum tamen inprimis eſſet, ut non niſi expertiſſimus & verſatiſſimus quiſque ſe hujuſmodi argumentis immiſceret. Hominum enim ſpeculativorum,

in

in materiis actívis, lucubrationes, iis, qui in agendo fuerint exercitati, nihilo meliores videntur, quam diſſertationes Phormionis de bellis æſtimatæ ſunt ab Hannibale, qui eas habuit pro ſomniis & deliriis. Unum duntaxat vitium illos occupat, qui de rebus, ad ſuum munus, aut artem, pertinentibus, libros conſcribunt, quod ſcilicet in illis ipſis *Spartis* ſuis ornandis, atque attollendis, modum tenere neſciant.

In hoc genere Librorum, piaculum foret, non meminiſſe (honoris cauſa) excellentiſſimi illius operis, a Majeſtate tua elucubrati, *De Officio Regis*. Scriptum enim hoc plurimos intra ſe cumulavit ac recondidit Theſauros, tam conſpicuos, quam occultos, *Theologiæ*, *Ethicæ*, & *Politicæ*, inſigni cum aſperſione aliarum artium: Eſtque, meo judicio, inter Scripta, quæ mihi perlegere contigerit, præcipue ſanum & ſolidum. Non illud ullo loco, aut inventionis fervore æſtuat, aut in diligentiæ frigore torpet aut dormitat: Non vertigine aliquando corripitur, unde in ordine ſuo ſervando confundatur aut excidat: Non digreſſionibus diſtrahitur, ut illa, quæ nihil ad rhombum ſunt, expatiatione aliqua flexuoſa complectatur: Non odoramentorum aut pigmentorum fucis adulteratur, qualibus illi utuntur, qui Lectorum potius delectationi, quam argumenti naturæ inſerviunt: Ante omnia vero, ſpiritu valet iſtud opus, non mi-

minus, quam corpore, utpote quod & cum veritati optime conſentiat, & ad uſum ſit accommodatiſſimum. Quin etiam vitio illo, de quo paulo ante diximus, (quod, ſi in alio quopiam, in Rege certe, & Scripto de Majeſtate Regia, tolerandum fuerit) omnino caret: Nempe, quod culmen & faſtigium Regium non immodice aut invidioſe extollat: ſiquidem Majeſtas tua Regem non depinxit aliquem, *Aſſyriæ* aut *Perſiæ*, gloria & externo faſtu nitentem; & coruſcantem, ſed vere *Moſem*, aut *Davidem*, Paſtores ſcilicet Populi ſui. Neque vero mihi unquam memoria excidet dictum quoddam vere regium, quod in lite graviſſima terminanda, Majeſtas tua, pro ſacro illo, quo præditus es, Spiritu, ad populos regendos pronunciavit; Nimirum, *Reges juxta Leges Regnorum ſuorum gubernacula tractare, quemadmodum & Deus juxta Leges Naturæ: & æque raro prærogativam illam ſuam, quæ Leges tranſcendit, ab illis uſurpandam, ac a Deo videmus uſurpari poteſtatem Miracula patrandi*. Nihilo tamen ſecius, ex Libro illo altero, a Majeſtate tua conſcripto de *Libera Monarchia*, ſatis omnibus innoteſcit, non minus Majeſtati tuæ cognitam eſſe & perſpectam plenitudinem poteſtatis Regiæ, atque *Ultimitates* (ut Scholaſtici loquuntur) Jurium Regalium, quam Officii & Muneris Regii Limites & Cancellos. Non dubitavi igitur in medium adducere Librum illum a Ma-

Majeſtatis tuæ calamo exaratum, tanquam exemplum primarium & maxime illuſtre, *Tractatuum de peculiaribus & reſpectivis officiis*. Quo de Libro, quæ a me jam dicta ſunt, dixiſſem profecto, ſi ante Annos mille a Rege quopiam conſcriptus fuiſſet. Neque vero me movet Decorum illud, quod vulgo præſcribitur, ne quis coram laudetur: modo Laudes illæ nec modum excedant, nec intempeſtive, aut nulla data occaſione, tribuantur. Cicero certe, in luculentiſſima illa Oratione ſua pro M. Marcello, nihil aliud agit, quam ut exhibeat tabulam quandam, ſingulari artificio depictam, de Laudibus Cæſaris, licet coram ipſo Oratio illa haberetur. Quod & Plinius ſecundus erga Trajanum. Itaque jam ad propoſitum revertamur.

Pertinet porro ad hanc *partem de officiis reſpectivis vocationum, & profeſſionum ſingularum, doctrina* alia, tanquam priori relativa, ſive oppoſita, nimirum de *fraudibus*, *cautelis*, *impoſturis*, & *vitiis* ipſarum: Siquidem depravationes & vitia officiis & virtutibus opponuntur. Neque omnino de his, in plurimis Scriptis & Tractatibus, ſiletur, ſed ſæpe, ad illa notanda, ſaltem obiter excurritur. At quo tandem modo? Per Satyram ſcilicet, & Cynice (more Luciani) potius, quam ſerio & graviter. Etenim, plus operæ impenditur, ut pleraque in artibus, etiam utilia & ſana, maligno dente vellicentur, &

ad-

ad ludibrium hominibus exponantur, quam ut, quæ in iiſdem corrupta ſunt & vitioſa, ſecernantur a ſalubribus & incorruptis. At optime Salomon: *Quærenti deriſori ſcientiam, ipſa ſe abſcondit, ſed ſtudioſo fit obviam.* Quicunque enim ad ſcientiam accedit animo irridendi & aſpernandi, inveniet proculdubio quæ cavilletur plurima, ex quibus vero doctior fiat, perpauca. Verum, Tractatio hujus, de quo loquimur, argumenti, gravis & prudens, atque cum integritate quadam & ſinceritate conjuncta, inter munitiſſima virtutis ac probitatis propugnacula videtur numeranda. Nam ſicut fabuloſe perhibetur de *Baſiliſco*, ſi primus quempiam conſpexerit, illico hominem perimit; ſi quis illum prior, Baſiliſcus perit: pari ratione, fraudes, impoſturæ, & malæ artes, ſi quis eas prior detexerit, nocendi facultate privantur; quod ſi illæ prævenerint, tum vero, non alias, periculum creant. Eſt itaque quod gratias agamus *Machiavello*, & hujuſmodi Scriptoribus, qui aperte & indiſſimulanter proferunt, quid homines facere ſoleant, non quid debeant. Fieri enim nullo modo poteſt, ut conjungatur *ſerpentina* illa *prudentia* cum *innocentia columbina* niſi quis mali ipſius naturam penitus pernoſcat. Abſque hoc enim deerunt virtuti ſua præſidia & munimenta. Imo, neque ullo modo poſſit vir bonus & probus malos & improbos corrigere & emendare, niſi ipſe prius omnia ma-

litiæ

litiæ latibula & profunda exploraverit. Etenim, qui judicio plane corrupto ſunt, & depravato, hoc habent, ut præſupponant, Honeſtatem in hominibus ab inſcitia & ſimplicitate quadam morum oriri, atque ab eo tantum, quod fides habeatur Concionatoribus, & Pædagogis, item libris, præceptis moralibus, & iis, qui vulgo prædicantur & decantantur, ſermonibus: Adeo ut, niſi plane perſpiciant, opiniones ſuas pravas, ac corrupta & detorta principia, non minus illis qui hortantur & admonent, quam ſibi ipſis, eſſe explorata, & cognita, Probitatem omnem morum & conſiliorum aſpernentur, juxta Oraculum illud Salomonis mirabile: *Non recipit ſtultus verba prudentiæ, niſi ea dixeris, quæ verſantur in corde ejus*. Hanc autem partem, de *cautelis*, & *vitiis reſpectivis*, inter *Deſiderata* numeramus; eamque nomine *Satyræ ſeriæ*, ſive *Tractatus de interioribus rerum*, appellabimus.

Etiam ad *doctrinam de officiis reſpectivis* pertinent *officia mutua*, inter maritum & uxorem, parentes & liberos, dominum & ſervum: Similiter leges amicitiæ, & gratitudinis: Nec non civiles obligationes fraternitatum, collegiorum, etiam vicinitatis, ac ſimilium: Verum intelligatur hoc ſemper, illa iſtic tractari, non quatenus ſunt partes *ſocietatis civilis*, (id enim ad *Politicam* refertur,) ſed quatenus animi ſingulorum, ad illa

la *ſocietatis vincula* tuenda, inſtrui & prædiſponi debeant.

At *doctrina de bono communionis* (quemadmodum & illa de *individuali*) *bonum* tractat, non tantum ſimpliciter, ſed & comparate: Quo ſpectat, officia perpendere, inter hominem & hominem; inter caſum & caſum; inter privata & publica; inter tempus præſens & futurum. Sicut videre eſt in animadverſione illa ſevera & atroci L. Bruti, contra filios ſuos, illam a pleriſque in cœlum laudibus efferri; At alius quiſpiam dixit;

Infelix utcunque ferent ea fata minores.

Id ipſum licet intueri in cœna illa, ad quam invitati ſunt M. Brutus, C. Caſſius, & alii. Illic enim, cum ad animos explorandos, circa conſpirationem in caput Cæſaris intentatam, Quæſtio aſtute mota eſſet, (*num licitum foret Tyrannum occidere?*) Ibant Convivæ in opiniones diverſas; Dum alii dicerent, plane licere, *Quod Servitus ultimum eſſet malorum:* Alii minime, *Quod Tyrannis minus exitialis eſſet, quam bellum civile.* Tertium autem genus, veluti ex Schola Epicuri, aſſerebat, *Indignum eſſe, prudentes periclitari pro ſtultis.* Verum plurimi ſunt caſus de *officiis comparatis*, inter quos frequenter ille intervenit: *Utrum a Juſtitia deflectendum ſit, propter ſalutem Patriæ, aut hujuſmodi aliquod inſigne bonum in futuro?* Circa quem Jaſon Theſſalus dicere ſolebat: *Aliqua ſunt injuſte facien-*

cienda, *ut multa juſte fieri poſſint*: Verum replicatio in promptu eſt: *Authorem præſentis Juſtitiæ habes*: *Sponſorem futuræ non habes*. Sequantur homines, quæ in præſentia bona & juſta ſunt, futura divinæ Providentiæ remittentes. Atque circa *doctrinam de exemplari*, ſive de *bono*, hæc dicta ſint.

CAP. III.

Partitio Doctrinæ de Cultura Animi; *in* Doctrinam de Characteribus Animorum; De Affectibus; *&* De Remediis *ſive* Curationibus. *Appendix* Doctrinæ *ejuſdem de* Congruitate inter Bonum Animi, & Bonum Corporis.

NUnc igitur, poſtquam de *fructu vitæ* [ſenſu intelligimus Philoſophico) verba fecerimus, ſupereſt, ut de *Cultura Animi*, quæ ei debetur, dicamus: Sine qua pars prior nihil aliud videtur, quam imago quædam, aut ſtatua, pulchra quidem aſpectu, ſed motu & vita deſtituta. Cui ſententiæ Ariſtoteles ipſe diſertis verbis ſuffragatur: *Neceſſe eſt igitur de virtute dicere*, *& quid ſit*, *& ex quibus gignatur*. *Inutile enim fere fuerit*, *virtutem quidem noſſe*, *acquirendæ autem ejus modos & vias ignorare*. *Non enim de virtute tantum*, *qua ſpecie ſit*, *quærendum eſt*, *ſed & quomodo ſui copiam faciat*: *Utrunque enim volumus*, *& rem ipſam noſſe*, *& ejus compotes fieri*: *Hoc autem ex voto non ſuccedet*, *niſi ſciamus*, *& ex quibus*, *& quo modo*. Verbis adeo expreſſis, atque etiam

iterato, hanc partem inculcat, quam tamen ipſe non perſequitur. Hoc ſimiliter illud eſt, quod Cicero Catoni Juniori, veluti laudem non vulgarem, attribuit, quod ſcilicet Philoſophiam amplexus eſſet, *non diſputandi cauſa ut magna pars, ſed ita vivendi*. Quamvis autem, pro temporum, in quibus vivimus, ſocordia, paucis curæ ſit, ut animum ſedulo colant, & componant, & vitæ rationem ad normam aliquam inſtituant, [ſecundum illud Senecæ, *de partibus vitæ quiſque deliberat, de ſumma nemo*: adeo ut hæc pars cenſeri poſſit ſupervacua:] illud tamen minime nos movet, ut eam intactam relinquamus, quin potius cum illo Hippocratis Aphoriſmo concludimus, *Qui gravi morbo correpti, dolores non ſentiunt, iis mens ægrotat*. Medicina illis hominibus opus eſt, non ſolum ad curandum morbum, ſed ad ſenſum expergefaciendum. Quod ſi quis objiciat, animorum curationem, Theologiæ Sacræ munus eſſe, veriſſimum eſt quod aſſerit; At tamem *Philoſophum Moralem* in famulitium Theologiæ recipi, inſtar ancillæ prudentis, & pediſſequæ fidelis, quæ ad omnes ejus nutus præſto ſit, & miniſtret, quid prohibeat? Etenim quemadmodum in Pſalmo habetur, quod *Oculi ancillæ perpetuo ad manus dominæ reſpiciunt*: cum tamen minime dubium ſit, quin haud pauca ancillæ judicio & curæ relinquantur: eodem modo & *Ethica* obſequium *Theologiæ* omnino præſtare debet, ejuſ-

que

que præceptis morigera eſſe, ita tamen ut & ipſa, intra ſuos limites, haud pauca ſana & utilia documenta continere poſſit.

Hanc igitur partem (quando præſtantiam ejus in animo recolo) in *corpus doctrinæ* nondum redactam, non poſſum non vehementer mirari. Eam igitur, ex more noſtro, cum inter *Deſiderata* collocemus, aliqua ex parte adumbrabimus.

Ante omnia igitur in hac re (ſicut & in univerſis, quæ ſpectant ad Practicam) ratio nobis eſt ſubducenda, quid in noſtra ſit poteſtate, quid non. In altero enim datur alteratio, in altero vero applicatio tantum. Agricolæ nullum eſt imperium, aut in naturam ſoli, aut in aeris temperies; Itidem nec Medico, aut in craſin & conſtitutionem naturalem ægri, aut in accidentium varietatem. At in *cultura animi*, & morbis ejus perſanandis, tria in conſiderationem veniunt; *Characteres diverſi diſpoſitionum*, *Affectus*, & *Remedia*: Quemadmodum & in corporibus medicandis proponuntur illa tria, *complexio*, ſive *conſtitutio ægri*, *morbus* & *curatio*. Ex illis autem tribus, poſtremum tantum in noſtra poteſtate ſitum eſt, priora duo non item. Verum & in illis ipſis, quæ in poteſtate noſtra non ſunt, non minus diligens facienda eſt inquiſitio, quam in illis, quæ poteſtati noſtræ ſubjiciuntur. Etenim illorum perſpicax & accurata cognitio ſubſternenda eſt *doctrinæ de re-*

mediis, ut eadem commodius & felicius applicentur. Neque enim veſtis corpori aptari poſſit, niſi menſura corporis ante excipiatur.

Primus igitur articulus, *doctrinæ* de *cultura animi*, verſabitur circa *diverſos characteres ingeniorum* ſive *diſpoſitionum*. Neque tamen loquimur de vulgatis illis propenſionibus in virtutes & vitia, aut etiam in perturbationes, & affectus, ſed de magis intrinſecis, & radicalibus. Sane ſubiit animum, etiam in hac parte, nonnunquam admiratio, quod a *Scriptoribus*, tam *Ethicis*, quam *Politicis*, ut plurimum neglecta aut prætermiſſa ſit, cum utrique ſcientiæ clariſſimum luminis jubar affundere poſſit. In *Traditionibus Aſtrologiæ* non inſcite omnino diſtincta ſunt ingenia, & diſpoſitiones hominum, ex prædominantiis Planetarum, quod alii a Natura facti ſint *ad contemplationes*; *alii* ad res *civiles*; alii *ad militiam*; alii *ad ambitum*; alii *ad amores*; alii *ad artes*; alii *ad genus vitæ varium*. Item apud *Poetas* (Heroicos, Satyricos, Tragicos, Comicos) ſparguntur ubique ſimulachra ingeniorum, licet fere cum exceſſu, & præter modum veritatis. Quin & hoc ipſum argumentum, de *diverſis characteribus ingeniorum*, eſt ex iis rebus, in quibus ſermones hominum communes (quod valde raro, interdum tamen contingit) libris ipſis ſunt prudentiores. At longe optima hujus Tractatus ſupellex & ſylva peti debet ab *Hiſtoricis*

pru-

prudentioribus: Neque tamen ab Elogiis tantum, quæ ſub obitum perſonæ alicujus illuſtris ſubnectere ſolent, ſed multo magis ex corpore integro *Hiſtoriæ*, quoties hujuſmodi perſona veluti Scenam conſcendit. Illa enim intertexta imago, potior videtur deſcriptio, quam Elogii Cenſura, qualis habetur apud T. Livium, *Africani*, & *Catonis Majoris*: Apud Tacitum, *Tiberii*, *Claudii*, & *Neronis*: Apud Herodianum, *Septimii Severi*: Apud Philippum Comineum, *Lodovici undecimi* Gallorum Regis: Apud Franciſcum Guicciardinum, *Ferdinandi Hiſpani*, *Maximiliani Cæſaris*, & *Leonis*, & *Clementis*, Pontificum. Iſti enim Scriptores, harum Perſonarum, quas ſibi depingendas delegerunt, Effigies quaſi perpetuo intuentes, nunquam fere Rerum Geſtarum ab ipſis mentionem faciunt, quin & aliquid inſuper de Natura ipſorum inſpergant. Etiam nonnullæ, in quas incidimus, *relationes de conclavibus Pontificum*, characteres de moribus Cardinalium bonos exhibuerunt: ſicut & Literæ Legatorum, de Conſiliariis Principum. Fiat itaque ex ea, quam diximus, materia (quæ certe fertilis eſt & copioſa) Tractatus diligens, & plenus. Neque vero volumus, ut *characteres* iſti in Ethicis [ut fit apud Hiſtoricos, & Poetas, & in ſermonibus communibus,] excipiantur, tanquam imagines Civiles integræ, ſed potius ut imaginum ipſarum lineæ, & ductus magis

ſimplices, quæ inter ſe compoſitæ & commixtæ quaſcunque effigies conſtituunt, quot & quales eæ ſint, & quomodo inter ſe connexæ, & ſubordinatæ, ut fiat tanquam artificioſa & accurata ingeniorum & animorum diſſectio, atque ut diſpoſitionum, in hominibus individuis, ſecreta prodantur, atque ex eorum notitia curationum animi præcepta rectius inſtituantur.

Neque vero *characteres ingeniorum*, ex natura impreſſi, recipi tantum in hunc Tractatum debent, ſed & illi, qui alias animo imponuntur, ex *ſexu*, *ætate*, *patria*, *valetudine*, *forma*, & ſimilibus: atque inſuper illi, qui ex *fortuna*, veluti *Principum*, *Nobilium*, *ignobilium*, *divitum*, *pauperum*, *Magiſtratuum*, *idiotarum*, *felicium*, *ærumnoſorum*, & hujuſmodi. Videmus enim, Plautum miraculi loco habere, quod Senex quis ſit beneficus, *Benignitas hujus, ut Adoleſcentuli eſt*. D. autem Paulus, ſeveritatem diſciplinæ erga Cretenſes præcipiens (*Increpa eos dure*) ingenium Gentis ex Poeta accuſat, *Cretenſes ſemper mendaces, malæ Beſtiæ, Ventres pigri*. Saluſtius id in Regum Ingeniis notat, quod apud eos frequens ſit, Contradictoria appetere, *plerunque Regiæ voluntates, ut vehementes ſunt, ſic mobiles, ſæpeque ipſæ ſibi adverſæ*. Tacitus obſervat, honores & dignitates ingenia hominum in deterius ſæpius flectere, quam in melius; *Solus Veſpaſianus muta-*

tatus eſt in melius. Pindarus illud animadvertit, Fortunam ſubitam & indulgentem, animos plerunque enervare, & ſolvere, *Sunt, qui magnam felicitatem concoquere non poſſunt*. Pſalmus innuit, facilius eſſe modum adhibere & temperamentum, in fortunæ ſtatu, quam in incremento: *Divitiæ ſi affluant, nolite cor apponere*. De ſimilibus quibuſdam, obſervationibus ab Ariſtotele in *Rhetoricis* mentionem obiter factam, non inficior, nec non in aliorum Scriptis nonnullis ſparſim: Verum nunquam adhuc incorporatæ fuerunt in *Moralem Philoſophiam*, ad quam principaliter pertinent. Non minus certe quam ad *Agriculturam*, Tractatus de diverſitate ſoli & glebæ: Aut ad *Medicinam*, Tractatus de complexionibus aut habitibus corporum diverſis. Id autem nunc tandem fieri oportet, niſi forte imitari velimus temeritatem Empiricorum, qui iiſdem utuntur medicamentis ad ægrotos omnes, cujuſcunque ſint conſtitutionis.

Sequitur *doctrinam de characteribus doctrina de affectibus, & perturbationibus*, qui loco morborum animi ſunt, ut jam dictum eſt. Quemadmodum enim Politici priſci de Democratiis dicere ſolebant; Quod *populus eſſet mari ipſi ſimilis, Oratores autem ventis*: Quia ſicut *Mare* per ſe placidum foret & tranquillum, niſi a *Ventis* agitaretur & turbaretur, ſic & *Populus* eſſet natura ſua pacatus & tractabilis, niſi a *ſeditioſis Oratoribus* im-

pelleretur, & incitaretur: Similiter vere affirmari poſſit, *naturam mentis humanæ* ſedatam fore, & ſibi conſtantem, ſi *affectus*, tanquam *venti*, non tumultuarentur, ac omnia miſcerent. Et hic rurſus ſubiit nova admiratio, Ariſtotelem, qui tot Libros de *Ethicis* conſcripſit, *Affectus*, ut membrum *Ethicæ* Principale, in illis non tractaſſe; in *Rhetoricis* autem, ubi tractandi interveniunt ſecundario (quatenus ſcilicet Oratione cieri aut commoveri poſſint) locum illis reperiſſe: [In quo tamen loco, de iis, quantum tam paucis fieri potuit, acute & bene diſſeruit:] Nam diſceptationes ejus de *voluptate* & *dolore* huic Tractatui nullo modo ſatisfaciunt: non magis quam, qui de luce & *lumine tantum* ſcriberet, de *particularium colorum natura* ſcripſiſſe diceretur: Siquidem *voluptas* & *dolor* erga *affectus particulares* ita ſe habent, ut *lux erga Colores*. Meliorem certe in hoc argumento (quatenus ex his, quæ nunc extant, conjicere liceat) diligentiam adhibuerunt Stoici, attamen talem, quæ potius in diffinitionum ſubtilitate, quam in tractatu aliquo pleno, & fuſo, conſiſteret. Equidem reperio etiam libellos quoſdam elegantes, de nonnullis ex *affectibus*; veluti de *ira*, de *inutili verecundia*, & aliis perpaucis. Sed ſi verum omnino dicendum ſit, Doctores hujus *Scientiæ* præcipui ſunt *Poetæ* & *Hiſtorici*, in quibus ad vivum depingi & diſſecari ſolet, Quomodo *Affectus* ex-

excitandi ſint & accendendi? Quomodo leniendi & ſopiendi? Quomodo rurſus continendi ac refrænandi, ne in actus erumpant? Quomodo itidem ſe, licet compreſſi & occultati, prodant? Quas operationes edant? Quas vices ſubeant? Qualiter ſibi mutuo implicentur? Qualiter inter ſe digladientur & opponantur? Et innumera hujus generis. Inter quæ hoc ultimum plurimi eſt uſus in *moralibus* & *civilibus*; *Qualiter* (inquam) *affectus affectum in ordinem cogat*, & *alterius auxilio, ad alterum ſubjugandum, uti liceat?* Venatorum & aucupum more, qui beſtiæ opera ad beſtias, volucris alicujus ad volucres capiendas, utuntur: Quod fortaſſe aliter ex ſeſe, abſque Brutorum auxilio, homo tam facile præſtare non poſſit. Quin & hoc fundamento nititur excellens ille, & per omnia patens, uſus in Civilibus, *præmii* & *pœnæ*, quæ Rerumpubl. columen ſunt, cum *Affectus* illi prædominantes, *formidinis* & *ſpei*, alios omnes *affectus* noxios coerceant & ſupprimant. Etiam, ſicut in regimine Status, non raro fit ut factio factione in officio contineatur, ſimiliter fit & in regimine mentis interno.

Pervenimus nunc ad illa, quæ in noſtra ſunt poteſtate, quæque operantur in animum, voluntatemque & appetitum afficiunt, & circumagunt, ideoque ad immutandos mores plurimum valent. Qua in parte debuerant Philoſophi ſtrenue & gnaviter inquirere, *De vi-*

ri-

vibus & energia conſuetudinis, exercitationis, habitus, educationis, imitationis, æmulationis, convictus, amicitiæ, laudis, reprehenſionis, exhortationis, famæ, legum, librorum, ſtudiorum, & ſi quæ ſunt alia. Hæc enim ſunt illa, quæ regnant in *Moralibus*; Ab iſtis agentibus animus patitur & diſponitur; Ab iſtis veluti ingredientibus, conficiuntur pharmaca, quæ ad conſervandam & recuperandam animi ſanitatem conducant, quatenus remediis humanis id præſtari poſſit. Ex quorum numero unum aut alterum ſeligemus, in quibus paululum immorabimur, ut reliquis ſint exemplo. *De conſuetudine* igitur, & *Habitu*, pauca delibabimus.

Opinio illa Ariſtotelis plane mihi videtur anguſtias quaſdam contemplationis & negligentiam ſapere, cum aſſerit, in illas actiones, quæ naturales ſunt, *Conſuetudinem* nihil poſſe: exemplo uſus, Quod *ſi lapis millies projiciatur in altum, ne inclinationem quidem ſponte aſcendendi acquirit*, quinetiam, quod *ſæpius videndo aut audiendo, nihilo melius aut videmus, aut audimus*. Quamvis enim hoc teneat in aliquibus, ubi Natura eſt peremptoria, (cujus rei cauſas reddere in præſentia non vacat) aliter tamen in illis fit, in quibus natura, ſecundum latitudinem quandam, patitur intenſionem & remiſſionem. Sane videre potuit, *Chirothecam* paulo arctiorem, manui ſæpius inducendo, laxiorem reddi; *Baculum* uſu & mora in contrarium fle-

xus

xus ſui naturalis incurvari, & in eodem ſtatu paulo poſt durare; *Vocem* exercitando, magis fieri robuſtam & ſonoram; *Frigora Æſtumque conſuetudine* tolerari, & ejuſdem generis complura. Quæ quidem poſteriora duo exempla propius accedunt ad rem, quam quæ ab ipſo adducta ſunt. Attamen, utcunque hoc ſe habeat, quo magis verum fuerit, *tam virtutes, quam vitia, in habitu conſiſtere*, eo magis ei contendendum fuerat, ut normas præſcriberet, quomodo hujuſmodi habitus fuerint acquirendi, aut amovendi. Plurima ſiquidem confici poſſint præcepta de prudenti inſtitutione exercitationum, animi non minus quam corporis. Illorum paucula recenſebimus.

Primum erit, ut jam a principio caveamus a *penſis, vel magis arduis, vel magis puſillis*, quam res poſtulat: Nam ſi oneris nimium imponatur, apud ingenium mediocre bene ſperandi alacritatem obtundes, apud ingenium fiduciæ plenum opinionem concitabis, qua plus ſibi polliceatur, quam præſtare poſſit, quod ſecum trahit ſocordiam. In utroque autem ingenii temperamento fiet ut experimentum expectationi non ſatisfaciat: Id quod animum ſemper dejicit, & confundit. Quod ſi penſa leviora fuerint, magna inducitur, in progreſſionis ſumma, jactura.

Secundum erit, ut ad *exercendam facultatem aliquam, quo habitus comparetur, duo* imprimis

mis *tempora obſerventur* : Alterum , quando animus optime fuerit ad rem diſpoſitus ; Alterum , quando peſſime : Ut ex priore , plurimum in via promoveamus ; ex poſteriore , nodos obiceſque animi contentione ſtrenua deteramus , unde tempora media facile & placide labentur .

Tertium erit illud præceptum , cujus Ariſtoteles obiter meminit ; *Ut totis viribus* [citra tamen vitium] *nitamur in contrarium illius , ad quod natura maxime impellimur* ; Sicut cum in adverſum gurgitis remigamus , aut Baculum incurvum , ut rectum fiat , in contrarium flectimus .

Quartum Præceptum ex illo Axiomate pendet , quod veriſſimum eſt ; *Animum ad quæcunque felicius trahi & ſuavius , ſi illud , quo tendimus , in intentione operantis non ſit principale , ſed tanquam aliud agendo ſuperetur* , quoniam ita fert natura , ut neceſſitatem & imperium durum ferme oderit . Sunt & alia multa , quæ utiliter præcipi poſſint , de Regimine *Conſuetudinis* : *Conſuetudo* enim , ſi prudenter & perite inducatur , fit revera (ut vulgo dicitur) *altera natura* : Quod ſi imperite & fortuito adminiſtretur , erit tantum *ſimia* naturæ , quæ nihil ad vivum imitetur , ſed inſcite tantum , & deformiter .

Similiter , ſi de *Libris* & *Studiis* , eorumque ad *Mores* virtute & influentia , verba facere vellemus , numnam deſunt plurima præce-

cepta, & conſilia fructuoſa, eo ſpectantia? Annon unus ex patribus, magna cum indignatione, *Poeſim* appellavit *vinum dæmonum*: cum revera progignat plurimas tentationes, cupiditates, & opiniones vanas? Annon prudens admodum & digna, quæ bene perpendatur, eſt Sententia Ariſtotelis, *Juvenes non eſſe idoneos moralis Philoſophiæ auditores*: quia in illis perturbationum æſtuatio nondum ſedata eſt, nec tempore & rerum experientia conſopita? Atque ut verum dicamus, an non ideo fit, ut Scriptorum priſcorum præſtantiſſimi libri & ſermones (quibus ad virtutem homines efficaciſſime invitati ſunt: *tam auguſtam ejus majeſtatem* omnium oculis repræſentando, quam opiniones populares, in virtutis ignominiam, tanquam *Habitu Paraſitorum* indutas, deriſui propinando) tam parum profint ad vitæ honeſtatem, & mores pravos corrigendos, quia perlegi & revolvi non conſueverunt a viris ætate & judicio maturis, ſed pueris tantum & tyronibus relinquuntur? Annon & hoc verum eſt, Juvenes multo minus *Politicæ* quam *Ethicæ* auditores idoneos eſſe, antequam *religione* & *doctrina de moribus* & *officiis* plane imbuantur, ne forte judicio depravati & corrupti in eam opinionem veniant, non eſſe rerum differentias morales veras & ſolidas, ſed omnia ex utilitate, aut ſucceſſu metienda. ſicut Poeta canit;

Proſperum & felix ſcelus virtus vocatur, & rurſus,

Il-

Ille crucem pretium ſceleris tulit, hic Diadema.

Ac Poetæ quidem hæc Satyrice & per indignationem loqui videntur. At *Libri* nonnulli *politici* idem ſerio & poſitive ſupponunt. Sic enim Machiavello dicere placet, *Quod ſi contigiſſet Cæſarem Bello ſuperatum fuiſſe, Catilina ipſo fuiſſet odioſior:* Quaſi vero nihil interfuiſſet, præter fortunam ſolam, inter Furiam quandam, ex libidine & ſanguine conflatam, atque animum excelſum, & inter homines naturales, maxime omnium (ſi ambitio abfuiſſet) ſuſcipiendum. Videmus etiam ex hoc ipſo, quam neceſſarium ſit, homines *doctrinas pias* & *ethicas*, antequam *Politicam* deguſtent, plenis faucibus haurire: Nimirum, quod qui in aulis Principum, & negotiis civilibus, a teneris (ut ajunt) unguiculis innutriti ſunt, nunquam fere ſinceram & internam morum probitatem aſſequantur, quanto minus ſi acceſſerit etiam librorum diſciplina? Porro, & in documentis ipſis moralibus, vel ſaltem aliquibus eorum, annon cautio pariter eſt adhibenda, ne inde fiant homines pertinaces, arrogantes, & inſociabiles, juxta illud Ciceronis de M. Catone: *Hæc Bona quæ videmus, divina & egregia, ipſius ſcitote eſſe propria: quæ nonnunquam requirimus, ea ſunt omnia non a natura, ſed a Magiſtris.* Sunt & axiomata alia complura, de iis, quæ a *ſtudiis & libris*, hominum animis ingenerantur.

Ve-

Verum eſt enim quod dicit ille, *Abeunt ſtudia in mores* : Quod pariter affirmandum de cæteris illis rebus, *convictu*, *fama*, *legibus patriis*, & reliquis, quas paulo ante recenſuimus.

Cæterum *animi* quædam eſt *cultura*, quæ adhuc magis accurata & elaborata videtur, quam reliquæ. Nititur autem hoc fundamento: *Quod omnium mortalium animi, certis temporibus, reperiantur in ſtatu perfectiore, aliis, in ſtatu magis depravato*. Hujus igitur culturæ intentio fuerit & inſtitutum, ut *bona* illa *tempora* foveantur; *Prava* vero tanquam ex Kalendario deleantur, & expungantur. Ac *bonorum* quidem *temporum fixatio* duobus modis procuratur, *votis*, aut ſaltem *conſtantiſſimis animi decretis*, & *obſervantiis* atque *exercitationibus*, quæ non tantum in ſe valent, quantum in hoc, quod animum in officio & obedientia jugiter contineant. *Malorum temporum obliteratio* duplici itidem ratione perfici poteſt, *Redemptione aliqua*, vel *expiatione præteritorum*, & *novo Vitæ inſtituto*, veluti *de integro*. Verum hæc pars ad religionem plane ſpectare videtur; Nec mirum, cum *Moralis Philoſophia* vera & genuina (ſicut ante dictum eſt) ancillæ tantum vices erga Theologiam ſuppleat.

Quamobrem, concludemus hanc partem de *cultura Animi* cum eo *Remedio*, quod omnium eſt maxime compendioſum, & ſummarium,

&

& rurſus maxime nobile & efficax, quo animus ad virtutem efformetur, & in ſtatu collocetur perfectioni proximo. Hoc autem eſt, *Ut fines vitæ actionumque deligamus, & nobis ipſis proponamus, rectos, & virtuti congruos, qui tamen tales ſint, ut eos aſſequendi nobis aliquatenus ſuppetat facultas*. Si enim hæc duo ſupponantur, ut & *fines actionum ſint honeſti, & boni*, & *decretum animi de iis aſſequendis, & obtinendis*, *fixum* ſit & *conſtans*, ſequetur, ut continuo vertat & efformet ſe animus, una opera, in virtutes omnes. Atque hæc certe illa eſt operatio, quæ *Naturæ ipſius opus* referat, cum reliquæ diximus, videantur eſſe ſolummodo ſicut *opera manus*. Quemadmodum enim *Statuarius*, quando ſimulachrum aliquod ſculpit aut incidit, illius ſolummodo partis figuram effingit, circa quam manus occupata eſt, non autem cæterarum: (veluti ſi faciem efformet, corpus reliquum rude permanet & informe ſaxum, donec ad illud quoque pervenerit:) E contra vero *Natura*, quando florem molitur, aut animal, rudimenta partium omnium ſimul parit, & producit: Eodem modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem aut reliquas parum proficimus, quando autem *rectis & honeſtis Finibus* nos dedicaverimus penitus, & devoverimus, quæcunque fuerit virtus, quam animo noſtro commendaverint & imperaverint fines illi, reperiemus nos jamdudum

dum

dum imbutos, & prædiſpoſitos habilitate & propenſione nonnulla, ad eam aſſequendam & exprimendam. Atque hic poſſit eſſe ſtatus ille animi, qui egregie ab Ariſtotele deſcribitur, & ab eo, non *virtutis*, ſed *divinitatis* cujuſdam charactere inſignitur. Ipſa ejus verba hæc ſunt: *Immanitati autem conſentaneum eſt, opponere eam, quæ ſupra humanitatem eſt, heroicam* ſive *divinam Virtutem*. Et paulo poſt, *Nam ut feræ, neque vitium, neque virtus eſt, ſic neque Dei. Sed hic quidem ſtatus altius quiddam virtute eſt, ille aliud quiddam a vitio*. Plinius certe Secundus, ex licentia magniloquentiæ ethnicæ, Trajani virtutem, divinæ, non tanquam imitamentum, ſed tanquam exemplar proponit, cum ait: *Opus non eſſe hominibus, alias ad Deos preces fundere, quam ut benignos æque & propitios ſe dominos mortalibus præſtarent, ac Trajanus præſtitiſſet*. Verum hæc profanam Ethnicorum Jactantiam ſapiunt, qui umbras quaſdam corpore majores prenſabant. At Religio vera, & ſancta fides Chriſtiana, rem ipſam petit, imprimendo animis hominum charitatem, quæ appoſitiſſime *vinculum perfectionis* appellatur, quia virtutes omnes ſimul colligat, & revincit. Sane elegantiſſime dictum eſt a Menandro, de *amore ſenſuali*, qui *Divinum* illum perperam imitatur: *Amor melior Sophiſta Lævo, ad humanam vitam*. Quibus innuit, morum decus melius ab amore efformari, quam a Sophi-

ſta & præceptore inepto, quem *Lævum* appellat. Siquidem univerſis ſuis operoſis Regulis & Præceptionibus hominem tam dextre & expedite effingere nequeat, ut ſe ipſum & in pretio habeat, & ſe belle in omnibus componat, quam amor facit. Sic proculdubio, ſi animus cujuſpiam, fervore *Charitatis* veræ incendatur, ad majorem perfectionem evehetur, quam per univerſam *Ethicam Doctrinam*; Quæ *Sophiſtæ* profecto habet rationem, ſi cum altera illa conferatur. Quinetiam, ſicut Xenophon recte obſervavit, *cæteros affectus, licet animum attollant, eum tamen diſtorquere & diſcomponere per ecſtaſes & exceſſus ſuos: amorem vero ſolum, eum ſimul & dilatare, & componere:* Sic omnes aliæ humanæ, quas admiramur, dotes, dum naturam in majus exaltant, exceſſui interim ſunt obnoxiæ: ſola autem *Charitas* non admittit exceſſum. Angeli, dum ad potentiam divinæ parem aſpirarent, prævaricati ſunt, & ceciderunt: *Aſcendam, & ero ſimilis Altiſſimo*. Homo dum ad Scientiam Divinæ parem aſpiraret, prævaricatus eſt, & lapſus: *Eritis ſicut Dii, ſcientes bonum & malum*. Verum ad ſimilitudinem Divinæ *Bonitatis* aut *Charitatis* aſpirando, nec Angelus, nec homo, unquam in periculum venit, aut veniet. Imo ad hanc ipſam *Imitationem* etiam invitamur: *Diligite inimicos veſtros, benefacite his, qui oderunt vos, & orate pro perſequentibus & calumniantibus vos, ut ſi-*

ſitis filii patris veſtri , qui in cœlis eſt , qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos , & pluit ſuper juſtos & injuſtos. Quin & in ipſo Archetypo Naturæ verba ſic collocat Religio Ethnica , (*Optimus Maximus* ,) Scriptura autem Sacra pronunciat ; *Miſericordia ejus ſuper omnia opera ejus* .

Hanc itaque *moralis doctrinæ* partem , de *Georgicis animi* , jam abſolvimus . In qua , ſi ex intuitu portionum ejus , quas perſtrinximus , quis exiſtimet , operam noſtram in hoc tantummodo ſitam eſſe , ut ea in *artem* ſeu *doctrinam* redigeremus , quæ ab aliis ſcriptoribus prætermiſſa ſint , tanquam vulgata & obvia , & per ſe ſatis clara & perſpicua , ſuo judicio libere utatur . Interim illud meminerit , quod ab initio monuimus , propoſitum nobis eſſe , non rerum pulchritudinem , ſed uſum & veritatem ſectari . Recordetur etiam paulisper commentum illud Parabolæ antiquæ, de *geminis ſomni portis* .

Sunt geminæ Somni portæ , quarum altera fertur
Cornea , qua veris facilis datur exitus umbris ;
Altera candenti perfecta nitens Elephanto ,
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia Manes .

Inſignis ſane magnificentia *Portæ eburneæ* , tamen *ſomnia vera* per *corneam* commeant .

Additamenti vice poni poſſit circa *Doctri-*

nam Ethicam obſervatio illa, inveniri nimirum relationem & congruitatem quandam, inter *bonum animi*, & *bonum corporis*. Nam ſicut *bonum corporis* conſtare diximus ex *ſanitate*, *pulchritudine*, *robore*, ac *voluptate*, ſic *animi bonum*, ſi juxta *moralis doctrinæ* ſcita illud contemplemur, huc tendere perſpiciemus, ut animum reddat *ſanum*, & a perturbationibus immunem; *Pulchrum*, verique decoris ornamentis excultum, *Fortem*, ac agilem ad omnia vitæ munia obeunda, denique non *ſtupidum*, ſed *voluptatis* & ſolatii honeſti ſenſum vivide retinentem. Hæc autem, ſicut in *corpore*, ita & in *animo*, raro ſimul omnia conjunguntur. Facile enim videre eſt multos, ingenii viribus & fortitudine animi pollentes, quos infeſtant tamen perturbationes, quorunque etiam moribus vix aliquid elegantiæ aut venuſtatis aſpergitur: Alios, quibus abunde eſt in moribus elegantiæ & venuſtatis, illis tamen non ſuppetit, aut probitas animi, ut velint, aut vires, ut poſſint recte agere: Alios, animo præditos honeſto, atque a vitiorum labe repurgato, qui tamen nec ſibi ipſis ornamento ſunt, nec Reip. utiles: Alios, qui iſtorum fortaſſe trium compotes ſunt, ſed tamen Stoica quadam triſtitia & ſtupiditate præditi, virtutis quidem actiones exercent, gaudiis non perfruuntur. Quod ſi contingat, ex quatuor iſtis duo aut tria aliquando concurrere, rariſſime tamen fit, quemadmo-

modum diximus, ut omnia. Jam vero Principale iſtud membrum *philoſophiæ humanæ*, quæ *hominem* contemplatur, quatenus ex *corpore* conſiſtit atque *anima*, ſed tamen *ſegregatum*, & citra *ſocietatem*, a nobis pertractatum eſt.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO,

Vice-Comitis ſancti Albani,

DE DIGNITATE ET AUGMENTIS SCIENTIARUM,

LIBER OCTAVUS.

Ad Regem ſuum.

CAP. I.

Partitio Doctrinæ Civilis, *in* Doctrinam de Converſatione, Doctrinam de Negotiis, *&* Doctrinam de Imperio, *ſive* Republica.

VEtus eſt narratio, (Rex Optime) conveniſſe complures Philoſophos ſolenniter, coram Legato Regis exteri, atque ſingulos pro virili parte Sapientiam ſuam oſtentaſſe, ut haberet Legatus, quæ referret de mirabili ſapientia Græcorum. Unus tamen ex eorum numero *ſilebat*,

&

& nihil adducebat in medium, adeo ut Legatus ad eum converſus diceret: *Tu vero quid babes, quod referam?* Cui ille: *Refer* (inquit) *Regi tuo, te inveniſſe apud Græcos aliquem, qui tacere ſciret*. Et quidem oblitus eram, in hac artium Synopſi, artem *tacendi* interſerere: Quam tamen (quoniam plerunque *deſideretur*) Exemplo jam proprio docebo. Etenim, cum me tandem ordo rerum ad illud deduxerit, ut paulo poſt de *arte Imperii* tractandum ſit, cumque ad tantum Regem ſcribam, qui perfectus adeo in ea arte ſit Magiſter, ipſamque ab incunabulis ſuis hauſerit: Nec omnino immemor eſſe poſſim, qualem apud Majeſtatem tuam locum ſuſtinuerim: conſentaneum magis exiſtimavi, me ipſum *tacendo* de hac re, apud Majeſtatem tuam, quam ſcribendo, probare. Cicero vero, non ſolum artis, verum etiam eloquentiæ cujuſdam, quæ in *tacendo* reperiatur, meminit. Cum enim ſermones nonnullos ſuos, cum alio quodam ultra citroque habitos, in epiſtola quadam ad Atticum commemoraſſet, ſic ſcribit: *Hoc loco, ſumpſi aliquid de tua eloquentia, nam tacui*. Pindarus vero, (cui illud peculiare eſt, animos hominum inopinato, ſententiola aliqua mirabili, veluti virgula Divina, percutere) hujuſmodi quidpiam ejaculatur: *Interdum magis afficiunt non dicta, quam dicta*. In hac parte igitur, *tacere*, aut quod ſilentio proximum eſt, *brevis* admodum eſſe decrevi,

Verum, antequam ad *artes imperii* perveniam, haud pauca de aliis *doctrinæ ciivlis portionibus* ſunt præmittenda.

Scientia civilis, verſatur circa ſubjectum, quod cæterorum omnium maxime eſt Materiæ immerſum, ideoque difficillime ad axiomata reducitur. Sunt tamen nonnulla, quæ hanc difficultatem levant. Primo enim, quemadmodum *Cato* ille *Cenſorius* de Romanis ſuis dicere ſolitus eſt: *Ovibus eos ſimiles eſſe, quarum gregem integrum minore quis moleſtia ageret, quam unam aliquam, quoniam ſi paucas ex grege, ut rectam ineant viam, propellere poſſit, cæteræ ultro ſequentur*: Similiter, hoc quidem reſpectu, Ethicæ munus eſt quodammodo illo politicæ difficilius. Secundo, proponit ſibi *Ethica*, ut animus *bonitate interna* imbuatur, & cumuletur: At *civilis ſcientia* nihil amplius poſtulat præter bonitatem externam: Hæc enim ad *ſocietatem* ſufficit. Itaque non raro accidit, ut regimen ſit bonum, tempora mala: Siquidem in Sacra Hiſtoria illud non ſemel occurrit (cum de Regibus bonis & piis narratur) *Sed adhuc populus non direxerat cor ſuum ad Dominum Deum Patrum ſuorum*. Itaque, & hoc quoque reſpectu, duriores partes ſunt *Ethicæ*. Tertio, hoc habent Reſpubl., ut tanquam machinæ grandiores tardius moveantur, nec ſine magno molimime, unde haud tam cito labefactantur: Sicut enim in Ægypto ſeptem anni fertiles, ſte-

ſteriles ſeptem ſuſtentarunt : in Rebuſpubl. priorum temporum bona inſtitutio efficit, ut ſequentium errores non ſtatim perniciem inferant : At ſingulorum hominum decreta, & mores, magis ſubito ſubverti ſolent. Hoc denique *Ethicam* gravat, *Politicæ* ſuccurrit.

Scientia civilis tres habet partes, juxta tres ſocietatis actiones ſummarias : *Doctrinam de converſatione*, *Doctrinam de negotiis*, *& doctrinam de Imperio* ſive *Republ.* Tria ſiquidem ſunt *bona*, quæ ex *ſocietate civili* homines ſibi parare expetunt : *Solamen contra ſolitudinem*, *adjumentum in negotiis*, *& protectio contra injurias*. Suntque iſtæ tres prudentiæ plane inter ſe diverſæ, & ſæpenumero disjunctæ ; *Prudentia in converſando*, *prudentia in negotiando*, *& prudentia in gubernando*.

Enim vero, quod ad *converſationem* attinet, illa certe affectata eſſe non debet, at multo minus neglecta : cum prudentia in ejus moderamine, & decus quoddam morum in ſe ipſa præ ſe ferat, & ad negotia, tam publica, quam privata, commode adminiſtranda, plurimum juvet. Etenim ſicut actio oratori tanti habetur, (licet ſit externum quiddam) ut etiam illis alteris partibus, quæ graviores & interiores videntur, anteponatur, eodem fere modo, in viro civili, *converſatio*, ejuſque regimen, (utcunque in exterioribus occupetur) ſi non ſummum, at certe eximium locum invenit. Quale enim pondus habet *vul-*

tus

tus ipſe, ejuſque compoſitio? Recte Poeta;

— *Nec vultu deſtrue verba tuo.*

Poterit enim quis *vim orationis*, *vultu* labefactare, & plane prodere. Quin & *facta*, non minus quam *verba*, *vultu* pariter deſtrui poſſint, ſi Ciceroni credamus. Qui, cum fratri affabilitatem commendaret erga Provinciales, non in hoc eam potiſſimum ſitam dixit, ut aditus præberet ad ſe faciles, niſi etiam *vultu* ipſo comiter accedentes exciperet. *Nil intereſt habere oſtium apertum, vultum clauſum.* Videmus quoque, Atticum, ſub primum Ciceronis cum Cæſare congreſſum, bello adhuc fervente, diligenter & ſerio Ciceronem per Epiſtolam monuiſſe, de *vultu* & *geſtu* ad dignitatem & gravitatem componendis. Quod ſi tantum poſſit *oris* & *vultus* ſolius moderatio, quanto magis *ſermo familiaris*, & alia, quæ ad *converſationem* pertinent? Atque ſane ſumma & compendium decori & elegantiæ morum in hoc feta ſita ſunt, ut quaſi æqua lance & propriam Dignitatem & aliorum metiamur & tueamur: Quod etiam non male expreſſit T. Livius, (licet alii rei intentus) eo perſonæ charactere; *Ne* (inquit) *aut arrogans videar, aut obnoxius: quorum alterum eſt alienæ libertatis obliti, alterum ſuæ*. Ex contraria vero parte, ſi *urbanitati*, & elegantiæ morum externæ impenſius ſtudeamus, tranſeunt illæ in affectationem quandam Deformem,

&

& Adulterinam. *Quid enim deformius, quam Scenam in Vitam transferre?* Quin etiam, licet in exceſſum illum vitioſum minime prolabantur, temporis tamen nimium in hujuſmodi leviculis abſumitur, animuſque ad curam ipſarum, magis quam oportet, deprimitur, ideoque ſicut in Academiis, adoleſcentes literarum ſtudioſi, at ſodalium congreſſibus plus ſatis indulgentes, moneri ſolent a præceptoribus, *Amicos eſſe fures temporis*, ſic certe aſſidua iſta, in *converſationibus* decorum, animi intentio, magnum gravioribus meditationibus furtum faciunt. Deinde, qui primas adeo in *urbanitate* obtinent, & ad hanc rem unam quaſi nati videntur, hoc fere habent, ut ſibi ipſis in illa ſola complaceant, & ad virtutes ſolidiores, & celſiores, vix unquam aſpirent: Quando e contra, qui ſibi in hac parte defectus ſunt conſcii, decus ex bona exiſtimatione quærunt: Ubi enim adeſt bona exiſtimatio, omnia fere decent: ubi vero illa deficit, tum demum a commoditate morum, atque *urbanitate*, ſubſidium petendum eſt. Porro, ad res gerendas, vix gravius aut frequentius reperias impedimentum, quam hujuſce decori externi curioſam nimis obſervationem, atque illud alterum, quod huic ipſi inſervit, nimirum, anxiam temporis atque opportunitatum electionem. Egregie enim Salomon: *Qui reſpicit ad ventos, non ſeminat; qui reſpicit ad nubes, non metit.*

Cre-

Creanda ſiquidem nobis eſt opportunitas ſæpius quam opperienda. Ut verbo dicamus, *urbana* iſta morum *compoſitio*, veluti veſtis animi eſt, & proinde veſtis commoditates referre debet. Primum enim talis eſſe debet, ut ſit in uſu communi: Rurſus, ut non ſit nimis delicata aut ſumptuoſa: Deinde, ita conficienda, ut ſi qua ſit in animo virtus, eam exhibeat maxime conſpicuam, ſi qua deformitas, eandem ſuppleat, & occultet: Poſtremo, & ſuper omnia, ne ſit nimis arcta, atque ita animum anguſtet, ut ejuſdem motus in rebus gerendis cohibeat & impediat. Verum hæc pars *ſcientiæ civilis de converſatione* eleganter profecto a nonnullis tractata eſt, neque ullo modo tanquam *deſiderata* reponi debet.

CAP. II.

Partitio Doctrinæ de Negotiis; *in* Doctrinam de Occaſionibus Sparſis, *&* Doctrinam de Ambitu Vitæ. *Exemplum* Doctrinæ de Occaſionibus Sparſis, *ex* Parabolis *aliquibus* Salomonis. *Præcepta* de Ambitu Vitæ.

D*Octrinam de negotiis* partiemur in *doctrinam de occaſionibus ſparſis*, & *doctrinam de ambitu vitæ*: Quarum altera univerſam *negotiorum* varietatem complectitur, & vitæ communis tanquam *Amanuenſis* eſt; Altera, ea tantum, quæ ad *propriam cujuſque fortunam* amplificandam ſpectant, excerpit, & ſuggerit, quæ ſingulis, pro intimis quibuſdam re-

rerum ſuarum *tabellis* aut *codicillis* eſſe poſſint. Verum antequam ad ſpecies deſcendamus, aliquid circa *doctrinam de negotiis* in genere præfabimur. *Doctrinam de negotiis*, pro rei momento, tractavit adhuc nemo, cum magna, tam literarum, quam literatorum, exiſtimationis jactura. Ab hac enim radice pullulat illud malum, quod notam eruditis inuſſit, nimirum *eruditionem & prudentiam civilem raro admodum conjungi*. Etenim ſi quis recte advertat, ex prudentiis illis tribus, quas modo diximus ad vitam civilem ſpectare, illa *converſationis* ab eruditis fere contemnitur, tanquam ſervile quiddam, atque inſuper meditationibus inimicum. Quod vero ad illam de *Repub. adminiſtranda*, ſane, ſi quando rerum gubernaculis admoveantur eruditi, munus ſuum incommode ſuſtinent; Verum ea promotio contingit paucis. De *prudentia* autem *negotiandi*, (qua de nunc loquimur) in qua vita humana plurimum verſatur, nulli omnino libri conſcripti habentur: præter pauca quædam *monita civilia* in faſciculum unum aut alterum collecta, quæ amplitudini hujus ſubjecti nullo modo reſpondent. Etenim ſi libri aliqui extarent de hoc argumento, ſicut de cæteris, minime dubitaverim, quin viri eruditi, aliquo experientiæ manipulo inſtructi, ineruditos, licet diutina experientia edoctos, longe ſuperarent, & *proprio illorum* (quod dicitur) *arcu uſi*, magis e longinquo ferirent.

Ne-

Neque vero eſt cur vereamur, ne *ſcientiæ* hujus tam varia ſit materia, ut ſub præceptionibus non cadat: Multo ſiquidem anguſtior eſt, quam illa *Reip. adminiſtrandæ ſcientia*; quam tamen apprime videmus excultam. Hujus generis *prudentiæ*, apud Romanos, optimis temporibus, extitiſſe videntur nonnulli profeſſores. Teſtatur enim Cicero, moris fuiſſe, paulo ante ſua ſecula, ut Senatores, prudentia, & rerum uſu maxime celebres, (*Coruncanii*, *Curii*, *Lælii*, & alii,) ſtatis horis in foro deambularent, ubi civibus copiam ſui facerent, & conſulerentur, non de jure, ſed de negotiis omnigenis: Veluti *de filia elocanda*, *ſive de filio educando*, *ſive de prædio coemendo*, *de contractu*, *accuſatione*, *defenſione*, aut alia quacunque re, quæ in vita communi interveniat. Ex quo liquet, prudentiam quandam eſſe *conſilium dandi*, etiam in negotiis privatis, ex univerſali rerum civilium cognitione & experientia promanantem, quæ exerceatur quidem in caſibus particularibus, extrahatur autem ex generali caſuum conſimilium obſervatione. Sic enim videmus, in eo libro, quem ad fratrem conſcripſit Q. Cicero, *de petitione conſulatus*, (quem unicum a veteribus habemus, quantum memini, tractatum, de *negotio aliquo particulari*) quanquam ad conſilium dandum, de re tum præſenti, potiſſimum ſpectaret, plurima tamen contineri axiomata politica,

quæ

quæ non uſum ſolum temporarium, ſed normam quandam perpetuam, circa electiones populares præſcribant. In hoc genere autem nihil invenitur, quod ullo modo comparandum ſit cum *aphoriſmis* illis, quos edidit Rex Salomon: De quo teſtatur Scriptura, *Cor illi fuiſſe inſtar arenæ maris*: Sicut enim arenæ maris univerſas orbis oras circundant; ita & Sapientia ejus omnia humana, non minus quam divina, complexa eſt. In *aphoriſmis* vero illis, præter alia magis Theologica, reperies liquido haud pauca præcepta & monita civilia præſtantiſſima, ex profundis quidem ſapientiæ penetralibus ſcaturientia, atque in ampliſſimum varietatis campum excurrentia. Quoniam vero *doctrinam de occaſionibus ſparſis* (quæ *doctrinæ de negotiis* portio eſt prior) inter *deſiderata* reponimus, ex more noſtro pauliſper in illa immorabimur: Atque exemplum ejuſdem, ex *aphoriſmis* ſive *parabolis* illis Salomonis deſumptum, proponemus. Neque vero quis, ut arbitramur, nos merito ſugillare poſſit, quod ex Scriptoribus Sacræ Scripturæ aliquem ad ſenſum politicum trahamus: Equidem exiſtimo, ſi extarent commentarii illi Solomonis ejuſdem, de *natura rerum* (in quibus de *omni vegetabili*, *a muſco ſuper murum ad cedrum libani*, itemque de *animalibus*, conſcripſit) non illicitum eſſe, eos ſecundum ſenſum naturalem interpretari: Quod idem nobis liceat in *Politicis*.

Exem-

Exemplum portionis doctrinæ de occaſionibus ſparſis, *ex* parabolis aliquibus Salomonis.

Parabola.

1. *Mollis Reſponſio frangit iram.*

Explicatio.

Si incendatur *ira* Principis vel Superioris adverſus te, & tuæ jam ſint loquendi partes, duo præcipit Salomon: Alterum, ut *fiat reſponſio*, Alterum, ut *eadem ſit mollis*. Prius continet tria præcepta. Primo, ut *caveas a ſilentio triſti & contumaci*: Illud enim, aut culpam totam in te recipit, ac ſi nihil habeas, quod reſpondere poſſis, aut Dominum occulte iniquitatis inſimulat, ac ſi aures ejus, defenſioni, licet juſtæ, non paterent. Secundo, ut *caveas a re comperendinanda*, neque tempus aliud ad defenſionem poſtules: Hoc enim, aut eandem notam inurit, quam prius, nimirum Dominum tuum nimia mentis perturbatione efferri, aut plane ſignificat, te artificioſam quandam defenſionem meditari, cum in promptu nihil habeas, adeo ut optimum ſemper fuerit, aliquid in præſentia, & e re nata, in excuſationem tui adducere. Tertio, ut *fiat prorſus reſponſio*: *Reſponſio*, inquam, non mera *confeſſio*, aut mera *ſubmiſſio*, ſed aliquid apologiæ & excuſationis inſpergatur: Ne-

Neque enim aliter tutum eſt facere, niſi apud ingenia valde generoſa & magnanima, quæ rara admodum ſunt. Sequitur poſteriore loco, ut *Reſponſio ſit mollis*, minime præfracta, aut aſpera.

Parabola.

2. *Servus prudens dominabitur in filium ſtultum; Et partietur hæreditatem inter fratres.*

Explicatio.

In omni familia, turbata & diſcordi, ſemper exurgit aliquis *ſervus*, aut *humilis amicus*, præpotens, qui pro arbitrio ſe gerat, ad lites familiæ componendas, cuique, eo nomine, & familia tota, & dominus ipſe, ſunt obnoxii. Ille, ſi ſuam rem agat, familiæ mala fovet, & aggravat: ſin fidelis revera fuerit & integer, plurimum certe meretur, adeo ut etiam tanquam inter *fratres* haberi debeat, aut ſaltem *procurationem hæreditatis* accipere *fiduciariam*.

Parabola.

3. *Vir Sapiens, ſi cum ſtulto contenderit, ſive iraſcatur, ſive rideat, non inveniet requiem.*

Explicatio.

Monemur ſæpius, ut *congreſſum imparem fugiamus*, eo ſenſu, *Ne cum potioribus decertemus*. At haud minus utile eſt monitum, quod hic exhibet Salomon, *Ne cum indigno contendamus*. Iniqua enim prorſus ſorte hæc res tranſigitur. Siquidem, ſi ſuperiores ſimus,

nulla ſequitur victoria : ſi ſuperemur, magna indignitas. Neque juvat etiam, in hujuſmodi contentione exercenda, ſi interdum veluti *per jocum* agamus, interdum cum *faſtu & contemptu*. Nam quocunque nos vertamus, leviores inde efficiemur, neque commode nos explicabimus. Peſſime autem fit, ſi hujuſmodi perſona, quicum contendimus, (ut Salomon loquitur,) aliquid affine habeat cum *ſtulto*, hoc eſt, ſi ſit audaculus, & temerarius.

Parabola.

4. *Sed & cunctis ſermonibus, qui dicuntur, ne accommodes aurem tuam, ne forte audias ſervum tuum maledicentem tibi.*

Explicatio.

Vix credi poſſit, vitam quantum perturbet *inutilis curioſitas*, circa illas res, quæ noſtra interſunt : Nimirùm, quando ſecreta illa rimari ſatagimus, quæ detecta & inventa, ægritudinem quidem animo inferant, ad conſilia autem expedienda nihil juvent. Primo enim ſequitur *animi vexatio & inquietudo*, cum humana omnia perfidiæ & ingratitudinis plena ſint, adeo ut, ſi comparari poſſet ſpeculum aliquod magicum, in quo odia, & quæcunque contra nos ullibi commoventur, intueri poſſemus, melius nobis foret, ſi protinus projiceretur & collideretur. Hujuſmodi enim res, veluti foliorum murmura ſunt, & brevi evaneſcunt. Secundo *curioſitas illa animum*

mum ſuſpicionibus nimiis onerat, quod conſiliis inimiciſſimum eſt, eaque reddit inconſtantia, & complicata. Tertio eadem, *mala ipſa ſæpiſſime figit, alias prætervolatura*: Grave enim eſt conſcientias hominum irritare, qui, ſi latere ſe putent, facile mutantur in melius, ſin deprehenſos ſe ſentiant, malum malo pellunt. Merito igitur ſummæ prudentiæ tribuebatur Pompejo Magno, quod Sertorii chartas univerſas, nec a ſe perlectas, nec aliis permiſſas igni protinus dediſſet.

Parabola.

5. *Advenit veluti viator pauperies, & egeſtas quaſi vir armatus.*

Explicatio.

Eleganter deſcribitur in parabola, quomodo *prodigis*, & circa rem familiarem incurioſis, ſuperveniant *naufragia fortunarum*. A principio enim pedetentim, & paſſibus lentis, inſtar *viatoris*, advenit *obæratio*, & *ſortis diminutio*, neque fere ſentitur: At non multo poſt invadit *egeſtas* tanquam *vir armatus*, manu ſcilicet tam forti, & potente, ut ei amplius reſiſti non poſſit, cum apud Antiquos recte dictum ſit, *neceſſitatem ex omnibus rebus eſſe fortiſſimam*. Itaque *viatori* occurrendum, contra *armatum* muniendum.

Parabola.

6. *Qui erudit deriſorem, ipſe ſibi injuriam facit: & qui arguit impium, ſibi maculam generat.*

Explicatio.

Congruit cum præcepto Salvatoris, *Ut non mittamus margaritas noſtras ante porcos*. Diſtinguuntur autem in hac *parabola* actiones *præceptionis*, & *reprehenſionis*; Diſtinguuntur itidem perſonæ *deriſoris*, & *impii*: Diſtinguitur poſtremo *id quod rependitur*. In priore enim *rependitur opera luſa*, in poſteriore, etiam & *macula*. Cum enim quis erudit & inſtituit *deriſorem*, *jactura* primum *fit temporis*; Deinde & alii *conatum irrident*, tanquam rem vanam, & operam male collocatam; Poſtremo *deriſor* ipſe *ſcientiam*, *quam didicit*, *faſtidio habet*. At majore cum periculo tranſigitur res in *reprehenſione impii*; qui non ſolum *impius* non auſcultat, ſed & cornua obvertit, & reprehenſorem, odioſum ſibi jam factum, aut confeſtim convitiis proſcindit, aut ſaltem poſtea apud alios criminatur.

Parabola.

7. *Filius ſapiens lætificat patrem: Filius vero ſtultus mœſtitiæ eſt matri ſuæ*.

Explicatio.

Diſtinguuntur ſolatia atque ægritudines œconomicæ, *patris* videlicet & *matris*, circa *liberos* ſuos. Etenim *filius prudens* & *frugi*, præcipuo *ſolatio* eſt *patri*, qui *virtutis* pretium melius novit, quam *mater*, ac propterea *filii* ſui indoli, ad virtutem propenſæ, magis gratulatur: Quinetiam gaudium illi fortaſſe affert inſtitutum ſuum, quod *filium* tam probe

edu-

educarit, illique honeſtatem morum, præceptis & exemplo, impreſſerit. Econtra *mater calamitati filii plus compatitur* & indolet, tum ob affectum maternum magis mollem, & tenerum, tum fortaſſe indulgentiæ ſuæ conſcia, qua eum corruperit, & depravaverit.

Parabola.

8. *Memoria juſti cum laudibus; at nomen impiorum putreſcet.*

Explicatio.

Diſtinguitur inter *famam virorum bonorum*, & *malorum*, qualis eſſe ſoleat poſt *obitum*. *Viris* enim *bonis*, extincta invidia, (quæ famam eorum, dum vixerant, carpebat) *nomen* continuo effloreſcit, & *laudes* magis indies invaleſcunt: At *viris malis* (licet fama eorum, per gratiam amicorum & factionis ſuæ hominum, ad breve tempus manſerit) paulo poſt faſtidium *nominis* oboritur, & poſtremo *laudes* illæ *evanidæ* in *infamiam*, & veluti in *odorem gravem* & *tetrum*, deſinunt.

Parabola.

9. *Qui conturbat domum ſuam, poſſidebit ventos.*

Explicatio.

Utile admodum monitum, de *diſcordiis* & *turbis domeſticis*. Plurimi enim, ex *diſſidiis uxorum*, aut *exhæredationibus filiorum*, aut *mutationibus frequentibus familiæ*, magna ſibi ſpondent, ac ſi inde, vel animi tranquillitas, vel rerum ſuarum adminiſtratio felicior, ſibi

obventura foret. Sed plerunque abeunt ſpes ſuæ in *ventos*. Etenim, tum mutationes illæ, ut plurimum, non cedunt in melius, tum etiam, perturbatores iſti familiæ ſuæ moleſtias varias, & ingratitudinem eorum, quos, aliis præteritis, adoptant, & deligunt, ſæpe numero experiuntur. Quin & hoc pacto rumores ſibi progignunt non optimos, & famas ambiguas: Neque enim male a Cicerone notatum eſt, *Omnem famam a domeſticis manare*. Utrunque autem malum per *ventorum poſſeſſionem* eleganter a Salomone exprimitur: Nam & *expectationis fruſtratio*, & *rumorum ſuſcitatio*, *ventis* recte comparantur.

Parabola.

10. *Melior eſt finis orationis, quam principium.*

Explicatio.

Corrigit *parabola* errorem frequentiſſimum, non ſolum apud eos, qui verbis præcipue ſtudent, verum etiam apud prudentiores. Id eſt, quod homines de *ſermonum* ſuorum *aditu* atque *ingreſſu* magis ſint ſolliciti, quam de *exitu*, & accuratius exordia & præfatiunculas meditentur, quam extrema orationum. Debuerant autem nec illa negligere, & iſta, ut longe potiora, præparata & digeſta apud ſe habere, revolventes ſecum, &, quantum fieri poteſt, animo proſpicientes, quis tandem *exitus ſermonis* ſit futurus, & quomodo negotia inde promoveri & maturari poſſint. Neque

que hic finis. Quinimo non *epilogos* tantum, & *ſermonum, qui ad ipſa negotia ſpectant, egreſſus*, meditari oportet, verum etiam & illorum *ſermonum* cura ſuſcipienda, *quos ſub ipſum diſceſſum commode & urbane injicere poſſint*, licet a *negotio prorſus alienos*. Equidem novi Conſiliarios duos, viros certe magnos, & prudentes, & quibus onus rerum tunc præcipue incumbebat, quibus illud fuit perpetuum, & proprium, ut quoties cum Principibus ſuis de negotiis ipſorum communicarent, colloquia in rebus ad ipſa negotia ſpectantibus nunquam terminarent, verum ſemper, aut ad jocum, aut aliud aliquid quod audire erat volupe, diverticula quæreret, atque ut adagio dicitur, *ſermones marinos aqua fluviatili ſub extremum abluerent*. Neque hoc illis inter artes poſtremum erat.

Parabola.

11. *Sicut muſcæ mortuæ fœtere faciunt unguentum optimum, ſic hominem pretioſum ſapientia & gloria, parva ſtultitia.*

Explicatio.

Iniqua admodum & miſera eſt conditio *hominum virtute præcellentium*, (ut optime notat *parabola*) quia *erroribus* eorum, quantumvis leviſſimis, nullo modo ignoſcitur. Verum, quemadmodum in gemma, valde nitida, minimum quodque granulum, aut nubecula, oculos ferit, & moleſtia quadam afficit: quod tamen ſi in gemma vitioſiore re-

pertum foret, vix notam ſubiret: Similiter in *viris ſingulari virtute præditis*, minima quæque vitia ſtatim in oculos & ſermones hominum incurrunt, & cenſura perſtringuntur graviore, quæ in *hominibus mediocribus* aut omnino laterent, aut veniam facile reperirent. Itaque viro valde prudenti parva ſtultitia, valde probo parvum peccatum, urbano & moribus eleganti paululum indecori, de fama & exiſtimatione multum detrahit, adeo ut non peſſimum foret *viris egregiis*, ſi nonnulla *abſurda* (quod citra vitium fieri poſſit) actionibus ſuis immiſcerent, ut libertatem quandam ſibi retineant, & parvorum defectuum notas confundant.

Parabola.

12. *Homines deriſores civitatem perdunt, ſapientes vero avertunt calamitatem.*

Explicatio.

Mirum videri poſſit, quod in deſcriptione hominum, qui ad Reſpubl. labefactandas & perdendas veluti natura comparati & facti ſunt, delegerit Salomon Characterem; Non hominis ſuperbi & inſolentis; Non tyrannici & crudelis; Non temerarii & violenti; Non impii & ſcelerati; Non injuſti & oppreſſoris; Non ſeditioſi & turbulenti; Non libidinoſi & voluptuarii; Non denique inſipientis & inhabilis: Sed *deriſoris*. Verum hoc ſapientia ejus Regis, qui Rerumpubl. conſervationes & everſiones optime norat, digniſſimum eſt. Neque

que enim ſimilis fere eſt peſtis Regnis & Rebuſpubl., quam ſi Conſiliarii Regum, aut Senatores, quique gubernaculis rerum admoventur, ſint ingenio *deriſores*. Hujuſmodi enim homines, periculorum magnitudinem, ut fortes videantur Senatores, ſemper extenuant, iiſque, qui pericula, prout par eſt, ponderant, veluti timidis inſultant: Conſultandi & deliberandi maturas moras, & meditatas diſceptationes, veluti rem oratoriam, & tædii plenam, & ad ſummas rerum nihil facientem, ſubſannant: Famam ad quam Principum Conſilia præcipue ſunt componenda, ut *ſalivam vulgi*, & rem cito prætervolaturam, contemnunt: Legum vim & auctoritatem, ut reticula quædam, quibus res majores minime cohiberi debeant, nil morantur: Conſilia & præcautiones, in longum proſpicientes, ut ſomnia quædam, & apprehenſiones melancholicas, rejiciuut: Viris revera prudentibus, & rerum peritis, atque magni animi, & conſilii, dicteriis & facetiis illudunt: Denique fundamenta omnia regiminis politici ſimul labefactant. Quod magis attendendum eſt quia cuniculis, & non impetu aperto, hæc res agitur: Neque cœpit eſſe inter homines (prout meretur) ſuſpecta.

Parabola.

13. *Princeps, qui libenter præbet aures verbis mendacii, omnes ſervos habet improbos.*

Ex-

Explicatio.

Cum *Princeps* talis fuerit, ut ſuſurronibus, & ſycophantis, abſque judicio faciles & credulas aures præbeat, ſpirat omnino, tanquam a parte *Regis*, aura peſtilens, quæ omnes *ſervos* ejus corrumpit, & inficit. Alii metus *Principis* rimantur, eoſque narrationibus fictitiis exaggerant: Alii invidiæ furias concitant, præſertim in optimos quoſque: Alii criminationibus aliorum, proprias ſordes, & conſcientias malas, eluunt: Alii amicorum ſuorum honoribus & deſideriis velificant, competitores eorum calumniando, & mordendo: Alii fabularum argumenta, contra inimicos ſuos, tanquam in ſcena, componunt, & innumera hujuſmodi. Atque hæc illi, qui ex *ſervis Principis* ingenio ſunt magis improbo. At illi etiam, qui Natura probiores ſunt, & melius morati, poſtquam in innocentia ſua parum præſidii eſſe ſenſerint, (quoniam *Princeps* vera a falſis diſtinguere non novit) morum ſuorum probitatem exuunt, & ventos aulicos captant, iiſque ſervilem in modum circumferuntur. *Nihil enim* (ut ait Tacitus de Claudio) *tutum eſt apud Principem, cujus animo omnia ſunt tanquam indita & juſſa*. Atque bene Cominæus; *Præſtat, ſervum eſſe Principis, cujus ſuſpicionum non eſt finis, quam ejus, cujus credulitatis non eſt modus*.

Pa-

Parabola.

14. *Juſtus miſeretur animæ jumenti ſui, ſed miſericordiæ impiorum crudeles.*

Explicatio.

Inditus eſt, ab ipſà Natura, homini, *miſericordiæ* affectus nobilis, & excellens, qui etiam ad *animalia bruta* extenditur, quæ, ex ordinatione divina, ejus imperio ſubjiciuntur. Itaque habet iſta *miſericordia* analogiam quandam cum illa Principis erga ſubditos. Quinetiam illud certiſſimum eſt, quod quo dignior eſt anima, eo pluribus compatiatur. Etenim animæ anguſtæ, & degeneres, hujuſmodi res ad ſe nihil pertinere putant; At illa, quæ nobilior eſt portio univerſi, ex communione afficitur. Quare videmus, ſub veteri lege haud pauca fuiſſe præcepta, non tam mere *cæremonialia*, quam *miſericordiæ inſtitutiva*: Quale fuit illud, de *non comedendo carnem cum ſanguine ejus*, & ſimilia. Etiam in ſectis Eſſæorum, & Pythagoræorum, ab eſu animalium omnino abſtinebant. Quod etiam hodie obtinet (ſuperſtitione inviolata) apud incolas nonnullos Imperii Mogollenſis. Quin & Turcæ (Gens licet, & ſtirpe & diſciplina, crudelis, & ſanguinaria) Brutis tamen eleemoſynas largiri ſolent, neque animalium vexationes & torturas fieri ſuſtinent. Verum, ne forte hæc quæ diximus, omnis generis *miſericordiæ* patrocinari videantur, ſalubriter ſubjungit Salomon, *impiorum miſericordias eſſe*

cru-

crudeles. Eæ ſunt, quando hominibus ſceleratis & facinoroſis parcitur, juſtitiæ gladio feriendis: Crudelior enim hujuſmodi *miſericordia*, quam crudelitas ipſa. Nam crudelitas exercetur in ſingulos: at miſericordia illa univerſum facinoroſorum exercitum, conceſſa impunitate, in homines innocentes armat & immittit.

Parabola.

15. *Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus, at ſapiens reſervat aliquid in poſterum.*

Explicatio.

Corrigit parabola præcipue [ut videtur] non hominum vanorum futilitatem, qui dicenda, tacenda, facile proferunt: non Parrheſiam illam, qua abſque diſcrimine & judicio in omnes & omnia involant: non garrulitatem, qua ad nauſeam uſque aliis obſtrepunt, ſed vitium aliud magis occultum, nempe ſermonis regimen minime omnium prudens & politicum, hoc eſt, cum quis ita ſermonem [in colloquiis privatis] inſtituit, ut, quæcunque in animo habet, quæ ad rem pertinere putet, ſimul, & tanquam uno ſpiritu, & oratione continuata, proferat. Hoc enim plurimum negotiis officit. Siquidem primo, *oratio interciſa*, & per partes infuſa, longe magis penetrat, quam continuata, quoniam in continuata pondus rerum non diſtincte & ſigillatim excipitur, nec per moram nonnullam inſidet, ſed ratio rationem, antequam penitus in-

inſederit, expellit. Secundo, nemo tam potenti & felici eloquentia valet, ut primo ſermonis impetu eum, quem alloquitur, *mutum* & *elinguem plane reddat*, quin & alter aliquid viciſſim reſpondebit, & fortaſſe objiciet. Tum vero accidit, ut quæ in refutationem aut replicationem reſervanda fuiſſent, præmiſſa jam, & antea deliberata, vires ſuas & gratiam amiſerint. Tertio, ſi quis ea, quæ dicenda ſunt, non ſimul effundat, ſed per partes eloquatur, aliud primo, aliud ſubinde injiciens, ſentiet ex ejus, quem alloquitur, vultu, & reſponſo, quomodo ſingula illum affecerint, quam in partem accepta fuerint, ut, quæ adhuc reſtant dicenda, cautius aut ſupprimat, aut excerpat.

Parabola.

16. *Si Spiritus poteſtatem habentis adſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris, quia curatio faciet ceſſare magna peccata.*

Explicatio.

Præcipit *parabola*, quomodo ſe quis gerere debeat, cum iram atque indignationem *principis* incurrerit. Præceptum duplex: Primo, *ut non dimittat locum ſuum*: Secundo, ut *curationi*, tanquam in morbo aliquo gravi, diligenter & caute *attendat*. Conſueverunt enim homines, poſtquam commotos contra ſe *Principes* ſuos ſenſerint, partim ex dedecoris impatientia, partim ne vulnus obverſando refricent, partim ut triſtitiam & humilitatem eorum

rum Principes ſui perſpiciant, ſe a muneribus & functionibus ſuis ſubducere, quinetiam interdum ipſos Magiſtratus, & Dignitates quas gerunt, in *Principum* manus reſtituere. At Salomon, hanc medendi viam, veluti noxiam, improbat, idque ſumma profecto ratione. Primo enim, *dedecus ipſum nimis illa publicat*, unde tum inimici, atque invidi, audaciores fiunt ad lædendum, tum amici timidiores ad ſubveniendum. Secundo, hoc pacto fit, ut *Principis ira*, quæ fortaſſe, ſi non evulgaretur, ſponte concideret, *magis figatur*, & veluti principio jam facto hominis deturbandi, in præcipitium illius feratur. Poſtremo, *Seceſſus* iſte, *aliquid ſapit ex malevolo*, & temporibus infenſo, Id quod malum indignationis, malo ſuſpicionis cumulat. Ad *curationem* autem pertinent iſta. Primo, caveat ante omnia, ne *ſtupiditate* quadam, aut etiam *animi elatione*, *indignationem Principis minime ſentire*, aut inde, prout debeat, affici, videatur: Hoc eſt, ut & vultum, non ad triſtitiam contumacem, ſed ad mœſtitiam gravem atque modeſtam componat, & in rebus quibuſcunque agendis ſe minus ſolito hilarem & lætum oſtendat: Quin & in rem ſuam erit, amici alicujus opera, & ſermone, apud *Principem* uti, qui, quanto doloris ſenſu in intimis excrucietur, tempeſtive inſinuet. Secundo, *occaſiones omnes*, vel *minimas*, ſedulo *evitet*, per quas aut *res* ipſa, quæ indignatio-

ni

ni cauſam præbuit, *refricetur*, aut *Princeps* denuo excandeſcendi, & ipſum, quacunque de cauſa, coram aliis objurgandi, anſam arripiat. Tertio, perquirat etiam diligenter occaſiones omnes, in quibus *opera ejus principi grata eſſe poſſit*, ut & voluntatem promptam redimendi culpam præteritam oſtendat, & *Princeps* ſuus ſentiat, quali tandem ſervo, ſi eum dimittat, privari ſe contigerit. Quarto, *Culpam ipſam*, aut *ſagaciter in alios transferat*, aut *animo* illam non *malo commiſſam* eſſe inſinuet, aut etiam *malitiam illorum*, qui ipſum Regi detulerunt, vel rem ſupra modum aggravarunt, *indicet*. Denique in omnibus evigilet, & *curationi* ſit intentus.

Parabola.

17. *Primus in cauſa ſua juſtus: tum venit altera pars, & inquirit in eum.*

Explicatio.

Prima in unaquaque *cauſa informatio*, ſi paulifper animo judicis inſederit, altas radices agit, eumque imbuit, & occupat, adeo ut ægre elui poſſit, niſi aut manifeſta aliqua falſitas in materia informationis, aut artificium aliquod in eadem exhibenda deprehendatur. Etenim nuda & ſimplex defenſio, licet juſta ſit & præponderans, vix præjudicium informationis primæ compenſare, aut libram juſtitiæ ſemel propendentem ad æquilibrium reducere, per ſe valet. Itaque & judici tutiſſimum, ut nihil, quod ad merita cauſæ ſpe-

ſpectat, prælibetur, priuſquam utraque pars ſimul audiantur, & defenſori optimum, ſi judicem ſenſerit præoccupatum, in hoc potiſſimum (quantum dat cauſa) incumbere, ut verſutiam aliquam, & dolum malum, ab adverſa parte, in judicis abuſum adhibitum, detegat.

Parabola.

18. *Qui delicate a pueritia nutrit ſervum, poſtea ſentiet eum contumacem.*

Explicatio.

Servandus eſt, *Principibus* & *Dominis*, ex conſilio Salomonis, in gratia & favore ſuo erga *ſervos*, *modus*. Is triplex eſt. Primo, ut *promoveantur per gradus, non per ſaltus*: Secundo, ut *interdum aſſueſiant repulſæ*: Tertio, [quod bene præcipit Macciavellus] ut *habeant præ oculis ſuis ſemper aliquid, quo ulterius aſpirare poſſint*. Niſi enim hæc fiant, reportabunt proculdubio *Principes* in fine a *ſervis* ſuis, loco animi grati, & officioſi, faſtidium & contumaciam. Etenim, ex promotione ſubita, oritur *inſolentia*, ex perpetua deſideratorum adeptione *impatientia repulſæ*, Denique ſi vota deſint, deerit itidem alacritas & *induſtria*.

Parabola.

19. *Vidiſti virum velocem in opere ſuo, coram Regibus ſtabit, nec erit inter ignobiles.*

Explicatio.

Inter virtutes, quas *Reges*, in delectu *ſervo-*

vorum, potiſſimum ſpectant & requirunt, gratiſſima eſt præ cunctis *celeritas* & in *negotiis expediendis ſtrenuitas*. Viri profunda prudentia *Regibus* ſuſpecti, utpote qui nimium ſint inſpectores, & dominos ſuos, inſcios & invitos, ingenii ſui viribus (tanquam machina) circumagere poſſint. Populares, inviſi, utpote qui Regum Luminibus officiunt, & oculos populi in ſe convertunt. Animoſi, pro turbulentis ſæpe habentur, & ultra, quam par eſt, auſuris. Probi, & vitæ integræ, tanquam difficiles exiſtimantur, nec ad omnes nutus heriles apti. Denique non eſt virtus alia, quæ non habeat aliquam quaſi umbram, qua *Regum* animi offendantur; Sola *velocitas ad mandata*, nihil habet, quod non placeat. Inſuper, motus animorum regiorum celeres ſunt, & moræ minus patientes. Putant enim, ſe quidvis efficere poſſe; Illud tantum deeſſe, ut cito fiat. Itaque ante omnia iis grata eſt *celeritas*.

Parabola.

20. *Vidi cunctos viventes, qui ambulant ſub ſole, cum adoleſcente ſecundo, qui conſurgit pro eo.*

Explicatio.

Notat *parabola* vanitatem hominum, qui ſe agglomerare ſolent ad *ſucceſſores deſignatos principum*. Radix autem hujus rei eſt inſania illa, hominum animis penitus a natura inſita, nimirum ut ſpes ſuas nimium adament.

Vix enim reperitur, qui non delectetur magis iis, quæ *ſperat*, quam iis, quæ *fruitur*. Quinetiam *novitas* humanæ naturæ grata eſt, & avide expetitur. In *ſucceſſores* autem *Principis* iſta duo concurrunt; *Spes* & *Novitas*. Innuit autem *parabola* idem, quod olim dictum erat, primo a Pompejo ad Syllam, poſtea a Tiberio de Macrone; *Plures adorare ſolem orientem, quam occidentem*. Neque tamen *imperantes* multum hac re commoventur, aut eam magni faciunt, ſicut nec Sylla, nec Tiberius fecit, ſed rident potius hominum levitatem, nec pugnant cum ſomniis: *Eſt autem* (ut ajebat ille) *ſpes vigilantis inſomnium*.

Parabola.

21. *Erat Civitas parva, & pauci in ea viri; Venit contra eam Rex magnus, & vadavit eam, inſtruxitque munitiones per gyrum, & perfecta eſt obſidio, inventuſque eſt in ea vir pauper & ſapiens, & liberavit eam per ſapientiam ſuam, & nullus deinceps recordatus eſt hominis illius pauperis*.

Explicatio.

Deſcribit *parabola ingenium hominum pravum* & *malevolum*. Ii in rebus duris, & anguſtis, confugiunt fere ad viros prudentes, & ſtrenuos, licet antea contemptui habitos. Quamprimum autem tempeſtas tranſierit, ingrati demum erga conſervatores ſuos reperiuntur. Macciavellus vero, non ſine cauſa, inſtituit quæſtionem, *Uter ingratior eſſet erga bene-*

me-

meritos, Princeps, aut populus? Sed interim utrunque ingratitudinis arguit. Attamen hoc non ſolum ex *ingratitudine Principis* aut *populi* oritur, ſed accedit plerunque his *invidia procerum*, qui ſecreto indolent eventui, licet felici & proſpero, quia ab ipſis profectus non ſit: Itaque & meritum hominis extenuant, & ipſum deprimunt.

Parabola.

22. *Iter pigrorum, quaſi ſepes ſpinarum.*

Explicatio.

Elegantiſſime oſtendit *parabola*, *pigritiam* in fine *laborioſam* eſſe. Diligentia enim, & ſedula præparatio, id præſtant, ut pes in aliquod offendiculum non impingat, ſed ut complanetur via antequam ineatur: At qui piger eſt, & omnia in extremum momentum executionis differt, neceſſe eſt, ut perpetuo, & ſingulis paſſibus, quaſi per rubos & ſentes incedat, qui eum ſubinde detineant, & impediant. Idem obſervari poſſit etiam in familia regenda, in qua, ſi adhibeatur cura & providentia, omnia placide & veluti ſponte procedunt, abſque ſtrepitu & tumultu: Sin hæc deſint, ubi major aliquis motus intervenerit, omnia ſimul agenda turmatim occurrunt, tumultuantur ſervi, ædes perſonant.

Parabola.

23. *Qui cognoſcit in judicio faciem, non bene facit; Iſte & pro buccella panis deſeret veritatem.*

Explicatio.

Prudentiſſime notat *Parabola*, in *judice* magis pernicioſam eſſe *facilitatem morum*, quam *corruptelam munerum*. *Munera* enim haud quaquam ab omnibus deferuntur: at vix ulla eſt cauſa, in qua non inveniatur aliquid, quod flectat judicis animum, ſi *perſonas reſpiciat*. Alius enim reſpicietur, ut popularis; Alius, ut maledicus; Alius, ut dives; Alius, ut gratus; Alius ut ab amico commendatus. Denique omnia plena ſunt iniquitatis ubi dominatur *reſpectus perſonarum*, & levi omnino de cauſa, veluti pro *buccella panis*, *judicium* pervertetur.

Parabola.

24. *Vir pauper calumnians pauperes, ſimilis eſt imbri vehementi, in quo paratur fames.*

Explicatio.

Parabola iſta antiquitus expreſſa & depicta fuit ſub fabula *Hirundinis*, *utriuſque* nimirum, plenæ, & vacuæ. *Pauperis* enim & *famelici oppreſſio* longe gravior eſt, quam *oppreſſio* per *divitem* & *repletum*, quippe quæ omnes exactionum technas, & omnes nummorum angulos, perquirit. Solebat hoc ipſum etiam ſpongiis aſſimilari, quæ aridæ fortiter ſugunt, madidæ, non item. Monitum autem utile continet, tum erga Principes, ne præfecturas provinciarum, aut Magiſtratus, viris indigentibus, & obæratis, committant, tum erga populos, ne Reges ſuos cum nimia egeſtate conflictari permittant.

Pa-

Parabola.

25. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, eſt juſtus cadens coram impio.*

Explicatio.

Præcipit *parabola*, rebuſpublicis ante omnia cavendum eſſe de *iniquo* & *infami judicio*, in *cauſa aliqua celebri* & *gravi*, præſertim ubi non abſolvitur innoxius, ſed condemnatur inſons. Etenim injuriæ inter privatos graſſantes, turbant quidem & polluunt *latices juſtitiæ*, ſed tanquam in *rivulis*. Verum judicia iniqua, qualia diximus, a quibus exempla petuntur, *fontes* ipſos *juſtitiæ* inficiunt, & inquinant. Poſtquam enim tribunal ceſſerit in partes injuſtitiæ, ſtatus rerum vertitur tanquam in latrocinium publicum: Fitque plane, ut *homo homini ſit lupus*.

Parabola.

26. *Noli eſſe amicus homini iracundo, nec ambulato cum homine furioſo.*

Explicatio.

Quanto religioſius amicitiæ jura inter bonos ſervanda & colenda ſunt, tanto magis cavendum eſt, jam uſque a principio, de *prudente amicorum delectu*. Atque amicorum natura & mores, quantum ad nos ipſos ſpectant, omnino ferendi ſunt. Cum vero neceſſitatem nobis imponunt, qualem erga alios perſonam induamus, & geramus, dura admodum, & iniqua amicitiæ conditio eſt. Itaque intereſt inprimis, ut præcipit Salomon,

ad vitæ pacem, & præſidia, ne res noſtras cum *hominibus iracundis*, & qui facile lites jurgia provocant, aut ſuſcipiunt, commiſceamus. Iſtud enim genus amicorum perpetuo nos contentionibus & factionibus implicabit: ut aut amicitiam abrumpere, aut incolumitati propriæ deeſſe, cogamur.

Parabola.

27. *Qui celat delictum, quærit amicitiam: ſed qui altero ſermone repetit, ſeparat fœderatos.*

Explicatio.

Duplex, concordiam tractandi, & animos reconciliandi, via. Altera, quæ incipit ab *amneſtia*, Altera, quæ a *repetitione injuriarum*, ſubjungendo apologias, & excuſationes. Equidem memini ſententiam viri admodum prudentis & politici, *Qui pacem tractat, non repetitis conditionibus diſſidii, is magis animos dulcedine concordiæ fallit, quam æquitate componit.* Verum Salomon, illo ſcilicet prudentior, in contraria opinione eſt; & *amneſtiam* probat, *repetitionem* prohibet. Etenim in *repetitione* hæc inſunt mala; tum quod ea ſit veluti *unguis in ulcere*; tum quod *periculum impendeat a nova altercatione*, (ſiquidem de injuriarum rationibus inter partes nunquam conveniet;) tum denique quod *deducat rem ad apologias*; At utraque pars malit videri potius offenſam remiſiſſe, quam admiſiſſe excuſationem.

Pa-

Parabola.

28. *In omni opere bono erit abundantia; ubi autem verba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas.*

Explicatio.

Separat Salomon hac *parabola* fructum *laboris linguæ*, & *laboris manuum*, quaſi ex altero proveniat *egeſtas*, ex altero *abundantia*. Etenim fit fere perpetuo, ut, qui multa effutiunt, jactant multa, multa promittunt, egeni ſint, nec emolumentum capiant ex illis rebus de quibus loquuntur. Quinetiam, ut plurimum, induſtrii minime ſunt, aut impigri ad opera, ſed tantummodo ſermonibus ſe, tanquam vento, paſcunt & ſatiant. Sane, ut poeta loquitur, *Qui ſilet, eſt firmus*. Is qui conſcius eſt ſe in opere proficere, ſibi plaudit, & tacet: Qui vero e contra conſcius eſt auras ſe inanes captare, multa & mira apud alios prædicat.

Parabola.

29. *Melior eſt correptio manifeſta, quam amor occultus.*

Explicatio.

Reprehendit *parabola mollitiem amicorum*, qui amicitiæ privilegio non utuntur in admonendo libere & audacter amicos, tam de erroribus, quam de periculis ſuis. *Quid enim faciam* (ſolet hujuſmodi *mollis amicus* dicere) *aut quo me vertam? Amo illum quantum quis maxime, meque, ſi quid illi adverſi contigerit,*

ipſius loco libenter ſubſtituerim : Sed novi ingenium ejus , ſi libere cum eo egero , animum illius offendam , ſaltem contriſtabo : Neque tamen proficiam : Atque citius eum ab amicitia mea alienabo , quam ab iis , quæ in animo fixa habet , abducam . Hujuſmodi *amicum* , tanquam enervem , & inutilem , redarguit Salomon , atque plus utilitatis ab inimico *manifeſto* , quam ab ejus generis *amico* , ſumi poſſe pronunciat . Siquidem ea fortaſſe audire ei contigerit ab *inimico* per contumeliam , quæ *amicus* muſſat præ nimia indulgentia .

Parabola .

30. *Prudens advertit ad greſſus ſuos ; Stultus divertit ad dolos .*

Explicatio .

Duæ ſunt *prudentiæ* ſpecies . Altera vera & ſana : Altera degener & falſa , quam Salomon *ſtultitiæ* nomine appellare non dubitat . Qui priori ſe dederit , viis & veſtigiis propriis cavet , periculis proſpiciens , meditans remedia : proborum opera utens , contra improbos ſe ipſum muniens , cautus inceptu , receptu non imparatus , in occaſiones attentus , contra impedimenta ſtrenuus : cum innumeris aliis , quæ ad ſui ipſius *actiones* & *greſſus regendos* ſpectant . At altera ſpecies , tota eſt conſuta ex *fallaciis & aſtutiis* , ſpemque ponit omnino in aliis circumveniendis , iiſdemque ad libitum effingendis . Hanc merito rejicit *parabola* , non tantum ut improbam ,

bam, ſed etiam ut *ſtultam*. Primo enim, minime eſt ex iis rebus, quæ *in noſtra ſunt poteſtate*, nec etiam aliqua *conſtanti regula nititur*: Sed nova quotidie comminiſcenda ſunt ſtratagemata, prioribus fatiſcentibus, & obſoletis. Secundo, qui vafri & ſubdoli hominis famam & opinionem ſemel incurrerit, præcipuo ſe ad res gerendas *inſtrumento* prorſus privavit, hoc eſt, *fide*: Itaque omnia parum votis ſuis conſentientia experietur. Poſtremo, *artes iſtæ, utcunque pulchræ videantur, & complaceant*, attamen ſæpius fruſtrantur, quod bene notavit Tacitus: *Conſilia callida & audacia, expectatione læta, tractatu dura, eventu triſtia.*

Parabola.

31. *Noli eſſe juſtus nimium, nec ſapientior, quam oportet, cur abripiare ſubito?*

Explicatio.

Sunt tempora (ut inquit Tacitus) *in quibus magnis virtutibus certiſſimum eſt exitium*. Atque hoc viris virtute & juſtitia egregiis, aliquando ſubito, aliquando diu ante prævifum, contingit. Quod ſi adjungatur etiam prudentia, hoc eſt, ut cauti ſint, & ad propriam incolumitatem evigilent, tum hoc lucrantur, ut ruina eorum ſubito obveniat ex occultis omnino & obſcuris conſiliis, quibus & evitetur invidia, & pernicies ipſos imparatos adoriatur. Quod vero ad illud *Nimium*, quod in *Parabola* ponitur, (quandoquidem non

non Periandri alicujus, ſed Salomonis verba ſunt iſta; Qui mala in hominum vita ſæpius notat, nunquam præcipit) intelligendum eſt, non de virtute ipſa, (in qua *Nimium* non eſt,) ſed de vana ejus atque invidioſa affectatione, & oſtentatione. Simile quiddam innuit Tacitus de Lepido, Miraculi loco ponens, quod nunquam ſervilis alicujus ſententiæ auctor fuiſſet, & tamen tam ſævis temporibus incolumis manſiſſet: *Subit* (inquit) *cogitatio, utrum hæc fato regantur, an etiam ſit in noſtra poteſtate, curſum quendam tenere, inter deforme obſequium, & abruptam contumaciam, medium, periculo ſimul & indignitate vacuum.*

Parabola.

32. *Da ſapienti occaſionem, & addetur ei ſapientia.*

Explicatio.

Diſtinguit *Parabola* inter *Sapientiam* illam, quæ in verum habitum increverit, & maturuerit, & illam, quæ natat tantum in cerebro & conceptu, aut ſermone jactatur, ſed radices altas non egerit. Siquidem prior, oblata occaſione, in qua exerceatur, illico excitatur, accingitur, dilatatur, adeo ut ſe ipſa major videatur: Poſterior vero, quæ ante occaſionem alacris erat, occaſione data, fit attonita & confuſa, ut etiam ipſi, qui ea ſe præditum arbitrabatur, in dubium voce-

tur,

tur, annon præceptiones de ea fuerint inſomnia mera, & ſpeculationes inanes.

Parabola.

33. *Qui laudat amicum voce alta, ſurgendo mane, erit illi loco maledictionis.*

Explicatio.

Laudes moderatæ, & tempeſtivæ, & per occaſionem prolatæ, famæ hominum atque etiam fortunæ, plurimum conferunt; At immoderatæ, & ſtreperæ, & importune effuſæ, nihil proſunt, imo potius, ex ſententia *Parabolæ*, impenſe nocent. Primo enim manifeſto ſe produnt, aut ex *nimia benevolentia oriundas*, aut ex *compoſito affectatas*, quo *collaudatum* potius falſis præconiis demereantur, quam veris attributis ornent. Secundo, *laudes parcæ & modeſtæ*, *invitant* fere *præſentes*, ut *ipſis etiam aliquid adjiciant*, profuſæ contra & immodicæ, ut aliquid demant & detrahant. Tertio, (quod caput rei eſt) conflatur illi invidia, qui *nimium laudatur*, cum *laudes* omnes *nimiæ*, videantur ſpectare ad contumeliam aliorum, qui non minus merentur.

Parabola.

34. *Quomodo in aquis reſplendent facies, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus.*

Explicatio.

Diſtinguit *Parabola* inter *mentes prudentium*, & *cæterorum hominnm*; Illas *aquis* aut *ſpeculis* comparans, quæ ſpecies & imagines rerum

rum recipiunt, cum alteræ ſimiles ſint *terræ*, aut *lapidi impolito*, in quibus nihil reflectitur. Atque eo magis apte comparatur *animus hominis prudentis* ad *ſpeculum*, quia in *ſpeculo imago* propria ſpectari poſſit, una cum *imaginibus aliorum*: Id quod *oculis* ipſis ſive *ſpeculo* non conceditur. Quod ſi *animus prudentis* adeo capax ſit, ut innumera ingenia & mores obſervare & internoſcere poſſit, ſupereſt, ut detur opera, quo reddatur non minus *varius aplicatione*, quam *repræſentatione*;

Qui ſapit, innumeris moribus aptus erit.

Atque his *Salomonis Parabolis*, diutius fortaſſe immorati ſumus, quam pro modo exempli, dignitate & rei ipſius, & auctoris, longius provecti.

Neque tantum in uſu erat apud Hebræos, ſed alibi etiam Priſcorum ſapientibus frequentiſſimum, ut ſi cujuſpiam obſervatio in aliquid incidiſſet, quod vitæ communi conducibile fuiſſet, id redigeret & contraheret in brevem aliquam *ſententiam*, vel *Parabolam*, vel etiam *Fabulam*. Verum, quod ad *fabulas*, (ſicut alias dictum eſt) illæ exemplorum vicarii, & ſupplementa, olim extiterunt:

Nunc quando tempora *hiſtoriarum* copia abundent, ad animatum ſcopum rectius & alacrius collimatur. At modus ſcribendi, qui optime convenit argumento tam vario & multiplici, [quale eſt *tractatus* de *negotiis* & *occaſionibus ſparſis*] aptiſſimus ille eſſet, quem de-

delegit Macciavellus, ad tractandas res Politicas, nimirum per obſervationes, ſive *diſcurſus* (ut loquuntur) ſuper *hiſtoriam* & *exempla*. Nam ſcientia, quæ recenter, & quaſi in conſpectu noſtro, ex particularibus elicitur, viam optime novit particularia denuo repetendi: Atque certe ad Practicam longe conducit magis, cum diſcurſus ſive diſceptatio ſub exemplo militat, quam cum exemplum diſceptationi ſubjungitur. Neque enim hic ordo tantum ſpectatur, ſed res ipſa. Cum enim exemplum ſtatuitur tanquam diſceptationis baſis, univerſo cum circumſtantiarum apparatu proponi ſolet, quæ diſcurſum interdum corrigant, interdum ſuppleant, unde fit loco exemplaris ad imitationem, & practicam: Ubi e contra exempla, in gratiam diſceptationis adducta ſuccincte & nude citantur, & tanquam mancipia, nutus tantum diſceptationis obſervant.

Hoc vero diſcriminis operæ pretium fuerit obſervaſſe, quod ſicut *hiſtoriæ temporum* optimam præbent materiam ad *diſcurſus* ſuper *Politica*, quales ſunt illi Macciavelli, ita *hiſtoriæ vitarum* optime adhibentur ad *documenta* de *negotiis*; Quoniam omnem occaſionum & negotiorum, tam grandium quam leviorum, varietatem complectuntur. Imo reperire eſt baſin ad *præceptiones de negotiis* utraque illa *hiſtoria* adhuc commodiorem: Ea eſt, ut diſcurſus fiant ſuper *epiſtolas*, ſed prudentiores,

& ma-

& magis ſerias, quales ſunt illæ Ciceronis ad Atticum, & aliæ. Siquidem *epiſtolæ* magis in proximo, & ad vivum, negotia ſolent repræſentare, quam vel *Annales*, vel *vitæ*. Quare jam, & de materia, & de forma portionis primæ, *doctrinæ* de *negotiis*, quæ tractat *occaſiones ſparſas*, diximus, eamque inter *deſiderata* numeramus.

Eſt & alia portio ejuſdem *doctrinæ*, quæ tantum differt ab illa altera, de qua diximus, quantum *ſapere*, & *ſibi ſapere*. Altera enim movere videtur tanquam a centro ad circumferentiam, altera tanquam a circumferentia ad centrum. Eſt enim *prudentia* quædam *conſilii aliis impertiendi*, eſt vero & alia *ſuis rebus proſpiciendi*: Atque hæ nonnunquam conjunguntur, ſæpius ſeparantur. Multi ſiquidem in ſuis ipſorum rationibus inſtituendis prudentiſſimi ſunt, qui tamen in rebuſpublicis adminiſtrandis, aut etiam conſiliis dandis, nihil valent: Formicæ ſimiles, quæ creatura ſapiens eſt ad ſeſe tuendum, ſed horto plane noxia. Hæc virtus *ſibi ſapiendi*, Romanis ipſis, licet patriæ optimis curatoribus, non ignota fuit: unde Comicus, *Nam pol ſapiens fingit fortunam ſibi*. Quin & in Adagium apud ipſos verſum eſt, *Faber quiſque fortunæ propriæ*. Et Livius hanc ipſam Catoni Majori tribuit: *In hoc viro tanta vis animi & ingenii inerat, ut quocunque loco natus eſſet, ſibi ipſe fortunam facturus videretur.*

Hoc

Hoc genus *prudentiæ*, ſi quis ipſum profiteatur, & palam venditet, ſemper habitum eſt, non modo non Politicum, verum etiam infauſtum quiddam, & inauſpicatum: Sicut in Timotheo Athenienſi obſervatum eſt, qui, poſtquam præclara multa facinora, in decus & commodum civitatis ſuæ, edidiſſet, atque Adminiſtrationis ſuæ (ſicut tum moris erat) populo rationem redderet, ſingula concluſit hac clauſula; *Atque in hac re fortunæ partes fuerunt nullæ*. Contigit vero ut poſt id temporis nunquam ei quicquam feliciter ceſſerit. Sane nimis elatum hoc, & altum ſapiens eodem ſpectans, quo Ezechielis illud de Pharaone; *Dicis, Fluvius eſt meus, & ego feci memet ipſum*, aut illud Habacuc prophetæ; *Exultant, & ſacrificant reti ſuo*, aut illud etiam Poetæ, de contemptore Deum Mezentio:

Dextra mihi, Deus, & telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint. ——

Denique, Julius Cæſar, nunquam (quod memini) impotentiam cogitationum ſuarum arcanarum prodidit, niſi ſimili dicto: Cum enim Aruſpex ei referret, exta reperta fuiſſe non bona, admurmuravit ſubmiſſe: *Erunt lætiora cum volo*. Quod etiam dictum, mortis ſuæ infortunium non diu præceſſit. Verum exceſſus iſte fiduciæ (ut diximus) res ut profana, ita ſemper infelix. Quapropter, Vi-

ris

ris magnis, & vere ſapientibus, viſum, ſucceſſus quoslibet felicitati ſuæ, non virtuti, aut induſtriæ, tribuere: Nam & Sylla, *felicem* ſe, non *Magnum* cognominavit, & Cæſar (melius quam ſupra) ad navis gubernatorem; *Cæſarem vehis, & Fortunam ejus*.

Attamen iſtæ ſententiæ; *Faber quiſque fortunæ ſuæ*, *Sapiens dominabitur aſtris*, *Invia virtuti nulla eſt via*, ac ſimiles, ſi intelligantur & adhibeantur potius pro calcaribus ad induſtriam, quam pro ſtapedibus ad inſolentiam, magiſque ut progignant in hominibus decretorum conſtantiam & robur, quam arrogantiam & jactantiam, tanquam ſanæ & ſalutares merito habitæ ſunt, ac proculdubio in pectoribus hominum magnanimorum ſedem nonnullam occuparunt, eouſque ut cogitationes tales quandoque ægre diſſimulent. Videmus enim, Auguſtum Cæſarem (qui cum Avunculo ſuo comparatus, potius ab illo diverſus quam inferior fuit, ſed Vir certe paulo moderatior) ſub finem vitæ petiiſſe ab amicis, qui lectum ejus circumſtabant, ut, poſtquam expiraſſet, ſibi *plauderent*, quaſi conſcius ſibi fuiſſet, *mimum vitæ a ſe commode tranſactum*. Hæc quoque *doctrinæ* portio inter *deſiderata* numeranda eſt: Non quin in praxi, etiam nimio plus quam oportet, uſurpata ſit & frequentata: Verum quod libri de illa ſilent. Quamobrem ex more noſtro, ſicut in priore, nonnulla ejus capita

re-

cenſebimus : eamque *fabrum fortunæ* , ſive [ut diximus] *doctrinam de ambitu vitæ* nominabimus.

Ac primo quidem intuitu , novum quoddam & inſolitum argumentum tractare videbor: docendo homines, quomodo *fortunæ ſuæ fabri* fieri poſſint : Doctrinam certe , cui quivis libenter ſe diſcipulum addixerit , donec difficultatem ejuſdem habuerit perſpectam . Non enim leviora ſunt, aut pauciora , aut minus ardua , quæ ad *fortunam* comparandam requiruntur , quam quæ ad *virtutem* , reſque eſt æque difficilis ac ſevera , fieri vere *Politicum* ac vere *Moralem* . At hujus *doctrinæ* pertractatio plurimum ad literarum , tum *decus* , tum *pondus* , pertinet . Intereſt enim inprimis *honoris* literarum , ut homines iſti pragmatici ſciant , eruditionem haudquaquam aviculæ, qualis eſt alauda , ſimilem eſſe , quæ in ſublime ferri , & cantillando ſe oblectare ſoleat, at nihil aliud : quinimo ex accipitris potius genere eſſe , ut qui in alto volare , ac ſubinde, cum viſum fuerit , deſcendere , & prædam rapere novit . Deinde & ad *perfectionem* literarum hoc ipſum ſpectat , quia legitimæ inquiſitionis vera norma eſt , ut *nihil inveniatur in globo materiæ , quod non habeat parallelum in globo cryſtallino , ſive intellectu* . Hoc eſt, ut nihil veniat in *Practicam* , cujus non ſit etiam *Doctrina* aliqua & *Theoria* . Neque tamen literæ hanc ipſam *fortunæ architecturam*

aliter admirantur, aut æſtimant, quam ut opus quoddam inferioris generis. Nemini enim *fortuna propria*, pro dono *eſſe ſui*, a Deo conceſſo, ullo modo digna retributio eſſe poſſit. Quin & non raro fit, ut viri virtutibus egregii fortunæ ſuæ ſponte renuncient, ut rebus ſublimioribus vacent. Digna tamen eſt *fortuna*, quatenus virtutis ac benemerendi organum eſt, ſua quoque *ſpeculatione* & *doctrina*.

Ad hanc *doctrinam* pertinent præcepta, nonnulla *ſummaria*, nonnulla *ſparſa* & *varia*. Præcepta *ſummaria* verſantur, circa veram *notitiam*, & *aliorum*, & *ſui*. Primum igitur præceptum (in quo cardo *notitiæ aliorum* vertitur) illud conſtituatur, ut procuremus nobis (quantum fieri poſſit) *feneſtram* illam, quam olim requiſivit Momus. Ille, cum in humani cordis fabrica tot angulos & receſſus conſpicatus eſſet, id reprehendit, quod defuiſſet *feneſtra*, per quam in obſcuros illos & tortuoſos anfractus inſpicere quis poſſit. Hanc autem *feneſtram* obtinebimus, ſi omni ſedulitate nobis informationem comparemus, & procuremus, de perſonis, quibuſcum intercedunt negotia, particularibus, earumque ingeniis, cupiditatibus, finibus, moribus, auxiliis & adminiculis, quibus præcipue ſuffulciuntur & valent, & rurſus, defectibus & imbecillitatibus, quaque ex parte maxime pateant & obnoxii ſint, amicis, factionibus, patronis, clientelis, rurſuſque inimicis, invidis,

dis, competitoribus, etiam temporibus & aditibus;

(*Sola viri molles aditus & tempora noris;*) denique inſtitutis, & normis, quas ſibi præſcripſerunt, & ſimilibus. Quinetiam, non ſolum informatio capienda eſt de *perſonis*, ſed inſuper de *actionibus* particularibus, quæ de tempore in tempus in motu ſunt, & tanquam ſub incude; Quomodo regantur & ſuccedant, quorum ſtudiis foveantur, a quibus oppugnentur, cujuſque ſint ponderis & momenti, & quid ſecum trahant, & hujuſmodi. Etenim *actiones* præſentes noſſe, & in ſe plurimum prodeſt, & illud inſuper habet, quod abſque hoc, etiam perſonarum notitia valde futura ſit fallax & erronea. Mutantur enim homines ſimul cum actionibus, & alii ſunt, dum actionibus ipſis implicantur & obſidentur, alii, poſtquam redierint ad ingenium. Atque hæ de rebus particularibus informationes, quæ tam ad *perſonas*, quam ad *actiones* ſpectant, ſunt tanquam propoſitiones minores in omni activo Syllogiſmo. Nulla enim obſervationum aut axiomatum [unde conficiuntur majores propoſitiones politicæ] veritas, aut excellentia, ad concluſionis firmamentum ſufficere poſſit, ſi in minore propoſitione fuerit erratum. Quod vero hujuſmodi *notitia* comparari poſſit, fidejuſſor nobis eſt Salomon, qui ait, *Conſilium in corde viri, tanquam aqua profunda, ſed vir prudens exhauriet illud.* Quam-

vis autem ipſa *notitia* non cadat ſub præceptum, quoniam individuorum eſt, attamen mandata de eadem elicienda utiliter dari poſſunt.

Notitia hominum ſex modis elici & hauriri poteſt: per *vultus* & ora ipſorum, per *verba*, per *facta*, per *ingenia* ſua, per *fines* ſuos, denique per *relationes aliorum*. Quantum ad *vultus* attinet, minime nos moveat vetus adagium, *fronti nulla fides*: Licet enim hoc ipſum non perperam dictum ſit, de *vultus* & *geſtus* compoſitione externa & generali, attamen ſubſunt ſubtiliores quidam motus, & labores *oculorum*, *oris*, *vultus*, & *geſtus*, ex quibus referatur & patet (ut eleganter ait Q. Cicero) veluti *Janua quædam animi*. Quis Tiberio Cæſare occultior? At Tacitus, notans characterem & modum loquendi diverſum, quo uſus eſt Tiberius in laudando apud Senatum Res a Germanico & a Druſo geſtas, de laudibus Germanici ſic, *Magis in ſpeciem adornatis verbis, quam ut penitus ſentire videretur*. De laudibus Druſi ſic, *Paucioribus, ſed intentior, & fida oratione*. Iterum Tacitus, eundem Tiberium, alias etiam ut nonnihil pellucidum, notans: *in aliis* (inquit) *erat veluti eluctantium verborum: ſolutius vero loquebatur, quando ſubveniret*. Sane difficile reperiatur ſimulationis artifex aliquis tam peritus & egregius, aut vultus aliquis ita coactus, &, ut ille loquitur, *juſſus*, qui a ſer-

ſermone artificioſo & ſimulatorio poſſit iſtas notas ſejungere, quin aut ſermo ſit ſolito *ſolutior*, aut magis *vagus* & *oberrans*, aut magis *aridus* & quaſi *eluctans*.

Ad *verba hominum* quod attinet, ſunt quidem illa (ut de Urinis loquuntur Medici) *meretricia*, Sed iſti *meretricii fuci* optime deprehenduntur duobus modis: Cum ſcilicet *proferuntur verba* aut *ex improviſo*, aut in *perturbatione*. Sic Tiberius, cum ex Agrippinæ vernæ verbis aculeatis ſubito commotus eſſet, & non nihil abreptus, extra innatæ ſimulationis terminos pedem protulit; *Audita* hæc (inquit Tacitus) *raram occulti pectoris vocem elicuere*, *correptamque*, *Græco verſu*, *admonuit*, *Ideo lædi*, *quia non regnaret*. Quare Poeta perturbationes hujuſmodi non inſcite appellat *torturas*, quod ab iis ſecreta ſua prodere homines compellantur;

—— *Vino tortus & ira*.

Ipſa ſane teſtatur experientia, paucos admodum reperiri, qui erga arcana ſua tam fidi ſint, animumque gerant adeo obfirmatum, quin interdum ex iracundia, interdum ex jactantia, interdum ex intima erga amicum benevolentia, interdum ex animi imbecillitate, qui ſe mole cogitationum onerari amplius non ſuſtineat, interdum denique ex alio quopiam affectu, intimas animi cogitationes revelent & communicent. Ac ante omnia ſinus animi excutit, ſi ſimulatio ſimulationem im-

impulerit, juxta Adagium illud Hiſpanorum; *Dic mendacium, & erues veritatem*.

Quin & *factis* ipſis, licet humani animi pignora ſint certiſſima, non prorſus tamen fidendum, niſi diligenter ac attente penſitatis prius illorum & *magnitudine*, & *proprietate*. Illud enim veriſſimum, *Fraus ſibi in parvis fidem præſtruit, ut majore emolumento fallat*. Italus vero ſe ipſum *In ipſo ſtare lapide* putat, *ubi præco prædicat*, ſi melius ſolito tractetur, abſque cauſa manifeſta. Etenim officia iſta minora homines reddunt oſcitantes, & quaſi conſopitos, tam ad cautionem, quam ad induſtriam: Atque recte a Demoſthene appellantur *alimenta ſocordiæ*. Porro *proprietatem* & naturam nonnullorum *factorum*, etiam quæ *beneficiorum* loco habentur, ſubdolam & ambiguam, luculenter cernere licet ex eo quod Antonio Primo impoſuit Mutianus, qui poſt reditum cum eo in gratiam, ſed fide peſſima, plurimos ex Antonii Amicis ad dignitates evexit, *Simul amicis ejus præfecturas & tribunatus largitur*. Hoc autem aſtu Antonium non munivit, ſed exarmavit penitus & deſolavit, amicitias ejus ad ſe transferendo.

Certiſſima autem clavis, ad animos hominum reſerandos, vertitur, in rimandis & pernoſcendis, vel *ingeniis* & *naturis* ipſorum, vel *finibus* & *intentionibus*. Atque imbecilliores certe & ſimpliciores, ex *ingeniis*, Pruden-

dentiores autem, & tectiores, ex *finibus* ſuis optime judicantur. Certe prudenter & facete (licet meo judicio minus vere) dictum fuit a nuntio quopiam Pontificis, ſub reditu ejus a Legatione apud Nationem quandam, ubi tanquam Ordinarius reſederat. Interrogatus de delectu Succeſſoris ſui, conſilium dedit; *nullo modo mitteretur aliquis, qui eximie prudens eſſet, ſed potius mediocriter tantum, quoniam* (inquit) *ex prudentioribus nemo facile conjiciet, quid veriſimile foret illius gentis homines facturos*. Sane non raro intervenit ille error, & maxime familiaris eſt Viris Prudentibus, ut ex modulo ingenii proprii alios metiantur, ac proinde ultra ſcopum ſæpius jaculentur, ſupponendo quod homines majora quædam meditentur, & ſibi deſtinent, & ſubtilioribus technis utantur, quam quæ illorum animos unquam ſubierint. Quod etiam eleganter innuit Adagium Italicum, quo notatur, *Nummorum, prudentiæ, fidei, ſemper minores inveniri rationes, quam quis putaret*. Quare in levioris ingenii hominibus, quia multa abſurda faciunt, capienda eſt conjectura potius ex propenſionibus *ingeniorum*, quam ex deſtinationibus *finium*. Porro, *Principes* quoque (ſed longe aliam ob cauſam) ab *ingeniis* optime judicantur: *Privati* autem ex *finibus*. *Principes* enim faſtigium adepti humanorum deſideriorum, nullos fere ſibi propoſitos *fines* habent, ad quos præſertim vehe-

menter & conſtanter aſpirent, ex quorum *finium* ſitu & diſtantia, reliquarum ſuarum *actionum* poſſit excipi & confici Directio & Scala: Id quod inter alia, cauſa eſt vel præcipua, ut *corda eorum* (quod Seriptura pronunciat) *ſint inſcrutabilia*. At *privatorum* nullus eſt, qui non ſit plane veluti viator, & proficiſcatur intente ad aliquam itineris metam, ubi conſiſtat, unde non male divinare quis poterit, quid facturus ſit, aut non facturus. Si enim in ordine ſit quidpiam ad finem ſuum, probabile eſt facturum: Sin ſit in contrarium finis, minime. Neque de *finium* aut *ingeniorum* in hominibus diverſitate informatio capienda eſt ſimpliciter tantum, ſed & comparate: Quid ſcilicet prædominetur, & reliqua in ordinem cogat? Sic, ut videmus, Tigellinus, cum ſe Petronio Turpiliano inferiorem ſentiret in voluptatibus Neroni miniſtrandis & prægustandis, *Metus* (ut ait Tacitus) *Neronis rimatus eſt*, & hoc pacto æmulum evertit.

Ad *notitiam* quod attinet de hominum animis ſecundariam, nimirum, quæ ab aliorum *relatione* deſumitur, breviter dicere ſufficiet. Defectus & vitia didiceris optime ab inimicis: Virtutes & facultates ab amicis: Mores & tempora a famulis: Opiniones & meditationes ab intimis familiaribus, cum quibus frequentius colloquia miſcent. Fama popularis levis eſt, & ſuperiorum judicia minus certa:

Ete-

Etenim coram illis tectiores incedunt homines. *Verior fama e domeſticis emanat.*

Verum ad *inquiſitionem* iſtam univerſam via maxime compendiaria in tribus conſiſtit. Primum, ut *amicitias multas* comparemus, cum ejuſmodi *hominibus*, qui *multiplicem & variam* habent, tam *rerum*, quam *perſonarum*, *notitiam*: Inprimis vero enitendum, ut ſaltem ſingulos habeamus præſto, qui, pro negotiorum atque hominum diverſitate, nos de unaquaque re certiores facere & ſolide informare poſſint. Secundo, ut *prudens temperamentum* & *mediocritatem* quandam perſequamur, & in *libertate ſermonis*, & in *taciturnitate*, frequentius *libertatem* uſurpantes: at, cum res poſtulat, *ſilentium*. *Libertas* ſiquidem in *ſermone*, etiam alios invitat & provocat, ut pari *libertate* erga nos utantur, & ſic multa deducit ad notitiam noſtram: At *taciturnitas* fidem conciliat, efficitque, ut ament homines ſecreta ſua apud nos, tanquam in ſinu, deponere. Tertio, is nobis paulatim acquirendus eſt *habitus*, ut vigilante & præſente animo, in omnibus colloquiis & actionibus, ſimul & rem, *quæ inſtat*, *geramus*, & alia, *quæ incidunt*, *obſervemus*. Nam ſicut Epictetus præcipit, ut *Philoſophus*, in ſingulis ſuis actionibus, ita ſecum loquatur: *Et hoc volo, & etiam inſtitutum ſervare*; Sic *Politicus* in ſingulis negotiis ita ſecum ſtatuat; *Et hoc volo, atque etiam aliquid, quod in futurum*

uſui

uſui eſſe poſſit, addiſcere. Itaque, qui eo ſunt ingenio, ut nimium *hoc agant*, & toti ſint in præſente negotio, quod in manibus habent, de iis autem, quæ interveniunt, nec cogitant quidem, (id quod in ſe agnoſcit Montaneus) illi certe Miniſtri Regum aut Rerumpubl. ſunt vel optimi, ſed ad proprias fortunas claudicant. Interim cautio ante omnia adhibenda, ut *impetum animi* & *alacritatem* nimiam cohibeamus, ne multa ſciendo, ad nos multis immiſcendum feramur. Infelix enim quiddam eſt, & temerarium, *Polypragmoſyne*. Itaque iſta quam comparandam præcipimus, *notitiæ rerum & perſonarum* varietas huc tandem redit, ut & *rerum*, quas ſuſcipimus, & *hominum*, quorum opera utimur, magis cum judicio delectum faciamus, unde cuncta & magis dextre, & magis tuto, diſponere & adminiſtrare ſciamus.

Notitiam aliorum ſequitur *notitia ſui*. Etenim non minor diligentia adhibenda eſt, ſed major potius, ut nos de nobis ipſis, quam de aliis, vere & accurate informemus. Quipe cum oraculum illud, *Noſce te ipſum*, non tantum ſit canon prudentiæ univerſalis, ſed & in *Politicis* præcipuum locum habeat. Optime enim homines monet S. Jacobus, *eum, qui vultum in ſpeculo conſideravit, oblivifci tamen illico, qualis fuerit*: Ut omnino frequenti inſpectione ſit opus. Idque tenet etiam in *Politicis*. Sed *ſpecula* ſcilicet ſunt diverſa:

Nam

Nam *ſpeculum Divinum*, in quo nos contueri debemus, eſt verbum Dei: *Speculum* autem *Politicum*, non aliud eſt, quam Status Rerum, & Temporum, in quibus vivimus.

Examen igitur accuratum, nec quale eſſe ſolet, Sui nimium Amantis, inſtituendum eſt *homini*, de propriis *facultatibus*, *virtutibus* & *adminiculis*, necnon de *defectibus*, *inhabilitatibus*, & *obſtaculis*: ita rationem ſubducendo, ut hæc perpetuo in majus, illa autem minoris potius, quam revera ſunt, æſtimentur. Ex hujuſmodi autem examine in *conſiderationem* veniant quæ ſequuntur.

Prima *conſideratio* ſit, quomodo alicui homini, moribuſque & naturæ ſuæ, cum *temporibus* conveniat, quæ ſi inventa fuerint congrua omnibus in rebus, magis libere & ſolute agere, & ſuo ingenio uti liceat: ſin ſit aliqua antipathia, tum demum in univerſo vitæ curſu magis caute & tecte eſt incedendum, minuſque in publico verſandum. Sic Tiberius fecit, qui morum ſuorum ſibi conſcius, cum ſæculo ſuo non optime convenientem, ludos publicos nunquam ſpectavit, quinetiam per duodecim continuos annos poſtremos nunquam in Senatum venit: ubi contra Auguſtus perpetuo in oculis hominum vixit, quod & Tacitus obſervat; *Alia Tiberio morum via*. Eadem & Periclis ratio fuit.

Secunda ſit *conſideratio*, quomodo alicui conveniat cum *profeſſionibus* & *generibus vitæ*,

tæ, quæ in uſu & pretio ſunt; quorumque ſibi delectus ſit faciendus, ut ſi jam decretum non ſit de *genere vitæ*, maxime aptum & ingenio ſuo congruum ſumat: ſin jam pridem id *genus* vitæ, ad quod minus a natura factus eſt, fuerit ingreſſus, ſub prima occaſione ſe ſubducat, & novam conditionem arripiat. Id quod a Valentino Borgia videmus factum, ad vitam ſacerdotalem a patre innutrito, quam tamen poſtea ejuravit, ſuo obſecutus ingenio, & vitæ militari ſe applicuit, quanquam Principatu æque ac Sacerdotio indignus, cum utrunque homo peſtilens dehoneſtaverit.

Tertia ſit *conſideratio*, quomodo ſe habeat quis, *comparatus ad æquales* & *æmulos ſuos*, quos veriſimile ſit eum habiturum in fortuna ſua competitores, eum ne vitæ curſum teneat, in quo maxima inveniatur virorum egregiorum ſolitudo, atque in quo probabile ſit, ſe ipſum, inter cæteros, maxime poſſe enitere. Id quod a C. Cæſare factum eſt, qui ab initio Orator fuit, & cauſas egit, & in Toga potiſſimum verſabatur: Cum vero vidiſſet, *Ciceronem*, *Hortenſium*, *Catulum*, eloquentiæ gloria excellere: Rebus vero Bellicis clarum admodum neminem, præter Pompejum, deſtitit ab incepto, & Potentiæ illi Civili multum valedicere jubens, tranſtulit ſe ad artes militares, & Imperatorias, Ex quibus ad ſummum rerum faſtigium conſcendit.

Quar-

Quarta ſit *conſideratio*, ut naturæ ſuæ & ingenii rationem habeat quis, in *deligendis amicis*, ac *neceſſariis*: Siquidem diverſis diverſum genus *amicorum* convenit, aliis ſolenne, & taciturnum, aliis audax, & jactabundum, & complura id genus. Certe notatu dignum eſt, quales fuerint *amici* Julii Cæſaris (Antonius, Hirtius, Panſa, Oppius, Balbus, Dolabella, Pollio, reliqui:) Illi ſcilicet jurare ſolebant, *Ita vivente Cæſare moriar*, infinitum ſtudium erga Cæſarem præ ſe ferentes, erga omnes alios arrogantes & contemptores, fueruntque homines in negotiis gerendis impigri, fama, & exiſtimatione, mediocres.

Quinta ſit *conſideratio*, ut caveat quis ſibi *ab exemplis*, neque ad *imitationem aliorum* ſe inepte componat, quaſi quod aliis fuerit pervium, etiam ſibi patere neceſſe ſit, neutiquam ſecum reputans, quantum fortaſſe interfuerit, inter ſuum, & illorum, quos ad exemplum ſibi dèlegit, ingenium & mores. In quem errorem manifeſto incidit Pompejus, qui, ut Cicero ſcriptum reliquit, toties ſolitus erat dicere: *Sylla potuit, ego non potero?* Qua in re vehementer ſibi impoſuit, cum ingenium & rationes agendi Syllæ a ſuis *toto cœlo* (ut ajunt) *diſtarent*: cum alter ferox eſſet, violentus, quique factum in omnibus urgeret; alter gravis, legum memor, omniaque ad Majeſtàtem & famam componens,

un-

unde longe minus erat, ad perficienda quæ cogitarat, efficax & validus. Sunt & aliæ hujus generis *præceptiones*: verum hæ ad exemplum reliquarum ſufficient.

Neque vero, *Noſſe ſe ipſum*, homini ſufficit, ſed ineunda etiam eſt ratio ſecum, quomodo ſe *oſtentare*, *declarare*, denique *flectere ſe & effingere*, commode & prudenter poſſit. Ad *oſtentandum ſe* quod attinet, nihil videmus uſu venire frequentius, quam ut qui virtutis habitu ſit inferior, ſpecie virtutis externa ſit potior. Non parva igitur eſt prudentiæ prærogativa, ſi quis arte quadam, & decore, ſpecimen ſui apud alios exhibere poſſit: *virtutes* ſuas, *merita*, atque *fortunam* etiam, (quoad ſine arrogantia aut faſtidio fieri poſſit) commode *oſtentando*, contra, *vitia*, *defectus*, *infortunia* & *dedecora*, artificioſe occultando: illis immorans, eaſque veluti ad lumen obvertens, his ſubterfugia quærens, aut apte ea interpretando eluens, & ſimilia. Itaque, de Muciano, viro ſui temporis prudentiſſimo, & ad res gerendas impigerrimo, Tacitus, *Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam Oſtentator*. Indiget certe res hæc arte nonnulla, ne tædium & contemptum pariat: Ita tamen, ut *oſtentatio* quæpiam, licet uſque ad vanitatis *primum gradum*, vitium ſit potius in *Ethicis*, quam in *Politicis*. Sicut enim dici ſolet de calumnia, *Audacter calumniare, ſemper aliquid hæret*, ſic dici poſſit de jactantia, (niſi

(niſi plane deformis fuerit & ridicula,) *Audacter te vendita, ſemper aliquid hæret*. Hærebit certe apud populum, licet prudentiores ſubrideant. Itaque exiſtimatio parta apud plurimos, paucorum faſtidium abunde compenſabit. Quod ſi iſta, de qua loquimur, *ſui oſtentatio* decenter & cum judicio regatur; Exempli gratia, Si nativum quendam pectoris candorem & ingenuitatem præ ſe ferat, aut ſi illis temporibus adhibeatur, vel cum pericula circunſtant (ut apud viros militares in bellis,) vel cum alii invidia flagrant, aut ſi verba, quæ ad laudes proprias pertinent, tanquam aliud agenti excidiſſe videantur, minimeque vel ſerio, vel prolixe nimis, iis inſiſtatur, aut ſi ita quis ſe laudibus honeſtet, ut ſimul etiam cenſuris & jocis erga ſe non abſtineat, aut ſi denique hoc facit, non ſponte, ſed tanquam laceſſitus, & aliorum inſolentiis & contumeliis provocatus, non parvum certe hæc res exiſtimationi hominis cumulum adjicit. Neque ſane exiguus eſt eorum numerus, qui, cum natura ſint magis ſolidi, & minime ventoſi, atque propterea hac arte, honori ſuo velificandi, careant, Moderationis ſuæ, nonnulla cum dignitatis jactura, dant pœnas.

Verum hujuſmodi *oſtentationem virtutis*, utcunque aliquis infirmiore judicio, & nimium fortaſſe *Ethicus*, improbaverit, illud nemo negarit, dandam ſaltem eſſe operam

ut

ut virtus per incuriam juſto ſuo pretio non fraudetur, & minoris, quam revera eſt, æſtimetur. Hæc vero, in virtute æſtimanda, pretii diminutio, tribus modis ſolet contingere: Primo, quando quis, in rebus gerendis, ſe, & operam ſuam, offert & obtrudit, non vocatus, aut accerſitus: Hujuſmodi enim officiis, remunerationis loco eſſe ſolet, ſi non repudientur. Secundo, quando quis in principio rei gerendæ viribus ſuis nimium abutitur, & quod ſenſum erat præſtandum, uno impetu offundit; Id quod rebus bene adminiſtratis præproperam conciliat gratiam, in fine autem ſatietatem inducit. Tertio, quando quis virtutis ſuæ fructum, in laudibus, plauſu, honore, gratia, ſibi præbitis, nimis cito & leviter ſentit, atque in iis ſibi complacet, de quo prudens habetur monitum: *Cave ne inſuetus rebus majoribus videaris, ſi hæc te res parva, ſicuti magna, delectat.*

Defectum enimvero ſedula *occultatio*, minoris haudquaquam momenti eſt, quam *virtutum* prudens & artificioſa *oſtentatio*. Defectus autem occultantur, & latent maxime, triplici quadam induſtria, & quaſi tribus latebris: *Cautione*, *prætextu*, & *confidentia*. *Cautionem* dicimus, quando iis rebus prudenter abſtinemus, quibus pares non ſumus: Ubi contra, ingenia audacula, & inquieta, ſe facile ingerunt, ſine judicio, rebus, quibus non inſueverunt, & proinde defectus ſuos proprios pu-

publicant, & quaſi proclamant. *Prætextum* dicimus, cum ſagaciter, & prudenter, viam nobis ſternimus & munimus, qua benigna & commoda de *vitiis* & *defectibus* noſtris fiat interpretatio, quaſi aliunde provenientibus, aut alio tendentibus, quam vulgo exiſtimatur. Etenim, de latebris vitiorum non male Poeta.

Sæpe latet vitium proximitate boni.

Quare, ſi quem *defectum* in nobis ipſis perceperimus, opera danda, ut perſonam & prætextum *virtutis finitimæ* mutuemur, ſub cujus umbra lateat. Verbi gratia, *tardo gravitas* prætexenda, *ignavo lenitas*, & ſic de cæteris. Illud etiam utile, probabilem aliquam cauſam obtendere, & in vulgus ſpargere, qua adducti, ultimas vires noſtras promere refugiamus, ut quod *non poſſimus*, *nolle* videamur. Quod ad *confidentiam* attinet, impudens certe eſt remedium, ſed tamen certiſſimum atque efficaciſſimum: Nempe, ut quis ea omnino contemnere, & vilipendere ſe profiteatur, quæ revera aſſequi non poſſit, mercatorum prudentium more, quibus ſolenne eſt, & proprium, ut pretium mercium ſuarum attollant, aliorum deprimant. Eſt tamen & aliud *confidentiæ* Genus, hoc ipſo impudentius; Nimirum, perfricta fronte *defectus* ſuos etiam opinioni obtrudere, & venditare, quaſi in iis, quibus maxime deſtituitur, ſe eminere credat. Atque ut hoc facilius cæteris imponat, ſe in iis rebus, quibus revera plurimum pollet,

fingit diffidentem. Quemdmodum fieri videmus in Poetis. Poeta enim carmina ſua recitante, ſi unum aliquem verſiculum non admodum dixerit probandum, audias illico: *Atque hic verſus pluris mihi conſtitit, quam reliquorum plurimi*. Tum vero alium quempiam verſum adducet, quaſi ſibi ſuſpectum, & de eo, quid putes, ſciſcitabitur, quem ſatis norit, inter plurimos eſſe optimum, & cenſuræ minime obnoxium. Ante omnia vero ad hoc, quod nunc agitur, ut ſcilicet ſpecimen ſui quis edat coram aliis illuſtre, & jus ſuum in omnibus retineat, nil magis intereſſe judico, quam ne quis per nimiam ſuam naturæ bonitatem, & ſuavitatem, ſe exarmet, & injuriis & contumeliis exponat: Quin potius in omnibus aliquos animi liberi, & generoſi, & non aculei minus quam mellis intra ſe geſtantis, igniculos, ſubinde emittat. Quæ quidem munita vitæ ratio, una cum prompto & parato ad ſe a contumeliis vindicandum animo, aliquibus ex accidente imponitur, & neceſſitate quadam inevitabili, propter aliquid infixum in perſona aut fortuna ſua, veluti fit in *deformibus*, & *ſpuriis*, & *ignominia aliqua mulctatis*, unde hujuſmodi homines, ſi virtus non deſit, felices plerunque evadunt.

Quod vero ad ſe *declarandum* attinet, id alia res omnino eſt ab *oſtentatione* ſui, de qua diximus. Neque enim ad *virtutes* aut *defectus* hominum refertur, ſed ad *actiones vitæ* par-

particulares. Qua in parte nihil invenitur magis Politicum, quam ut Mediocritas quædam ſervetur, prudens & ſana in ſenſa animi, circa actiones particulares, aperiendo, aut recondendo. Licet enim profunda taciturnitas, & conſiliorum occultatio, & is rerum gerendarum modus, qui omnia cœcis & (ut modernæ linguæ potius loquuntur) ſurdis artibus & mediis operetur, res ſit & utilis, & mirabilis: tamen non raro evenit, ut (quod dicitur) *Diſſimulatio errores pariat, qui diſſimulatorem ipſum illaqueant*. Nam videmus, viros politicos, maxime omnium inſignes, libere & indiſſimulanter fines, quos peterent, palam proferre non dubitaſſe. Sic L. Sylla manifeſto præ ſe tulit, *ſe omnes mortales vel felices, vel infelices fieri, cupere, prout ſibi eſſent vel amici, vel inimici*. Sic Cæſar, cum primum profectus eſt in Gallias, nil veritus eſt profiteri: *ſe malle primum eſſe in villa obſcura, quam ſecundum Romæ*. Idem Cæſar, cæpto jam bello, diſſimulatorem minime egit, ſi audiamus, quid Cicero de illo prædicet. *Alter* [Cæſarem innuens] *non recuſat, ſed quodammodo poſtulat, ut, ut eſt, ſic appelletur Tyrannus*. Similiter videmus, in Epiſtola quadam Ciceronis ad Atticum, quam minime fuerit Auguſtus Cæſar diſſimulator, qui in ipſo ingreſſu ad res gerendas, cum adhuc Senatui eſſet in deliciis, ſolitus tamen erat in concionibus apud populum jurare illa For-

mula: *Ita parentis honores conſequi liceat*. Illud autem non minus quiddam erat, quam ipſa Tyrannis. Verum eſt, ad invidiam paululum leniendam, ſolitum eum ſimul ad ſtatuam Julii Cæſaris, quæ in Roſtris poſita erat, manum protendere. Homines autem ridebant, & plaudebant, & admirabantur, & inter ſe ita loquebantur: *Quid hoc eſt? Qualis Adoleſcens?* Sed tamen nihil malitiæ in eo ſuſpicabantur, qui tam candide & ingenue, quod ſentiret, loqueretur. Et iſti quidem, quos nominavimus, proſpera omnia conſecuti ſunt: Pompeius contra, qui ad eoſdem tendebat fines, ſed viis magis umbroſis & obſcuris, (ſicut Tacitus de eo loquitur, *Occultior, non melior*, atque Saluſtius ſimiliter idem inſimulat, *Ore probo, animo inverecundo:*) id prorſus agebat, & innumeris technis moliebatur, ut cupiditates ſuas & ambitionem alte recondendo, interim Rempublicam in Anarchiam & Confuſionem redigeret, quo illa ſe neceſſario in ſinus ejus conjiceret, atque hoc pacto ſumma rerum ad eum deferretur, quaſi invitum & renitentem. Cum vero hoc ſe putaret conſequutum, factus Conſul ſolus (quod nunquam cuiquam contigiſſet) nihilo plus ad fines ſuos proficiebat, eo quod etiam illi, qui procul dubio eum fuiſſent adjuturi, quid vellet non perciperent. Adeo ut tandem coactus ſit, tritam & vulgarem inire viam, ut ſcilicet, prætextu ſe Cæſari op-

po-

ponendi, arma & exercitum compararet. Adeo lenta, caſibus obnoxia, & plerunque infelicia ſolent eſſe ea conſilia, quæ profunda *diſſimulatione* obteguntur. Qua de re, idem ſenſiſſe videtur Tacitus, cum *ſimulationis* artificia tanquam inferioris ſubſellii prudentiam conſtituit, præ *artibus politicis*, illam Tiberio, has vero Auguſto Cæſari attribuens. Etenim, de Livia verba faciens, ſic loquitur; Quod fuiſſet illa *cum artibus mariti, & ſimulatione filii, bene compoſita*.

Quod ad animum *flectendum* & *effingendum* attinet; Totis viribus certe incumbendum, ut animus reddatur occaſionibus & opportunitatibus obſequens, neque ullo modo erga eas durus aut renitens. Neque enim majus fuerit impedimentum ad res gerendas, aut fortunas hominum conſtituendas, quam illud; *Idem manebat, neque idem decebat*, videlicet, cum homines iidem ſunt, & natura ſua utuntur, poſtquam occaſiones ſe mutaverint. Bene itaque Livius, cum Catonem majorem introducit, tanquam fortunæ ſuæ architectum peritiſſimum, illud ſubjungit, quod ei fuerit *ingenium verſatile*. Atque hinc fit, quod ingenia gravia & ſolennia, & mutare neſcia, plus plerunque habeant dignitatis, quam felicitatis. Hoc vero vitium in aliquibus a *natura* penitus inſitum eſt, qui ſuopte ingenio ſunt *viſcoſi* & *nodoſi*, & ad verſandum inepti, At in aliis *conſuetudine* ob-

tinuit (quæ eſt altera *natura*) atque opinione quadam, (quæ in animos hominum facile obrepit) ut minime mutandam ſibi putent rerum gerendarum rationem, quam prius bonam & proſperam ſint experti. Prudenter enim obſervat Macciavellus in Fabio Maximo, quod *priſtinum ſuum & inveteratum cunctandi, & belli trahendi morem retinere mordicus voluerit, cum natura belli eſſet alia, & acriora poſtularet conſilia.* In aliis porro idem vitium ex inopia Judicii progignitur, cum homines periodos rerum & actionum non tempeſtive diſcernant, ſed tum demum ſe vertant, poſtquam opportunitas jam elapſa ſit. Tale quidpiam in Athenienſibus ſuis redarguit Demoſthenes, eos ajens eſſe *ruſticis ſimiles, qui in ludo Gladiatorio ſe probantes, ſemper poſt plagam acceptam in eam partem muniendam ſcutum transferunt qua percuſſi ſunt, non prius*. In aliis rurſus hoc ipſum contingit, qui operam, in via quam ſemel ingreſſi ſunt, collocatam, perdere gravantur, nec receptui canere ſciunt, ſed potius, ſe occaſionibus ſuperiores fore, conſtantia ſua confidunt. Verum iſta animi *viſcoſitas*, & *renitentia*, a quacunque illa tandem radice pullularit, rebus gerendis, & fortunæ hominum, eſt damnoſiſſima, nihilque magis Politicum, quam animi rotas reddere cum rotis fortunæ concentricas, & ſimul volubiles. Atque de *præceptis duobus ſummariis*, circa *Fortunæ Ar-*

chi-

chitecturam, hactenus. *Præcepta* autem *ſparſa* haud pauca ſunt; Nos tamen perpauca deligemus, pro modo exempli.

Primum *præceptum* eſt; *Faber fortunæ*, amuſſe ſua perite utatur, eamque rite applicet, hoc eſt, animum aſſuefaciat, ut rerum omnium pretium & valorem æſtimet, prout ad fortunam & fines ſuos magis aut minus conducant, hocque curet ſedulo, non perfunctorie. Mira enim res, ſed veriſſima; Inveniuntur plurimi, quorum mentis *pars Logica* (ſi ita loqui licet) eſt bona, *Mathematica* peſſima, videlicet, qui de rerum conſequentiis ſatis firmiter judicant, de pretiis vero imperitiſſime. Hinc fit, ut alii privata & ſecreta cum Principibus colloquia, alii auras populares, tanquam magna adepti, admirentur, cum ſit utrunque ſæpenumero res & invidia & periculo plena: Alii autem res metiuntur ex difficultate atque opera ſua in eis impenſa, fieri oportere exiſtimantes, ut quantum moverint, tantum etiam promoverint: Sicut Cæſar de Catone Uticenſi, veluti per Ironiam, dixit, narrando, quam laborioſus fuerit & aſſiduus, & quaſi indefatigabilis, neque tamen multum ad rem; *Omnia* (inquit) *magno ſtudio agebat*. Hinc etiam illud accidit, ut homines ſæpius ſe ipſos fallant, qui, ſi Magni alicujus aut Honorati viri opera utantur, ſibi omnia proſpera promittunt, cum illud verum ſit, non grandiſſima quæ-

que Inſtrumenta, ſed aptiſſima, citius & felicius opus quodque perficere. Atque ad *Mathematicam* veram *animi* informandam, operæ pretium eſt, illud inprimis noſſe, & deſcriptum habere, quid ad cujuſque fortunam conſtituendam & promovendam primum ſtatui debeat, quid ſecundum, & ſic deinceps. Primo loco *emendationem animi* pono, *animi* enim *impedimenta & nodos* tollendo & complanando, citius viam fortunæ aperueris, quam fortunæ auxiliis *animi impedimenta* ſuſtuleris. Secundo loco *opes* pono, & *pecuniam*. Quam ſummo loco plurimi fortaſſe collocaverint, cum tanti ſit ad omnia uſus. Verum eam opinionem, ſimilem ob cauſſam abjudico, atque Macciavellus fecit, in alia re, non multum ab ea diſcrepante. Cum enim vetus fuerit Sententia, *Pecuniam eſſe nervos belli*, ille contra, non alios eſſe *nervos belli* aſſeruit, quam *nervos virorum fortium & militarium*. Eodem prorſus modo vere aſſeri poſſit; *Nervos fortunæ*, non eſſe *pecuniam*, ſed potius *animi vires*, ingenium, fortitudinem, audaciam, conſtantiam, moderationem, induſtriam, & ſimilia. Tertio loco colloco *famam & exiſtimationem*, eo magis, quod illa æſtus quoſdam habeant, & tempora, quibus ſi non opportune utaris, difficile erit rem in integrum reſtituere. Ardua enim res, famam præcipitantem retrovertere. Poſtremo loco pono *honores*, ad quos certe facilior aditus per

unum-

unumquodque ex illis tribus, multo magis per omnia conjuncta, datur, quam ſi ab *honoribus* auſpiceris, & deinde ad reliqua perrexeris. Verum, ut in ordine rerum ſervando haud parum eſt momenti, ita non multo minus in ſervando ordine temporis, cujus perturbatione frequentiſſime peccatur, dum ad fines tum properatur, quando initia eſſent curanda, atque dum ad maxima quæque ſubito advolamus, quæ in medio poſita ſunt, temere tranſilientes. At illud recte præcipitur; *Quod nunc inſtat, agamus.*

Secundum *præceptum* eſt, ut caveamus, ne animi quadam magnitudine, & præfidentia, ad magis ardua, quam par eſt, feramur, neve in adverſum fluvii remigemus. Optimum enim conſilium circa fortunas hominum;

—— *Fatis accede Deiſque.*

Circumſpiciamus in omnes partes, & obſervemus, qua res pateant, qua clauſæ & obſtructæ ſint, qua proclives, qua arduæ, neque viribus noſtris, ubi non patet aditus commodus, abutamur. Hoc ſi fecerimus, & a repulſa nos immunes præſtabimus, & in negotiis ſingulis nimis diu non hærebimus, & moderationis laudem reportabimus, & pauciores offendemus, & denique felicitatis opinionem acquiremus, dum quæ ſponte fortaſſe eventura fuiſſent, noſtræ induſtriæ accepta ferentur.

Tertium *præceptum* cum proxime præcedente

te nonnihil pugnare videri poſſit, licet, probe intellectum, minime. Illud hujuſmodi eſt: Ut occaſiones non ſemper expectemus, ſed eas quandoque provocemus, & ducamus. Quod etiam innuit Demoſthenes, magniloquentia quadam. *Et quemadmodum receptum eſt, ut exercitum ducat Imperator, ſic a cordatis viris res ipſæ ducendæ, ut quæ ipſis videntur, ea gerantur, & non ipſi perſequi eventus tantum cogantur*. Etenim, ſi diligenter attendamus, duas obſervabimus, eaſque diſcrepantes ſpecies, eorum, qui rebus gerendis, & Negotiis tractandis, pares habeantur. Alii ſiquidem occaſionibus commode ſciunt uti, ſed nihil ex ſe moliuntur, aut excogitant; Alii toti ſunt in machinando, qui occaſiones, quæ opportune incidunt, non arripiunt. Harum facultatum altera, alteri non conjuncta, manca omnino & imperfecta cenſenda eſt.

Quarum eſt *præceptum*, ut nihil ſuſcipiamus, in quo neceſſe ſit, temporis plurimum inſumere, verum ut verſiculus ille aurem ſemper vellicet,

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Neque alia ſubeſt cauſſa, cur ii, qui profeſſionibus laborioſis, aut rebus ſimilibus, ſe addixerunt, veluti Juriſconſulti, Oratores, Theologi doctiores, Librorum Scriptores, & hujuſmodi, in fortuna ſua conſtituenda, & promovenda, minus ſint ſolertes, quam quod tempore (alias ſcilicet inſumpto) indigent

gent ad particularia pernoſcenda, opportunitates captandas, & machinas, quæ ad fortunam ſuam ſpectent, comminiſcendas, & meditandas. Quin etiam in aulis Principum & Rebuſpubl. eos reperias, & ad fortunam ſuam promovendam, & ad aliorum invadendam, maxime efficaces, qui nullo publico munere funguntur, ſed in hoc, de quo loquimur, *ambitu vitæ*, perpetuo occupantur.

Quintum eſt *præceptum*, Ut naturam quodammodo imitemur, quæ *nihil facit fruſtra*. Id quod factu non erit admodum difficile, ſi negotia noſtra omnium generum perite commiſceamus & contexamus. In ſingulis enim actionibus ita animus eſt inſtituendus & præparandus, atque intentiones noſtræ aliæ aliis ſubſternendæ, & ſubordinandæ, ut, ſi in aliquà re voti compotes in *ſummo gradu* fieri non poſſimus, in *ſecundo* tamen liceat conſiſtere, imo vel in *tertio*: Quod ſi nec in *aliqua* omnino *parte* rei hærere aut conſiſtere poſſimus, tum vero ad alium quempiam (præter deſtinatum) finem, operam impenſam flectamus: Sin nec in *præſenti* aliquem fructum demetere queamus, ſaltem aliquid ex ea extrahamus, quod in *futurum* proſit: Si vero nihil *ſolidi*, nec in *præſenti* nec in *Futuro*, inde elicere detur, ſatagamus ſaltem, ut aliquid *exiſtimationi* noſtræ inde accreſcat: Et alia id genus, rationes ſemper a nobis ipſis exigendo, quibus conſtet, nos fructus aliquid,

plus

plus minus, ex ſingulis actionibus & conſiliis noſtris percepiſſe : neque ullo modo permittendo, ut tanquam confuſi ac conſternati animum illico deſpondeamus, ſi forte ſcopum principalem non licuerit attingere. Nihil enim minus convenit viro Politico, quam uni rei unice eſſe intentum. Qui enim hoc facit, occaſionum innumerarum jactura mulctabitur, quæ rebus agendis ex obliquo intervenire ſolent, quæque fortaſſe magis fuerint propitiæ & commodæ ad alia quæ poſtea uſui futura ſint, quam ad ea, quæ in manibus habeamus, ideoque bene calleamus illam Regulam: *Hæc oportet facere, & illa non omittere.*

Sextum eſt *præceptum*, ut nos rei alicui nimis peremptorie non aſtringamus, quanquam caſui videatur, primo intuitu, minus obnoxia, ſed ſemper habeamus, vel feneſtram apertam ad evolandum, vel poſticum aliquod ſecretum ad redeundum.

Septimum *præceptum*, eſt antiquum illud Biantis, modo non ad perfidiam, ſed ad cautionem, & moderationem, adhibeatur: *Et ames tanquam inimicus futurus, & oderis tanquam amaturus.* Nam utilitates quaſque, mirum in modum, prodit & corrumpit, ſi quis nimium ſe immerſerit amicitiis infelicibus, moleſtis & turbidis odiis, aut puerilibus & futilibus æmulationibus.

Hæc exempli loco circa *doctrinam* de *ambitu vitæ* ſufficient: Illud enim hominibus in me-

memoriam ſubinde reducendum eſt, longe abeſſe, ut adumbrationes iſtæ, quibus utimur in deſideratis, loco juſtorum tractatuum ponantur, ſed eſſe ſolummodo tanquam ſchedas aut fimbrias, ex quibus de tela integra judicium fieri poſſit. Neque rurſus ita deſipimus, ut fortunam abſque tanto, quantum diximus, molimine minime parari aſſeramus. Probe enim novimus, eam tanquam ſponte in gremium aliquorum defluere: Alii autem eam diligentia ſola & aſſiduitate, [cautione nonnulla aſpera] abſque arte multa aut operoſa, adipiſcuntur. Verum ſicut Cicero, Oratorem perfectum depingens, non id vult, ut cauſidici ſinguli tales eſſe debeant, aut poſſint: ac rurſus, ſicut in Principe aut Aulico deſcribendo (quod nonnulli tractandum ſuſceperunt) modulus effingitur, prorſus ſecundum artis perfectionem, non autem ſecundum Practicam vulgatam: idem & nos *Politico* inſtruendo præſtitimus; *Politico* (inquam) quo ad *Fortunam propriam*.

Enim vero, illud utique monendum, *præcepta*, quæ circa hanc rem delegimus & propoſuimus, omnia ex genere eorum eſſe, quæ *bonæ artes* vocantur. Quod enim ad *malas artes* attinet: Si quis Macciavello ſe dederit in diſciplinam, qui præcipit, *Virtutem ipſam non magnopere curandam, ſed tantum ſpeciem ejus, in publicum verſam, quia virtutis fama & opinio homini adjumento ſit, virtus ipſa impedimen-*

mento : quique alio loco præcipit ; *Ut homo Politicus illud tanquam fundamentum prudentiæ ſuæ ſubſternat, quod præſupponat, homines non recte nec tuto ad ea, quæ volumus, flecti aut adduci poſſe, præterquam ſolo metu, ideoque det operam, ut omnes, quantum in ſe eſt, obnoxii ſint, atque in periculis & anguſtiis conſtituti*, ita ut Politicus ſuus videatur eſſe, quod Itali dicunt, *ſeminator ſpinarum* : Aut ſi quis axioma illud, quod a Cicerone citatur, amplecti velit : *Cadant amici, dummodo inimici intercidant* ; Sicut Triumviri fecerunt, qui inimicorum interitum amiciſſimorum exitio redimebant : Aut ſi quis L. Catilinæ imitator eſſe velit, ut Rerumpub. incendiarius fiat & perturbator, quo melius in aquis turbidis piſcari & fortunam ſuam expedire poſſit ; *Ego* (inquit) *ſi in fortunis meis incendium ſit excitatum, id non aqua, ſed ruina reſtinguam* : Aut ſi quis illud Lyſandri ad ſe transferat, qui dicere ſolebat ; *Pueros placentis, viros perjuriis alliciendos* : Cum aliis ejuſdem farinæ pravis, ac pernicioſis dogmatibus, Quorum [ut fit in cæteris rebus omnibus] major eſt numerus, quam rectorum & ſanorum: Si quis (inquam) hujuſmodi inquinata prudentia delectetur, non ierim inficias, eum [quandoquidem legibus charitatis & virtutis omnibus ſe ipſum ſolutum, fortunæ ſolummodo manciparit] poſſe, majore compendio, & celerius, fortunam ſuam promovere. Fit vero

ro in *vita*, quemadmodum & in *via*, ut iter brevius ſit fœdius & cœnoſius: neque ſane, ut per viam meliorem quis incedat, neque multa circuitione opus eſt.

Tantum vero abeſt, ut homines ad hujuſmodi *artes pravas* ſe applicare oporteat, ut potius ſane (ſi modo ſint apud ſe, ſeque ſuſtinere valeant, neque ambitionis turbine & procella in adverſum rapiantur) ante oculos proponere debeant, non ſolum mundi chorographiam generalem illam, quod *omnia ſunt vanitas, & vexatio Spiritus*, verum etiam & illam magis ſpecialem, videlicet, quod ipſum *eſſe*, ſejunctum a *bene eſſe*, maledictionis loco ſit, & quo grandius ſit *eſſe*, eo major ſit maledictio, quodque ampliſſimum virtutis præmium ſit ipſa virtus; Quemadmodum & ultimum vitii ſupplicium eſt vitium ipſum, ſicut egregie Poeta;

Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus iſtis
Præmia poſſe rear ſolvi? Pulcherrima primum
Dii moreſque dabunt veſtri; ——

& e contra non minus vere ille de ſceleratis, *atque eum ulciſcentur mores ſui*. Quinetiam Mortales, dum in omnes partes cogitationes ſuas agitant, & diffundunt, ut fortunis ſuis recte proſpectum atque conſultum ſit, interim in mediis illis animi tranſcurſibus ad divina ju-

judicia & providentiam æternam oculos attollere debent, quæ ſæpiſſime impiorum machinationes, & conſilia prava, licet profunda, ſubvertit, & ad nihilum redigit, ſecundum illud Scripturæ, *Concepit iniquitatem, & pariet vanitatem*. Imo, etſi injuriis & *malis artibus* abſtineant, attamen hæc jugis & irrequieta anhelatio ad ardua fortunæ, abſque ceſſatione, & quaſi ſine ſabbato, tributum temporis noſtri Deo debitum minime ſolvit: Qui, ut videre eſt, facultatum noſtrarum decimas, temporis autem ſeptimas, exigit & ſibi ſeponit. Quorſum enim fuerit, os gerere in cæli ſublimia erectum, mentem vero humi proſtratam, & pulverem inſtar ſerpentis comedentem? Quod etiam Ethnicos non fugit;

Atque affigit humo Divinæ Particulam Auræ.

Quod in hoc ſibi quiſquam adblandiatur, quod fortuna ſua, utcunque eam malis artibus obtinuerit, recte uti decreverit, ſicut de Auguſto Cæſare, & Septimio Severo, ſolitum erat dici, *Debuiſſe illos, aut nunquam naſci, aut nunquam mori*, tanta in ambitu fortunæ ſuæ patrarunt mala, tanta rurſus, ſumma adepti, contulerunt bona: intelligat nihilominus, hanc malorum per bona compenſationem poſt factum probari, conſilium autem hujuſmodi merito damnari. Abs re poſtremo nobis non fuerit, in curſu iſto incitato, & fervido, verſus fortunam noſtram, frigidam pauliſper aſ-

per-

pergere, hauſtam e dicterio illo non inelegante Caroli Quinti Imperatoris, in inſtitutionibus ſuis ad Filium: *Imitari fortunam mores mulierum, quæ procos plus nimio ambientes plerunque ſuperbe averſantur*. Verum hoc ultimum remedium pertinet ad eos, quibus guſtus ex morbo animi corruptus eſt. Innitantur potius homines *lapidi* illi, qui *Theologiæ* & *Philoſophiæ* eſt tanquam *Angularis*, quæ idem fere afferunt de eo quod *primum quæri* debeat. Etenim *Theologia* edicit: *Primum quærite regnum Dei, & iſta omnia adjicientur vobis*. Philoſophia autem ſimile quiddam jubet: *Primum quærite Bona animi, cætera aut aderunt, aut non oberunt*. Quamvis hoc autem hoc *fundamentum*, humanitus jactum, interlum locetur ſuper *arenas*, quemadmodum videre eſt in M. Bruto, qui in eam vocem, ub exitum ſuum, prorupit;

Te colui, virtus, ut rem: aſt tu nomen inane es:

t idem *eundamentum*, divinitus locatum, firatur ſemper in *petra*. Hic autem *doctrinam e ambitu vitæ*, & ſimul *doctrinam generalem e negotiis*, concludimus.

CAP. III.

Partitiones Doctrinæ *de* Imperio *ſive* Repub. *omittuntur; Tantum Aditus fit ad* Deſiderata *duo*, Doctrinam *de* Proferendis Finibus Imperii, *&* Doctrinam *de* Juſtitia Univerſali, *ſive de* Fontibus Juris.

VEnio jam ad *artem imperii*, ſive *doctrinam de Repub. adminiſtranda*: Sub qua etiam *Oeconomica* continetur, ut *familia* ſub *civitate*. In hac parte, ſicut jam antea dixi, ſilentium mihi imperavi. Neque tamen prorſus diffidere debui, quin poſſim de illa fortaſſe non imperite aut inutiliter diſſerere: utpote qui longa experientia edoctus, & per tot munerum & honorum gradus ad ampliſſimum Regni Magiſtratum, favore Majeſtatis tuæ indulgentiſſimo, nullo merito meo, evectus fuerim, eundemque Magiſtratum per annos quatuor integros geſſerim: & quod pluris eſt, Majeſtatis tuæ Mandatis & Colloquiis per annos octodecim continuos aſſueverim, (quod etiam e ſtipite aliquo Politicum exculpere potuiſſet:) quique etiam, inter omnes artes, plurimum temporis in Hiſtoriis & Legibus contriverim. Quæ omnia non jactantia ad Poſteros refero, ſed quia ad literarum dignitatem nonnihil pertinere putem, quod homo quiſpiam, ad literas potius quam ad aliud quicquam natus, & ad res gerendas neſcio quo fato contra Genium ſuum abreptus, ad civilia tamen munera tam honorifica & ardua ſub Rege prudentiſſimo aſſumptus fuerit.

Ve-

Verum, ſi quid circa *Politicam* poſthac parturiet otium meum, erit fortaſſe *proles*, aut *abortiva*, aut *poſthuma*. Interim, ne ſcientiis omnibus, jam veluti in ſubſelliis ſuis collocatis, Sedes hæc tam excelſa omnino vacet, decrevi duas tantum *civilis ſcientiæ* portiones, quæ ad *arcana imperrii* non pertinent, ſed ſunt naturæ magis communis, ut *deſiderata*, notare, earumque, more noſtro, *exempla* proponere.

Cum *artes imperii* tria *officia politica* complectantur, primo, ut *imperium conſervetur*, ſecundo, ut *beatum efficiatur*, *& florens*: tertio, ut *amplificetur*, *ſineſque ejus longius proferantur*: de duobus primis *officiis*, maxima ex parte, egregie a nonnullis tractatum eſt, de tertio ſiletur. Illud itaque inter *deſiderata* reponemus, & more noſtro *exemplum* ejus proponemus, eam *doctrinæ* partem *conſulem paludatum*, ſive *doctrinam de proferendis imperii finibus*, nominantes.

Exemplum tractus ſummarii de proferendis finibus imperii.

Dictum Themiſtoclis, ſibi ipſi applicatum, incivile certe fuit, & inflatum, ſin de aliis, atque in genere, prolatum fuiſſet, prudentem ſane obſervationem & pergravem cenſuram complecti videretur. Rogatus in convivio, ut cytharam pulſaret, reſpondit, *fidibus ſe neſcire, cæterum poſſe oppidum parvum in magnam civitatem evehere*. Iſta certe verba, ad

ſenſum politicum translata, facultates duas, multum inter ſe diſcrepantes, in iis, qui rerum gubernacula tractant, optime deſcribunt & diſtinguunt. Etenim, ſi Regum conſiliarios, ſenatores, alioſque ad negotia publica admotos, qui uſquam fuerunt, attente intueamur, reperientur profecto (licet rariſſime) nonnulli, qui *regnum* aut *civitatem* e parvis ampla efficere poſſint, fidicines tamen ſint valde imperiti: Econtra autem alii quampluri- mi, in *cithara*, aut *Lyra*, (hoc eſt, aulicis tricis) miri artifices, qui tantum abeſt ut *Rempubl. amplificare* poſſint, ut potius a natura comparati videantur ad ſtatum Reipubl. beatum & florentem labefactandum & evertendum. Sane, artes illæ degeneres, & præſtigiæ, quibus ſæpenumero Conſiliarii, atque Rerum Potentes, & gratiam apud Principes ſuos, & famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam *peritiæ* cujuſdam fidiculariæ, utpote cum ſint res magis gratæ in præſens, & artificibus ipſis ornamento, quam ad Rerumpubl., quarum ſunt miniſtri, opes, & amplitudinem, utiles aut accommodæ. Occurrent proculdubio & alii Conſiliarii, atque Reipubl. Gubernatores, minime ſpernendi, qui ſint negotiis pares, poſſintque res commode adminiſtrare, eaſque a manifeſtis præcipitiis & incommodis conſervare, a virtute tamen illa rerumpubl. erectrice & amplificatrice longo intervallo abſunt.

Ve-

Verum , qualeſcunque demum fuerint operarii ; conjiciamus oculos in opus ipſum ; Qualis nimirum cenſeri debeat vera *Regnorum* & *Rerumpub. Magnitudo* , & quibus *artibus obtineri* poſſit : Dignum profecto argumentum , quod principes perpetuo in manibus habeant , & diligenter meditentur , quo nec vires ſuas in majus æſtimantes , inceptis ſe vanis & nimis asduis implicent , nec rurſus eaſdem plus æquo deſpicientes , ad conſilia puſillanima & & meticuloſa ſe demittant .

Magnitndo Imperiorum , quoad molem & territorium , menſuræ ſubjicitur , quoad reditus , calculis . Numerus civium , & capita , cenſu ; Urbium & oppidorum multitudo & amplitudo , tabulis excipi poſſunt . Attamen non reperitur inter civilia res errori magis obnoxia , quam verum & intrinſecum excipere valorem , circa *vires* & *copias imperii* alicujus . Aſſimilatur *regnum cœlorum* , non glandi , aut nuci alicui grandiori , ſed *grano ſinapis* , quod inter grana eſt minimum , quod tamen habet interim intra ſe proprietatem quandam & ſpiritum innatum , quo ſe & citius attollat , & latius diffundat : Eodem modo invenire eſt Regna & Status , ambitu quidem & regionum tractu valde ampla , quæ tamen ad *fines ulterius proferendos* , aut latius imperandum , ſunt minus apta ; Alia contra , dimenſione ſatis exigua , quæ tamen baſes , in quibus maximæ Monarchiæ inædificentur , eſſe poſſint .

1. Urbes munitæ, plena armamentaria, equorum propagines generoſæ, currus armati, elephanti, machinæ atque tormenta bellica omnigena, & ſimilia, ſunt certe iſta univerſa nihil aliud, quam ovis induta pelle leonina, niſi gens ipſa, ſtirpe ſua, & ingenio, ſit fortis, & militaris. Imo, nec numerus ipſe copiarum multum juvat, ubi milites imbelles ſunt & ignavi. Recte enim Virgilius; *Lupus numerum pecorum non curat*. Excercitus Perſarum in campis Arbelæ oculis Macedonum tanquam vaſtum hominum pelagus ſubjiciebatur, adeo ut Duces Alexandri, nonnihil ipſo ſpectaculo perculſi, Regem interpellarent, atque ut noctu prælium committeret, ei Auctores erant: Quibus ille, *Nolo* (inquit) *ſuffurari victoriam*. Ea autem etiam opinione fuit facilior Tigranes Armenius, caſtrametatus in quodam colle cum exercitu quadringentorum millium. Cum ſpectaret aciem Romanorum, quæ quatuordecim millia non exceſſit, contra ſe tendentem, in dicterio illo ſuo ſibi complacuit; *Ecce* (inquit) *hominum pro legatione nimio plus quam oportet, pro pugna longe minus*. Eoſdem tamen, priuſquam occubuiſſet ſol, ſatis multos, ad illum infinita ſtrage profligandum, expertus eſt. Innumera ſunt exempla, quam ſit multitudinis cum fortitudine congreſſus impar. Primo igitur pro re certiſſima & exploratiſſima decernatur, & ſtatuatur, quod caput omnium, quæ ad magni-

gnitudinem regni aut ſtatus ſpectent, ſit, ut *populus* ipſe ſit *ſtirpe & ingenio bellicoſus*. Atque illud magis tritum quam verum, quod *nervi belli ſint pecuniæ*, ſi deſint nervi lacertorum in gente molli & effœminata. Recte enim Crœſo oſtentanti aurum reſpondit Solon, *At ſi quis (o Rex) venerit, qui melius, quam tu, ferrum geſtet, illi profecto totum hoc cedet aurum*. Quare, quicunque is tandem ſit, Princeps aut Status, cujus ſubditi nativi & indigenæ non ſint animoſi & militares, potentiam ſuam admodum ſobrie æſtimet: Atque e contra, Principes, qui dominantur in gentes animoſas & Martias, norint illi ſatis vires ſuas, ſi ſibi alias non deſint. Quod attinet ad *copias mercenarias*, (quod ſolet adhiberi remedium, cum *copiæ nativæ* deſunt) plena ſunt omnia exemplis, quibus liquido patet, quod quicunque *ſtatus* illis innitetur, poterit fortaſſe pennas, ad tempus breve, nido majores extendere, ſed defluent illæ paulo poſt.

2. *Benedictio Judæ*, & *Iſſacharis*, *in* unum nunquam convenient: Nimirum, ut eadem Tribus aut Gens, ſit ſimul, & *Leonis Catulus*, & *Aſinus procumbens inter Sarcinas*. Neque unquam fiet, ut *populus* tributis oppreſſus, fortis exiſtat & bellicoſus. Verum eſt, collationes publico conſenſu factas, minus animos ſubditorum dejicere, & deprimere, quam quæ ex imperio mero indicuntur. Id quod liquido videre eſt in *tributis Germaniæ inferio-*

ris, quas *excifas* vocant: atque aliqua ex parte in iis, quæ *ſubſidia* nominantur apud *Anglos*. Etenim notandum eſt, ſermonem jam inſtitui de animis hominum, non de opibus. *Tributa* autem, quæ ex conſenſu conferuntur, & quæ ex imperio imponuntur, etſi eadem res ſint, quoad opes exhauriendas, varie tamen omnino animos ſubditorum afficiunt. Statuatur igitur & hoc, *populum* tributis gravatum, idoneum ad imperandum non eſſe.

3. Adſpirantibus ad *magnitudinem* Regnis & Statibus, prorſus cavendum, ne *Nobiles* & *Patricii*, atque (quos vocamus) *Generoſi*, majorem in modum multiplicentur. Hoc enim eo rem deducit, ut *plebs* Regni ſit humilis & abjecta, & nihil aliud fere quam Nobilium mancipia & operarii. Simile quiddam fieri videmus in ſylvis cæduis, quibus, ſi major, quam par eſt, caudicum ſive arborum majorum relinquatur numerus, non renaſcetur ſylva ſincera, & pura, ſed major pars in vepres & dumos degenerabit. Eodem modo in *nationibus*, ubi numeroſior juſto eſt *nobilitas*, erit *plebs* vilis & ignava, atque eo demum res redibit, ut nec centeſimum quodque caput ſit ad galeam portandam idoneum, præſertim ſi peditatum ſpectes, qui exercitus plerunque eſt robur præcipuum; Unde ſuccedet magna populatio, vires exiguæ. Nuſquam gentium, hoc quod dico, lucu-

culentius comprobatum eſt, quam exemplis Angliæ & Galliæ. Quarum Anglia, quamvis territorio, & numero incolarum, longe inferior, potiores tamen partes fere ſemper in bellis obtinuit, hanc ipſam ob cauſſam, quod apud Anglos coloni, & inferioris ordinis homines, militiæ habiles ſint, ruſtici Galliæ non item. Qua in re, mirabili quadam & profunda prudentia excogitatum eſt ab Henrico Septimo Angliæ Rege, (id quod in *vitæ ejus Hiſtoria* fuſius tractavimus) ut prædia minora atque domus agricolationis inſtituerentur, quæ habeant certum eumque mediocrem agri modum annexum, qui diſtrahi non poſſit, eo fine, ut ad victum liberaliorem ſufficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui domini fuerint fundi, aut ſaltem uſufructuarii, non conductitii aut mercenarii. Nam ita demum characterem illum, quo antiquam Italiam inſignivit Virgilius, merebitur Regio aliqua:

—— *Terra potens armis, atque ubere gleba.*

Neque prætereunda eſt illa pars populi, (quæ Angliæ fere eſt peculiaris, nec alibi (quod ſcio) in uſu, niſi forte apud Polonos) *famuli* ſcilicet *nobilium*: Hujus enim generis etiam inferiores, quoad peditatum, agricolis ipſis minime cedunt. Quare certiſſimum eſt, quod magnificentia & ſplendor ille hoſpitalis, atque famulitia, & veluti ſatellitia ampla, quæ in more ſunt apud Nobiles & Gene-

ne-

neroſos in Anglia, ad potentiam militarem apprime conducant: ubi contra, Nobilium obſcura & magis privata in ſe reducta vitæ ratio copias militares minuit.

4. Danda eſt omnino opera, ut *arbor* iſta *Monarchiæ*, qualis fuit Nebuchadnezaris, *Truncum* habeat ſatis *amplum*, & *robuſtum*, ad *ramos* ſuos & *frondes ſuſtentandos*: Hoc eſt, ut numerus *indigenarum*, ad *ſubditos extraneos* cohibendos, ſatis ſuperque ſufficiat. Illi igitur *ſtatus* ad *imperii magnitudinem* bene comparati ſunt, qui *jus civitatis* facile & libenter largiuntur. Vana ſiquidem fuerit opinio, poſſe manipulum hominum, utcunque animis & conſilio excellant, regiones nimio plus amplas & ſpatioſas imperii jugo cohibere & frænare. Id ad tempus fortaſſe facere poſſint, ſed diuturnitatem hæc res non aſſequitur. *Spartani* parci fuerunt, & difficiles in cooptandis novis civibus, unde, donec intra parvos limites dominati ſunt, res eorum firmæ fuerunt, & ſtabiles. At poſtquam limites ſuos cœpiſſent proferre, & latius dominari, quam ut ſtirps Spartanorum turbam Exterorum imperio commode coercere poſſet, potentia eorum ſubito corruit. Nulla unquam Reſpubl. ſinus ſuos ad novos cives recipiendos tam profuſe laxavit, quam *Reſpublica Romana*. Itaque par erat, inſtituto tam prudenti, fortuna, cum in imperium toto Orbe ampliſſimum ſuccreverint. Moris apud

apud eos erat, *jus civitatis* prompte elargiri, idque in ſupremo gradu: Hoc eſt, non ſolum *jus commercii*, *jus connubii*, *jus hæreditatis*, verum etiam *jus ſuffragii*, & *jus petitionis*, ſive *bonorum*: Hocque rurſus, non ſingulis tantum perſonis, ſed totis familiis, imo civitatibus, & nonnunquam integris nationibus, communicarunt. Huc adde conſuetudinem *deducendi colonias*, quibus Romanæ ſtirpes in ſolum exterum tranſplantabantur. Quæ duo inſtituta ſi ſimul componas, dices profecto, non Romanos ſe diffudiſſe ſuper Univerſum orbem, ſed contra orbem univerſum ſe diffudiſſe ſuper Romanos: Quæ ſecuriſſima *proferendi imperii* eſt ratio. Subit mirari ſæpius *imperium Hiſpanorum*, quod tam paucis indigenis tot Regna & Provincias amplexari & frænare poſſit. At certæ Hiſpaniæ ipſæ pro arboris ſtemmate ſatis grandi haberi debent, cum longe ampliorem contineant Regionum tractum, quam Romæ aut Spartæ, ſub initiis ſuis, contigerat. Porro, quamquam *jus civitatis* ſatis parce ſoleant Hiſpani impertire, quod proximum tamen eſt, faciunt, quippe qui cujuſcunque nationis homines ad militiam ſuam ordinariam promiſcue admittant. Quinetiam ſummum belli imperium haud raro ad duces natione non Hiſpanos deferunt. Attamen & illam ipſam videntur non ita pridem, *indigenarum* paucitatem ſenſiſſe, eique ſuccurrere cupiiſſe, ut ex

prag-

pragmatica ſanctione, hoc anno promulgata, cernere eſt.

5. Certiſſimum eſt, *artes mechanicas ſedentarias*, quæ non ſub dio, ſed ſub tecto exercentur, atque *manufacturas delicatas*, quæ digitum potius, quam brachium requirunt) ſua natura militaribus animis eſſe contrarias. In univerſum, populi bellicoſi feriari gaudent, & pericula quam labores minus exhorrent. Atque in hoc ingenio ſuo non ſunt admodum reprimendi, ſi animos ipſorum in vigore conſervare cordi nobis ſit. Magno itaque adjumento Spartæ, Athenis, Romæ, aliiſque antiquis Rebuſpub. fuit, quod habuerint non *ingenuos*, ſed *ſervos* plerunque, quorum laboribus iſtiuſmodi opificia expediebantur. Verum mancipiorum uſus, poſt legem Chriſtianam receptam, maxima ex parte abiit in deſuetudinem. Huic vero rei proximum eſt, ut artes iſtæ alienigenis tantum permittantur, qui propterea alliciendi, aut ſaltem facile recipiendi ſunt. *Nativorum* autem *plebs* ex tribus generibus hominum conſtare debet, nempe, ex *agricolis*, *famulis ingenuis*, & *artificibus*, quorum *opera robur* & *lacertos viriles* poſtulant, cujuſmodi ſunt *fabri ferrarii*, *lapidarii*, *lignarii*, & ſimiles, non annumerando *militiam deſcriptam*.

6. Ante omnia ad *imperii magnitudinem* confert, ut gens aliqua *armorum ſtudium* profiteatur, tanquam decus ſuum, & inſtitutum

vitæ

vitæ primarium, & in præcipuo honore habitum. Quæ enim a nobis adhuc dicta ſunt, ad habilitates tantum erga arma ſpectant: Quorſum autem habilitas, ſi non rei ipſi incumbitur, ut producatur in actum? *Romulus*, (ut narrant, aut fingunt) poſtquam e vivis exceſſerat, illud civibus ſuis legavit, ut ante omnia rem militarem colerent, unde in caput orbis terrarum urbs eorum inſurgeret. *Imperii Spartani* fabrica univerſa (non nimis prudenter quidem, ſed diligenter tamen) ad illum finem & ſcopum compoſita eſt & conſtructa, ut cives ſui belligeratores eſſent *Perſonarum* & *Macedonum*. Idem erat inſtitutum, ſed non tam conſtans aut diuturnum. *Britanni*, *Galli*, *Germani*, *Gothi*, *Saxones*, *Normanni*, & nonnulli alii, etiam ad tempus armis ſe præcipue dediderunt. *Turcæ* idem inſtitutum, lege ſua haud paululum extimulati, hodie retinet, ſed magna cum militiæ ſuæ (ut nunc eſt) declinatione. In Europa Chriſtiana, gens quæ illud adhuc retinet & profitetur, ſoli ſunt *Hiſpani*. Verum res eſt tam liquida, & manifeſta, unumquemque in eo proficere maxime, in quo plurimum impendit ſtudii, ut verbis non indigeat. Satis ſit innuiſſe, deſperandum omnino alicui nationi eſſe, quæ non ex profeſſo arma & militiam colat, iiſque præcipue ſtudeat & incumbat, ſibi veluti ultro obventuram inſignem aliquam *imperii magnitudinem*: Contra autem, certiſſimum

eſſe

eſſe temporis oraculum, nationes illas, quæ in armorum profeſſione & ſtudiis diutius permanſerint, [id quod Romani Turcæque potiſſimum fecere] miros in imperio amplificando facere progreſſus. Quin & illæ, quæ bellica gloria per unius tantummodo ſeculi ſpatium floruere, inde tamen, unico illo ſæculo, eam imperii amplitudinem aſſecutæ ſunt, quam longo poſt tempore, etiam remiſſa illa armorum diſciplina, retinuerunt.

7. Præcepto præcedenti affine eſt; Ut *ſtatus* quis utatur ejuſmodi *legibus* & *conſuetudinibus*, quæ juſtas illi cauſſas, aut ſaltem prætextus, arma capeſſendi, tanquam in promptu miniſtrent. Etenim, ea eſt inſita animis hominum juſtitiæ apprehenſio, ut bellum, [quod tot ſequuntur calamitates] niſi gravem ob cauſſam, ſaltem ſpecioſa, inferre abſtineant. Turcis præſto & ſemper, & ad nutum, belli cauſſa, Propagatio ſcilicet legis & ſectæ ſuæ. Romani, quanquam pro magno decore Imperatoribus apud eos fuerit, ſi *fines imperii ipſorum protuliſſent*, tamen ob hanc ſolam cauſſam, ut *fines proferrentur*, nunquam bella ſuſceperunt. Aſpiranti igitur ad imperium nationi illud in more ſit: Ut *ſenſum* habeat *vividum* & *acrem injuriæ* alicujus, vel ſubditis ſuis limitaneis, vel mercatoribus vel publicis miniſtris, illatæ, neque a prima provocatione diutius torpeat, aut tardet. Item, *prompta* ſit & *alacris* ad *auxilia*

mit-

mittenda ſociis ſuis ; & *fœderatis* : Id quod perpetuum erat apud Romanos : Adeo ut, ſi forte in populum fœderatum, cui etiam cum aliis fœdus defenſivum intercederet, hoſtilis impreſſio facta eſſet ; atque ille a plurimis ſuppetias peteret ; Romani omnium primi ſemper adeſſent, beneficii decus nemini præripiendum relinquentes. Quod vero attinet ad *bella*, antiquis temporibus, propter *ſtatuum conformitatem* quandam, aut *correſpondentiam tacitam*, geſta, non video, in quo jure illa fundata ſint. Talia fuerunt bella, quæ a Romanis ſuſcepta erant ad Græciam in Libertatem vindicandam : Talia a Lacedæmoniis & Athenienſibus, ad conſtituendas aut evertendas Democratias, & Oligarchias : Talia quandoque illata ſunt a Rebuſpub. aut Principibus, ſub prætextu, ſubditos alienos protegendi, & a Tyrannide liberandi. Ad rem præſentem ſufficiat, ut illud decernatur : Non eſſe expectandam *ſtatui* alicui *imperii amplitudinem*, niſi ad quamvis occaſionem juſtam ſe armandi protinus expergiſcatur.

8. Nullum omnino *corpus*, ſive ſit illud *naturale* ſive *politicum*, abſque *exercitatione ſanitatem* ſuam tueri queat. Regno autem, aut Reipub., juſtum atque honorificum *bellum* loco ſalubris *exercitationis* eſt. Bellum civile profecto inſtar caloris febrilis eſt : At Bellum externum inſtar caloris ex motu, qui valetudini inprimis conducit. Ex pace enim de-

deſide atque torpente & emolliuntur animi, & corrumpuntur mores. Sed utcunque res ſe habeat quatenus ad alicujus ſtatus felicitatem, *magnitudinis* proculdubio intereſt, ut quaſi ſemper in armis ſit. Atque exercitus veteranus, perpetuo tanquam ſub vexillis habitus, etſi res ſit magni proculdubio ſumptus & impenſæ, attamen ejuſmodi eſt, ut ſtatui alicui quaſi arbitrium rerum inter vicinos, aut ſaltem plurimum exiſtimationis ad omnia conferat. Id quod inſigniter cernere eſt in Hiſpanis, qui jam per annos centum & viginti exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non ſemper ad eaſdem, aluerunt.

9. *Maris dominium*, Monarchiæ quædam epitome eſt. Cicero, de Pompeji contra Cæſarem apparatu, ſcribens ad Atticum: *Conſilium* (inquit) *Pompeji, plane Themiſtocleum eſt: putat enim, qui mari potitur, eum rerum potiri*. Atque Cæſarem Pompejus proculdubio delaſſaſſet, & attriviſſet, niſi inani fiducia inflatus, ab illo incepto deſtitiſſet. *Prælia navalia*, quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. *Pugna* ad *Actium* orbis imperium determinavit. *Pugna* ad *Inſulas Curſolares circulum in naribus* Turcæ *poſuit*. Multoties certe evenit, ut victoriæ navales finem ſummæ belli attulerint. Sed hoc factum eſt, cum alea hujuſmodi præliorum, totius belli fortuna commiſſa eſt. Illud minime dubium, quod qui *maris* potitur Dominio, in magna li-

libertate agit, & tantum, quantum velit, de bello ſumere poteſt: Ubi contra, qui terreſtribus copiis eſt ſuperior, nihilominus plurimis anguſtiis conflictatur. At hodie, atque apud nos Europæos, ſi unquam, aut uſpiam, *potentia navalis* (quæ quidem huic *Regno Britanniæ* in dotem ceſſit) ſummi ad rerum faſtigia momenti eſt, tum quia pleraque Europæ regna mediterranea ſimpliciter non ſunt, ſed maxima ex parte *mari* cincta, tum etiam, quia utriuſque Indiæ theſauri & opes, *imperio Maris*, veluti acceſſorium quiddam exiſtunt.

10. *Bella moderna*, veluti in *tenebris geſta*, cenſeri poſſunt, præ gloria & decore vario, quæ in homines militares, priſcis temporibus, a rebus bellicis reſilire ſolebant. Habemus hodie fortaſſe ad animos faciendos, *Ordines* quoſdam honorificos militiæ, qui tamen jam facti ſunt & armis & togæ communes. Etiam in *ſcutis gentilitiis ſtemmata* nonnulla habemus: Inſuper *hoſpitia* quædam *publica*, militibus emeritis & mutilatis deſtinata, & hujuſmodi. Verum apud Veteres, in locis, ubi victoriæ partæ ſunt, extructa *trophæa*, *Laudationes funebres*, & *monumenta magnifica occumbentium in bello*. *Coronæ civicæ*, *militares*, ſingulis conceſſæ. Nomen ipſum *Imperatoris*, quod poſtea Reges maxmi a belli Ducibus mutuati ſunt, Redeuntium Ducum, bellis proſpere confectis, *celebres triumphi*. *Dona-*

nativa, atque *largitiones ingentes* in milites, ſub exercituum dimiſſionem. Hæc (inquam) tot & tanta fuerunt, & tam inſigni ſplendore coruſcantia, ut pectoribus mortalium, etiam maxime conglaciatis, igniculos ſubdere, eaque ad bellum inflammare, potuerint. Ante omnia vero *mos* ille *triumphandi*, apud *Romanos*, non res erat ex pompa, aut ſpectaculum quoddam inane, ſed inter prudentiſſima plane nobiliſſimaque inſtituta numerandus. Utpote qui in ſe hæc tria haberet; *Ducum decus & gloriam*; *Ærarii ex ſpoliis locupletationem*, & *donativa militum*. Verum *honor triumphi* fortaſſe *Monarchiis* non competit, præterquam in perſonis *regis* ipſius, aut *filiorum Regis*. Quod etiam temporibus Imperatorum Romæ obtinuit. Qui honorem ipſum triumphi, ſibi & filiis ſuis, de bellis, quæ præſentes ipſi confecerant, tanquam peculiarem reſervarunt: *Veſtimenta* autem ſolummodo, & *inſignia triumphalia*, aliis Ducibus indulſerunt.

Verum, ut ſermones hos claudamus; Nemo eſt (ut teſtatur Sacra Scriptura) *qui ſollicite cogitando poteſt apponere ad ſtaturam ſuam cubitum unum*; In puſillo ſcilicet *corporis humani* modulo: Cæterum, in magna *Regnorum & Rerumpub.* fabrica imperium amplificare & *fines proferre*, Reges penes & Dominantes eſt. Nam prudenter introducendo leges, inſtituta, & conſuetudines, quales jam propoſuimus, &

alias

alias his ſimiles, poſteris, & ſeculis futuris, *magnitudinis* ſementem fecerint. Verum iſta conſilia apud Principes raro tractantur, ſed res fortunæ plerunque committitur.

Atque hæc habuimus, quæ de *proferendis imperii finibus* in præſentia occurrunt. Verum quorſum iſta commentatio, cum *Monarchia Romana* futura ſit inter mundanas (ut creditur) ultima? Niſi quod nobis, inſtituto noſtro fidis, neque uſpiam de via declinantibus, (quandoquidem *amplificatio imperii* fuerit inter *officia* tria *Politices* tertium) illud omnino prætermittere non licuerit. Reſtat jam *deſideratum* alterum ex iis, quæ poſuimus, duobus, nimirum, de *Juſtitia univerſali*, ſive de *fontibus juris*.

Qui de *Legibus* ſcripſerunt, omnes vel tanquam Philoſophi, vel tanquam Juriſconſulti, argumentum illud tractaverunt. Atque Philoſophi proponunt multa, dictu pulchra, ſed ab uſu remota. Juriſconſulti autem, ſuæ quiſque Patriæ Legum, vel etiam Romanarum, aut Pontificiarum, placitis obnoxii & addicti, judicio ſincero non utuntur, ſed tanquam e vinculis ſermocinantur. Certe cognitio iſta ad viros civiles proprie ſpectat, qui optime norunt, quid ferat ſocietas humana, quid ſalus populi, quid æquitas naturalis, quid gentium mores, quid Rerumpubl. formæ diverſæ, ideoque poſſint de *legibus*, ex principiis & præceptis, tam æquitatis naturalis, quam politices, de-

cernere. Quamobrem id nunc agatur, ut *fontes juſtitiæ*, & *utilitatis publicæ*, petantur, & in ſingulis *juris* partibus *character* quidam & *idea juſti* exhibeatur, ad quam particularium regnorum & Rerumpub. *Leges* probare, atque inde emendationem moliri, quiſque, cui hoc cordi erit & curæ, poſſit. Hujus igitur rei, more noſtro, *exemplum*, in *titulo*, proponemus.

EXEMPLUM

Tractatus de *Juſtitia Univerſali*, ſive de Fontibus Juris, in uno Titulo, per Aphoriſmos.

PROŒMIUM.

Aphoriſmus 1.

IN *ſocietate civili aut* lex, *aut* vis *valet*. *Eſt autem &* vis *quædam* legem *ſimulans: &* lex *nonnulla magis* vim *ſapiens*, *quam* æquitatem juris. *Triplex eſt igitur* injuſtitiæ fons, vis mera, illaqueatio malitioſa *prætextu* legis, *&* acerbitas *ipſius* legis.

Aphoriſmus 2.

Firmamentum juris privati *tale eſt*. *Qui injuriam facit*, *re utilitatem aut voluptatem capit*, *exemplo periculum*. *Cæteri utilitatis aut* vo-

voluptatis illius participes non ſunt, ſed exemplum ad ſe pertinere putant. Itaque facile coeunt in conſenſum, ut caveatur ſibi per leges, *ne injuriæ per vices ad ſingulos redeant. Quod ſi ex ratione temporum, & communione culpæ, id eveniat, ut pluribus & potentioribus, per* legem *aliquam, periculum creetur, quam caveatur,* factio *ſolvit* legem; *Quod & ſæpe fit.*

Aphoriſmus 3.

At jus privatum *ſub tutela* juriſpublici *latet.* Lex *enim cavet civibus, Magiſtratus* Legibus. *Magiſtratuum autem auctoritas pendet ex majeſtate imperii, & fabrica Politiæ,* & Legibus Fundamentalibus. *Quare, ſi ex illa parte ſanitas fuerit, & recta conſtitutio,* Leges *erunt in bono uſu, ſin minus, parum in iis præſidii erit.*

Aphoriſmus 4.

Neque tamen jus publicum *ad hoc tantum ſpectat, ut addatur tanquam cuſtos* juri privato, *ne illud violetur, atque ceſſent injuriæ, ſed extenditur etiam ad religionem, & arma, & diſciplinam, & ornamenta, & opes, denique ad omnia circa bene eſſe Civitatis.*

Aphoriſmus 5.

Finis *enim &* ſcopus, *quem* Leges *intueri, atque ad quem juſſiones & ſanctiones ſuas dirigere debent, non alius eſt, quam ut cives feliciter degant. Id fiet, ſi pietate & religione recte inſtituti, moribus honeſti, armis adverſus hoſtes externos tuti,* legum *auxilio adverſus ſe-*

ditiones & privatas injurias muniti, imperio & magiſtratibus obſequentes, copiis & opibus locupletes & florentes fuerint. Harum autem rerum inſtrumenta & nervi ſunt Leges.

Aphoriſmus 6.

Atque hunc finem *optimæ* leges *aſſequuntur: plurimæ vero ipſarum aberrant.* Leges *enim mirum in modum, & maximo intervallo, inter ſe differunt, ut aliæ* excellant, *aliæ* mediocriter ſe habeant, *aliæ prorſus* vitioſæ *ſint. Dictabimus igitur pro judicii noſtri modulo quaſdam tanquam* legum leges, *ex quibus informatio peti poſſit, quid in ſingulis* legibus *bene aut perperam poſitum aut conſtitutum ſit.*

Aphoriſmus 7.

Antequam vero ad corpus *ipſum* legum particularium *deveniamus, perſtringemus paucis* virtutes & dignitates Legum *in genere.* Lex *bona cenſeri poſſit, quæ ſit* intimatione certa, præcepto juſta, executione commoda, cum forma politiæ congrua, & generans virtutem in ſubditis.

TI-

TITULUS I.

De prima Dignitate Legum, ut ſint certæ.

Aphoriſmus 8.

Legis *tantum intereſt ut* certa *ſit*, *ut abſque hoc nec* juſta *eſſe poſſit*. Si enim incertam vocem det tuba, quis ſe parabit ad bellum? *Similiter, ſi incertam vocem det* Lex, *quis ſe parabit ad parendum? Ut moneat igitur oportet, priuſquam feriat. Etiam illud recte poſitum eſt:* Optimam eſſe Legem, quæ minimum relinquit arbitrio Judicis: *Id quod* certitudo *ejus præſtat*.

Aphoriſmus 9.

Duplex legum incertitudo: *altera*, *ubi* lex nulla præſcribitur: *altera*, *ubi* ambigua & obſcura. *Itaque de* caſibus omiſſis a lege *primo dicendum eſt, ut in his etiam inveniatur aliqua norma* certitudinis.

De Caſibus omiſſis a Lege.

Aphoriſmus 10.

Anguſtia prudentiæ humanæ, caſus *omnes*, *quos tempus reperit*, *non poteſt capere*. *Non raro itaque ſe oſtendunt* caſus omiſſi & novi. *In hujuſmodi* caſibus *triplex adhibetur remedium, ſive ſupplementum: vel per* proceſſum ad ſimilia, *vel per* uſum exemplorum, licet in legem non coaluerint, *vel per* juriſdictiones, quæ

ſtatuunt ex arbitrio boni viri, *& ſecundum diſcretionem ſanam, ſive illæ* curiæ *fuerint* Prætoriæ, *ſive* cenſoriæ.

De proceſſu ad ſimilia, & extenſionibus legum.

Aphoriſmus 11.

In caſibus omiſſis *deducenda eſt norma* legis *a* ſimilibus, *ſed caute, & cum judicio. Circa quod ſervandæ Regulæ ſequentes.* Ratio prolifica, conſuetudo ſterilis eſto, nec generet caſus. *Itaque quod contra* rationem juris *receptum eſt, vel etiam ubi* Ratio *ejus eſt* obſcura, *non trahendum eſt ad conſequentiam.*

Aphoriſmus 12.

Bonum publicum inſigne, rapit ad ſe caſus omiſſos. *Quamobrem, quando* Lex *aliqua Reipubl. Commoda notabiliter & majorem in modum intuetur, & procurat,* interpretatio *ejus* extenſiva *eſto, &* amplians.

Aphoriſmus 13.

Durum eſt, torquere Leges, *ad hoc, ut torqueant homines.* Non placet igitur, extendi Leges pœnales, multo minus Capitales, ad delicta nova. *Quod ſi crimen vetus fuerit, &* legibus *notum, ſed proſecutio ejus incidat in caſum novum, a Legibus non proviſum, omnino recedatur a placitis juris, potius quam delicta maneant impunita.*

Aphoriſmus 14.

In Statutis, *quæ* Jus Commune (*præſertim circa ea, quæ frequenter incidunt, & diu coalue-*

luerunt) plane abrogant, *non placet procedi per ſi*militudinem *ad* caſus omiſſos. *Quando enim Reſpubl.* tota lege *caruerit*, *idque in* caſibus expreſſis, *parum periculi eſt*, *ſi* caſus omiſſi *expectent remedium a* Statuto novo.

Aphoriſmus 15.

Statuta, *quæ manifeſto* temporis leges *fuere*, *atque ex occaſionibus Reipubl. tunc invaleſcentibus natæ*, *mutata ratione temporum*, *ſatis habent*, *ſi ſe in propriis caſibus ſuſtinere poſſint: præpoſterum autem eſſet*, *ſi ad* caſus omiſſos *ullo modo traherentur*.

Aphoriſmus 16.

Conſequentiæ non eſt Conſequentia, *ſed ſiſti debet* extenſio *intra* caſus proximos: *Alioqui labetur paulatim ad diſſimilia*, *& magis valebunt acumina ingeniorum*, *quam auctoritates* legum.

Aphoriſmus 17.

In Legibus *&* Statutis *brevioris ſtyli*, extenſio *facienda eſt liberius*. *At in illis*, *quæ ſunt enumerativa caſuum particularium*, *cautius. Nam ut exceptio firmat vim* Legis, *in caſibus non exceptis*, *ita enumeratio infirmat eam*, *in caſibus non enumeratis*.

Aphoriſmus 18.

Statutum explanatorium *claudit rivos ſtatuti prioris*, *nec recipitur poſtea* extenſio *in alterutro* ſtatuto. *Neque facienda eſt* ſuperextenſio *a Judice*, *ubi ſemel cœpit fieri* extenſio *a* Lege.

Apho-

Aphoriſmus 19.

Solennitas verborum, & actorum, *non recipit* extenſionem ad ſimilia. *Perdit enim naturam ſolennis, quod tranſit a more ad arbitrium: Et introductio novorum, corrumpit majeſtatem veterum.*

Aphoriſmus 20.

Proclivis eſt extenſio Legis *ad* caſus poſtnatos, *qui in rerum natura non fuerunt tempore* Legis *latæ. Vel enim* caſus *exprimi non poterat, quia tunc nullus erat, vel* caſus omiſſus *habetur pro* expreſſo, *ſi ſimilis fuerit ratio.*

Atque de extenſionibus Legum in caſibus omiſſis, hæc dicta ſint: Nunc de uſu exemplorum dicendum.

De exemplis, & uſu eorum.

Aphoriſmus 21.

De exemplis *jam dicendum eſt, ex quibus* Jus *hauriendum ſit, ubi* Lex *deficit. Atqui de* conſuetudine, *quæ* Legis *ſpecies eſt, deque* exemplis, *quæ per frequentem uſum, in conſuetudinem tranſierunt, tanquam* Legem tacitam, *ſuo loco dicemus. Nunc autem de* exemplis *loquimur, quæ raro & ſparſim interveniunt, nec in* Legis *vim coaluerunt, quando, & qua cautione, norma* Juris *ab ipſis petenda ſit, cum* Lex *deficit.*

Aphoriſmus 22.

Exempla *a temporibus bonis & moderatis petenda ſunt, non tyrannicis, aut factioſis, aut diſſolutis. Hujuſmodi exempla temporis partus ſpurii ſunt, & magis nocent, quam docent.*

Apho-

Aphoriſmus 23.

In exemplis, *recentiora habenda ſunt pro tutioribus. Quod enim paulo ante factum eſt, unde nullum ſit ſecutum incommodum, quid ni iterum repetatur? Sed tamen minus habent auctoritatis* recentia. *Et ſi forte res in melius reſtitui opus ſit*, recentia exempla *magis ſeculum ſuum ſapiunt, quam rectam rationem.*

Aphoriſmus 24.

At vetuſtiora exempla *caute & cum delectu recipienda: Decurſus ſiquidem ætatis multa mutat, ut quod tempore videatur antiquum, id perturbatione, & informitate ad præſentia, ſit plane novum.* Medii *itaque* temporis exempla *ſunt optima, vel etiam talis* temporis, *quod cum* tempore currente *plurimum conveniat, quo aliquando præſtat* tempus remotius, *magis quam* in proximo.

Aphoriſmus 25.

Intra fines exempli, *vel potius circa, ſe cohibeto, nec illos ullo modo excedito. Ubi enim non adeſt* norma Legis, *omnia quaſi pro* ſuſpectis *habenda ſunt. Itaque, ut in* obſcuris, *minimum ſequitor.*

Aphoriſmus 26.

Cavendum ab exemplorum fragmentis & compendiis: *atque integrum* exemplum, *& univerſus ejus proceſſus introſpiciendus. Si enim incivile ſit, niſi tota* Lege *perſpecta, de parte ejus judicare, multo magis hoc valere debet in* exemplis. *Quæ ancipitis ſunt uſus, niſi valde quadrent.*

Apho-

Aphoriſmus 27.

In exemplis *plurimum intereſt, per quas manus tranſierint, & tranſacta ſint, Si enim apud* ſcribas *tantum*, & miniſtros juſtitiæ, *ex* curſu curiæ, *abſque* notitia *manifeſta* Superiorum, *obtinuerint, aut etiam apud* errorum magirum populum, *conculcanda ſunt, & parvi favienda. Sin apud* Senatores, *aut* Judices, *aut* curias principales, *ita ſub oculis poſitá fuerint, ut neceſſe fnerit illa, approbatione Judicum, ſaltem tacita, munita fuiſſe, plus dignationis habent.*

Aphoriſmus 28.

Exemplis *quæ publicata fuerint, utcunque minus fuerint in uſu, cum tumen ſermonibus, & diſceptationibus hominum, agitata & ventilata extiterint, plus auctoritatis tribuendum. Quæ vero in ſcriniis & archivis manſerunt tanquam ſepulta, & palam in oblivionem tranſierunt, minus.* Exempla *enim, ſicut aqua*, in profluente ſaniſſima.

Aphoriſmus 29.

Exempla, *quæ ad* leges *ſpectant, non placet ab* Hiſtoricis *peti, ſed ab* actis publicis, & traditionibus diligentioribus. *Verſatur enim infelicitas quædam inter* hiſtoricos *vel optimos, ut* legibus, & actis judicialibus, *non ſatis immorentur, aut ſi forte diligentiam quandam udhibuerint, tamen ab* authenticis *longe varient.*

Aphoriſmus 30.

Exemplum, *quod* ætas contemporanea *aut* pro-

proxima *reſpuit*, *cum* caſus *ſubinde recurreret*, *non facile admittendum eſt*. *Neque enim tantum pro illo facit*, *quod homines illud quandoque uſurparunt*, *quam contra*, *quod experti reliquerunt*.

Aphoriſmus 31.

Exempla *in* conſilium adhibentur, *non utique* jubent, *aut* imperant. *Igitur ita regantur*, *ut* auctoritas præteriti temporis *flectatur ad* uſum præſentis.

Atque de informatione ab exemplis, ubi lex deficit, hæc dicta ſint. Jam dicendum de curiis prætoriis, & cenſoriis.

De curiis prætoriis & cenſoriis.

Aphoriſmus 32.

Curiæ ſunto & juriſdictiones, *quæ ſtatuant ex arbitrio boni viri*, *& diſcretione ſana*, *ubi* legis norma *deficit*, Lex *enim*, (*ut antea dictum eſt*) *non ſufficit* caſibus, *ſed ad ea*, *quæ plerunque accidunt*, *aptatur*. *Sapientiſſima autem res* tempus, (*ut ab antiquis dictum eſt*) *& novorum* caſuum *quotidie auctor*, *& inventor*.

Aphoriſmus 33.

Interveniunt autem novi caſus *& in* criminalibus, *qui pœna indigent*, *& in* civilibus, *qui auxilio*. Curias, *quæ ad priora illa reſpiciunt*, cenſorias, *quæ ad poſteriora*, prætorias *appellamus*.

Aphoriſmus 34.

Habento curiæ cenſoriæ *juriſdictionem & poteſtatem*, *non tantum* nova delicta *puniendi*,

ſed

ſed etiam pœnas a legibus conſtitutas *pro de-lictis* veteribus *augendi*, *ſi* caſus *fuerint odioſi*, *& enormes*, *modo non ſint capitales*. *Enorme enim*, *tanquam novum eſt*.

Aphoriſmus 35.

Habeant ſimiliter curiæ prætoriæ *poteſtatem*, *tam ſubveniendi contra* rigorem legis, *quam ſupplendi* defectum legis. *Si enim porrigi debet remedium ei*, *quem* lex præteriit, *multo magis ei*, *quem* vulneravit.

Aphoriſmus 36.

Curiæ *iſtæ* cenſoriæ *&* prætoriæ *omnino intra* caſus enormes & extraordinarios *ſe continento*, *nec* juriſdictiones ordinarias *invadunto*, *ne forte tendat res ad* Supplantationem legis, *magis quam ad* ſupplementum.

Aphoriſmus 37.

Juriſdictiones *iſtæ in* ſupremis *tantum* curiis *reſidento*, *nec ad* inferiores *communicentur*. *Parum enim abeſt a poteſtate* leges *condendi*, *poteſtas eas ſupplendi*, *aut extendendi*, *aut moderandi*.

Aphoriſmus 38.

At curiæ *illæ* uni viro *ne committantur*, *ſed ex* pluribus *conſtent*. *Nec* Decreta *exeant cum* ſilentio, *ſed* judices ſententiæ *ſuæ* rationes *adducant*, *idque* palam, *atque adſtante* corona, *ut quod ipſa poteſtate ſit liberum*, *fama tamen & exiſtimatione ſit circumſcriptum*.

Aphoriſmus 39.

Rubricæ ſanguinis *ne ſunto*, *nec de* capitalibus,

libus, *in quibuſcunque* curiis, *niſi ex* lege nota & certa, *pronunciatio. Indixit mortem Deus ipſe prius, poſtea inflixit. Nec vita eripienda niſi ei, qui ſe in ſuam vitam peccare prius noſſet.*

Aphoriſmus 40.

In Curiis Cenſoriis *calculum tertium dato, ut Judicibus non imponatur neceſſitas, aut* abſolvendi, *aut* condemnandi, *ſed etiam ut* non liquere *pronunciare poſſint. Etiam* cenſoria *non tantùm* pœna, *ſed &* nota *eſto: Scilicet, quæ non infligat* ſupplicium, *ſed aut in* admonitionem *deſinat, aut res* ignominia levi *& tanquam* rubore *caſtiget.*

Aphoriſmus 41.

In Curiis Cenſoriis, *omnium* magnorum criminum, & ſcelerum, actus inchoati, & medii, *puniuntur, licet non ſequatur* effectus conſummatus: *Iſque ſit earum* curiarum *uſus vel maximus: cum & ſeveritatis interſit, initia ſcelerum puniri, & clementiæ, perpetrationem eorum (puniendo actus medios) intercipi.*

Aphoriſmus 42.

Cavendum in primis, ne in Curiis Prætoriis *præbeatur auxilium in* caſibus, *quos* Lex, *non tam* omiſit, *quam pro* levibus contempſit, *aut pro* odioſis remedio indignos judicavit.

Aphoriſmus 43.

Maxime omnium intereſt certitudinis legum (*de qua nunc agimus,*) ne Curiæ Prætoriæ *intumeſcant & exundent in tantum, ut prætextu* rigoris legum mitigandi, *etiam* robur & ner-

vos

vos *iis incidant*, *aut laxent*, *omnia trabendo ad arbitrium*.

Aphoriſmus 44.

Decernendi *contra* Statutum expreſſum, *ſub ullo æquitatis prætextu*, curiis Prætoriis *jus ne eſto*. *Hoc enim ſi fieret*, judex *prorſus tranſiret in* legis latorem, *atque omnia ex arbitrio penderent*.

Aphoriſmus 45.

Apud nonnullos receptum eſt, *ut* Juriſdictio, *quæ decernit ſecundum* æquum & bonum, *atque illa altera*, *quæ procedit ſecundum* jus ſtrictum, iiſdem curiis *deputentur*: *apud alios autem*, *ut* diverſis, *omnino placet* curiarum ſeparatio. *Neque enim ſervabitur* diſtinctio caſuum, *ſi fiat* commixtio juriſdictionum, *Sed* arbitrium legem *tandem trahet*.

Aphoriſmus 46.

Non ſine cauſſa in uſum venerat apud Romanos album prætoris, *in quo præſcripſit*, *& publicavit*, *quomodo ipſe jus dicturus eſſet*. *Quo exemplo* judices *in* curiis prætoriis, *Regulas ſibi certas*, (*quantum fieri poteſt*) *proponere*, *eaſque publice affigere debent*. *Etenim optima eſt* lex, *quæ minimum relinquit arbitrio judicis*; *optimus judex*, *qui minimum ſibi*.

Verum de curiis iſtis fuſius tractabimus, cum ad locum de judiciis veniemus; obiter tantum jam locuti de iis, quatenus expediant, & ſuppleant omiſſa a lege.

De

De retroſpectione Legum.

Aphoriſmus 47.

Eſt & aliud genus ſupplementi caſuum omiſſorum, cum lex legem ſupervenit, *atque ſimul* caſus omiſſos *trahit. Id fit in* legibus, *ſive* ſtatutis, *quæ* retroſpiciunt, *ut vulgò loquuntur. Cujus generis* leges *raro, & magna cum cautione, ſunt adhibendæ, neque enim placet* Janus *in* legibus.

Aphoriſmus 48.

Qui verba, *aut* ſententiam *legis*, captione & fraude *eludit & circumſcribit, dignus eſt, qui etiam a* lege ſequente *innodetur. Igitur in* caſibus, fraudis & evaſionis doloſæ *juſtum eſt, ut* leges retroſpiciant, *atque alteræ alteris in ſubſidiis ſint; ut qui* dolos *meditatur, & everſionem* legum præſentium, *ſaltem a* futuris *metuat.*

Aphoriſmus 49.

Leges quæ actorum & inſtrumentorum *veras intentiones contra* formularum *aut* ſolennitatum *defectus roborant & confirmant, rectiſſime præterita complectuntur.* Legis *enim, quæ* retroſpicit, *vitium vel præcipuum eſt, quod* perturbet. *At hujuſmodi* leges confirmatoriæ *ad pacem & ſtabilimentum eorum, quæ tranſacta ſunt, ſpectant. Cavendum tamen eſt, ne convellantur res judicatæ.*

Aphoriſmus 50.

Diligenter attendendum, ne eæ leges *tantum ad* præterita reſpicere *putentur, quæ* anteacta infirmant: *ſed & ea, quæ* futura prohi-

hibent & reſtringunt, *cum* præteritis *neceſſario* connexa. *Veluti, ſi quæ* lex *artificibus aliquibus interdicat, ne mercimonia ſua in* poſterum *vendant: hæc ſonat in* poſterum, *ſed operatur in* præteritum: *Neque enim illis alia ratione victum quærere jam integrum eſt.*

Aphoriſmus 51.

Lex declaratoria *omnis, licet non habet* verba de præterito, *tamen ad* præterita, *ipſa vi* declarationis, *omnino trahitur. Non enim tum incipit* Interpretatio *cum* declaratur, *ſed efficitur tanquam* contemporanea *ipſi* legi. *Itaque* leges declaratorias *ne ordinato, niſi in caſibus, ubi* leges *cum juſtitia* retroſpicere *poſſint.*

Hic vero eam partem abſolvimus, quæ tractat de incertitudine legum ubi invenitur lex nulla. Jam dicendum eſt de altera illa parte, ubi ſcilicet lex extat aliqua, ſed perplexa, & obſcura.

De obſcuritate legum.

Aphoriſmus 52.

Obſcuritas legum, *a quatuor rebus originem ducit, vel ab* accumulatione legum nimia, *præſertim admixtis obſoletis, vel a* deſcriptione earum ambigua, *aut minus perſpicua, & dilucida, vel a* modis enucleandi juris neglectis, *aut non bene inſtitutis, vel denique, a* contradictione *&* vacillatione judiciorum.

De accumulatione legum nimia.

Aphoriſmus 53.

Dicit Propheta, pluet ſuper eos laqueos. *Non*

Non ſunt autem pejores laquei, *quam* laquei legum, *præſertim* pœnalium; *Si numero immenſæ, & temporis decurſu inutiles*, non lucernam pedibus *præbeant*, *ſed* retia *potius objiciant*.

Aphoriſmus 54.

Duplex in uſum venit ſtatuti novi *condendi ratio*. *Altera*, ſtatuta priora *circa idem ſubjectum* confirmat & roborat, *dein nonnulla* addit *aut* mutat. *Altera* abrogat & delet *cuncta, quæ ante ordinata ſunt*, & *de* integro legem novam & uniformem ſubſtituit. *Placet poſterior ratio. Nam ex priore ratione, ordinationes deveniunt complicatæ & perplexæ: & quod inſtat, agitur ſane, ſed* corpus legum *interim redditur vitioſum. In poſteriore autem major certe eſt adhibenda diligentia, dum de* lege *ipſa liberatur; Et anteacta ſcilicet evolvenda, & penſitanda, antequam* lex *feratur: Sed optime procedit per hoc* legum concordia *in futurum*.

Aphoriſmus 55.

Erat in more apud Athenienſes, *ut* contraria legum capita (*quæ antinomias vocant*) *quotannis a ſex viris* examinarentur, & *quæ* reconciliari *non poterant*, proponerentur populo, *ut de illis* certum *aliquid* ſtatueretur. *Ad quorum exemplum ii, qui poteſtatem in ſingulis Politiis* legum *condendarum habent, per triennium, aut quinquennium, aut prout videbitur*, antinomias *retractanto. Eæ autem a viris, ad hoc delegatis, prius inſpiciantur, & præparentur, & demum*

Comitiis exhibeantur , ut quod placuerit , per ſuffragia ſtabiliatur & figatur .

Aphoriſmus 56.

Neque vero contraria legum capita reconciliandi , *& omnia (ut loquuntur)* ſalvandi , *per diſtinctiones ſubtiles , & quæſitas , nimis ſedula aut anxia cura eſto . Ingenii enim hæc tela eſt : Atque utcunque modeſtiam quandam & reverentiam præ ſe ferat , inter noxia tamen cenſenda eſt , utpote quæ reddat* corpus univerſum legum *varium , & male conſutum . Melius eſt prorſus , ut ſuccumbant deteriora , & meliora ſtent ſola .*

Aphoriſmus 57.

Obſoletæ leges , *& quæ abierunt in deſuetudinem , non minus quam* antinomiæ *proponantur* , a delegatis ex *officio tollendæ . Cum enim* ſtatutum expreſſum *regulariter deſuetudine non abrogetur , fit ut ex contemptu legum obſoletarum fiat nonnulla auctoritatis jactura etiam in reliquis : Et ſequitur tormenti illud genus* Mezentii , *ut* Leges vivæ in complexu mortuarum perimantur . *Atque omnino cavendum eſt a* Gangræna in legibus .

Aphoriſmus 58.

Quin & in legibus & ſtatutis obſoletis , *nec noviter promulgatis* , curiis prætoriis *interim contra eas decernendi jus eſto . Licet enim non male dictum ſit* , neminem oportere legibus eſſe ſapientiorem , *tamen intelligatur hoc de* legibus , *cum* evigilant , *non cum* dormitant . *Contra*

tra recentiora *vero* ſtatuta (*quæ* juri publico *nocere deprehenduntur*) *non utique* prætoribus , *ſed* regibus & ſanctioribus, conſiliis , & ſupremis poteſtatibus , *auxilium præbendi jus eſto : earum executionem per edicta aut acta ſuſpendendo , donec redeant comitia , aut hujuſmodi cœtus , qui poteſtatem habeant eas abrogandi , ne ſalus populi interim periclitetur .*

De novis digeſtis legum .

Aphoriſmus 59.

Quod ſi leges *aliæ ſuper alias* accumulatæ , *in tam vaſta excreverint volumina , aut tanta confuſione laboraverint , ut eas de integro retractare , & in corpus ſanum & habile redigere , ex uſu ſit , id ante omnia agito , atque opus ejuſmodi opus heroicum eſto : Atque auctores talis operis , inter legis latores , & inſtauratores , rite & merito numerantur .*

Aphoriſmus 60.

Hujuſmodi legum expurgatio , & digeſtum novum , *quinque rebus abſolvitur . Primo , omittantur* obſoleta , quæ Juſtinianus antiquas fabulas *vocat . Deinde ex* antinomiis recipiantur probatiſſimæ , aboleantur contrariæ . *Tertio* homoionomiæ , *ſive* leges , quæ idem ſonant , *atque nil aliud ſunt , quam iterationes ejuſdem rei ,* expungantur , *atque* , una quæpiam ex iis , *quæ maxime eſt perfecta* , retineatur *vice omnium . Quarto , ſi quæ* legum nihil determinent , *ſed* quæſtiones *tantum* proponant , *eaſque relinquant indeciſas , ſimiliter* faceſſant . *Poſtremo , quæ*

verboſæ *inveniuntur*, *&* *nimis* prolixæ, contrahantur magis in arctum.

Aphoriſmus 61.

Omnino vero ex uſu fuerit, *in* novo digeſto legum, leges *pro* jure communi receptas, *quæ tanquam immemoriales ſunt in origine ſua*, *atque ex altera parte* ſtatuta de tempore in tempus ſuperaddita, *ſeorſum digerere & componere: Cum in plurimis rebus*, *non eadem ſit*, *in jure dicendo*, juris communis *&* ſtatutorum *interpretatio*, *& adminiſtratio*. *Id quod fecit* Trebonianus *in* digeſto *&* codice.

Aphoriſmus 62.

Verum, *in hujuſmodi* legum regeneratione, *atque* ſtructura nova veterum legum *atque* librorum, legis verba *prorſus &* textum *retineo*, *licet per* centones *&* portiones exiguas *eas excerpere neceſſe fuerit: Ea deinde ordine contexito. Etſi enim fortaſſe commodius*, *atque etiam*, *ſi ad rectam rationem reſpicias*, *melius hoc tranſigi poſſet per textum novum*, *quam per hujuſmodi conſarcinationem*, *tamen in* legibus, *non tam* ſtylus, *&* deſcriptio, *quam* auctoritas, *& hujus patronus* antiquitas, *ſpectanda eſt*. *Alias videri poſſit hujuſmodi opus* ſcholaſticum *potius quiddam*, *&* methodus, *quam* corpus legum imperantium.

Aphoriſmus 63.

Conſultum fuerit in novo digeſto legum, vetera volumina *non prorſus* deleri, *& in oblivionem cedere*, *ſed in* Bibliothecis *ſaltem* manere,

li-

licet uſus eorum vulgaris & promiſcuus prohibeatur. Etenim in cauſis gravioribus, non abs re fuerit, legum *præteritarum mutationes, & ſeries, conſulere & inſpicere, ac certe ſolenne eſt, antiquitatem præſentibus adſpergere*. Novum *autem hujuſmodi* corpus legum *ab iis, qui in politiis ſingulis habent poteſtatem legislatoriam, prorſus confirmandum eſt, ne forte prætextu* veteres leges *digerendi*, leges novæ *imponantur occulto*.

Aphoriſmus 64.

Optandum eſſet, ut hujuſmodi legum inſtauratio *illis* temporibus *ſuſcipiatur, quæ* antiquioribus, *quorum acta & opera tractant*, literis & rerum cognitione *præſtiterint. Quod ſecus in* opere Juſtiniani *evenit. Infelix res namque eſt, cum ex judicio & delectu ætatis minus prudentis & eruditæ* antiquorum opera *mutilantur, & recomponuntur. Veruntamen ſæpe* neceſſarium *eſt, quod non* optimum.

Atque de legum obſcuritate, quæ a nimia & confuſa earum accumulatione fit, hæc dicta ſint. Jam de deſcriptione earum, ambigua & obſcura, dicendum.

De deſcriptione legum perplexa, & obſcura.

Aphoriſmus 65.

Deſcriptio legum obſcura *oritur, aut ex* loquacitate & verboſitate earum, *aut rurſus ex* brevitate nimia, *aut ex* prologo legis cum ipſo corpore legis pugnante.

Aphoriſmus 66.

De obſcuritate *vero* legum *quæ ex earum* deſcriptione prava *oritur*, *jam dicendum eſt*. Loquacitas, *quæ in perſcribendo leges in uſum venit*, *&* prolixitas, *non placet*. *Neque enim*, *quod vult & cupit*, *ullo modo aſſequitur*, *ſed contrarium potius*. *Cum enim caſus ſingulos particulares verbis appoſitis & propriis perſequi & exprimere contendat*, *majorem inde ſperans certitudinem*; *e contra quæſtiones multiplices parit de verbis*, *ut difficilius procedat interpretatio ſecundum* ſententiam legis; (*quæ ſanior eſt & verior*) *propter* ſtrepitum verborum.

Aphoriſmus 67.

Neque propterea nimis conciſa *&* affecta brevitas, *Majeſtatis gratia*, *& tanquam magis imperatoria*, *probanda eſt*; *præſertim his ſeculis*, *ne forte ſit* lex *inſtar* regulæ Lesbiæ. *Mediocritas ergo affectanda eſt*, *& verborum exquirenda generalitas*, *bene terminata*, *quæ licet* caſus comprehenſos *non ſedulo perſequatur*, *at tamen* non comprehenſos *ſatis perſpicue excludat*.

Aphoriſmus 68.

In legibus *tamen atque* edictis ordinariis *&* politicis, *in quibus*, *ut plurimum*, *nemo Juris conſultum adhibet*, *ſed ſuo ſenſui confidit*, *omnia* fuſius explicari *debent*, *& ad captum vulgi*, *tanquam digito*, *monſtrari*.

Aphoriſmus 69.

Neque nobis prologi legum, *qui inepti olim habiti ſunt*, *&* leges *introducunt* diſputantes,

non

non jubentes, *utique placerent*, *ſi priſcos mores ferre poſſemus*. *Sed* prologi iſti legum *plerunque* (*ut nunc ſunt tempora*) *neceſſario adhibentur*, *non tam ad* explicationem legis, *quam inſtar* ſuaſionis, *ad* perferendam legem *in* comitiis, *&* *rurſus ad* ſatisfaciendum populo. *Quantum fieri poteſt tamen* prologi *evitentur*, *&* lex *incipiat a* juſſione.

Aphoriſmus 70.

Intentio & ſententia legis, *licet ex* præfationibus & præambulis (*ut loquuntur*) *non male quandoque eliciatur*, *attamen* latitudo *aut* extenſio *ejus ex illis minime peti debet*. *Sæpe enim* præambulum *arripit nonnulla ex maxime plauſibilibus & ſpecioſis ad exemplum*, *cùm* lex *tamen multo plura complectatur*: *Aut contra*, lex *reſtringit & limitat complura*, *cujus limitationis rationem in* præambulo *inſeri non fuerit opus*. *Quare* dimenſio & latitudo legis *ex* corpore legis *petenda*. *Nam* præambulum, *ſæpe aut ultra*, *aut citra cadit*.

Aphoriſmus 71.

Eſt vero genus perſcribendi leges *valde vitioſum*. *Cum ſcilicet* caſus, *ad quem* lex *collimat*, *fuſe exprimitur in* præambulo, *unde* præambulum *inſeritur & incorporatur ipſi* legi: *Quod & obſcurum eſt*, *& minus tutum*, *quia non eadem adhiberi conſuevit diligentia in ponderandis & examinandis verbis* præambuli, *quæ adhibetur in* corpore *ipſius legis*.

Hanc partem de incertitudine legum, quæ

ex

ex mala deſcriptione ipſarum ortum habet, fuſius tractabimus, quando de interpretatione legum poſtea agemus. Atque de deſcriptione legum obſcura hæc dicta ſint: Jam de modis enucleandi juris dicendum.

De modis enucleandi juris, & tollendi ambigua.

Aphoriſmus 72.

Modi enucleandi juris, *&* tollendi dubia, *quinque ſunt. Hoc enim fit, aut per* perſcriptiones judiciorum, *aut per* ſcriptores authenticos, *aut per* libros auxiliares, *aut per* prælectiones, *aut per* reſponſa *ſive* conſulta prudentum. *Hæc omnia, ſi bene inſtituantur, præſto erunt magna* legum obſcuritati *ſubſidia.*

De perſcriptione judiciorum.

Aphoriſmus 73.

Ante omnia, judicia reddita *in* curiis ſupremis *& principalibus*, *atque* cauſſis gravioribus, *præſertim* dubiis, *quæque aliquid habent* difficultatis, *aut* novitatis, *diligenter & cum fide excipiunto*. Judicia *enim* anchoræ legum ſunt, *ut* leges Reipub.

Aphoriſmus 74.

Modus *hujuſmodi* judicia excipiendi, *& in* ſcripta referendi, *talis eſto*. Caſus *præciſe*, judicia *ipſa exacte præſcribito*: Rationes judiciorum, *quas adduxerunt judices*, *adjicito*: Caſuum, *ad exemplum adductorum*, auctoritatem, *cum* caſibus principalibus, *ne commiſceto*: *De* ad-

advocatorum perorationibus, *niſi quidpiam in iis fuerit admodum eximium, ſileto.*

Aphoriſmus 75.

Perſonæ, *quæ hujuſmodi* judicia *excipiant*, *ex* advocatis *maxime* doctis *ſunto*, *&* honorarium liberale *ex* publico *excipiunto*. Judices *ipſi ab hujuſmodi* perſcriptionibus *abſtinento*, *ne forte opinionibus propriis addicti*, *& authoritate propria freti*, *limites* referendarii *tranſcendant*.

Aphoriſmus 76.

Judicia *illa*, *in* ordine *&* ſerie temporis, *digerito*: *non per* methodum *&* titulos. *Sunt enim* ſcripta *ejuſmodi*, *tanquam* hiſtoriæ, *aut* narrationes legum. *Neque ſolum* acta *ipſa*, *ſed &* tempora *ipſorum*, judici prudenti *lucem præbent*.

De ſcriptoribus authenticis.

Aphoriſmus 77.

Ex legibus ipſis, *quæ* jus commune *conſtituunt*: *deinde*, *ex* conſtitutionibus *ſive* ſtatutis: *tertio loco ex* judiciis perſcriptis, corpus juris *tantummodo conſtituitor*. *Præter illa*, *alia* authentica, *aut nulla ſunto*, *aut parce recipiuntor*.

Aphoriſmus 78.

Nil tam intereſt certitudinis legum, (*de qua nunc tractamus*) *quam ut* ſcripta authentica *intra* fines moderatos *coerceantur*, *& faceſſat* multitudo *enormis* Auctorum *&* Doctorum in Jure; *unde laceratur ſententia legum*, *judex fit attonitus*, *proceſſus immortales*, *atque advocatus*

ipſe,

ipſe, cum tot libros perlegere & vincere non poſſit, compendia ſectatur. Gloſſa *fortaſſe aliqua bona, & ex* ſcriptoribus claſſicis pauci, *vel potius* ſcriptorum paucorum pauculæ portiones, *recipi poſſint pro* authenticis. *Reliquorum nihilominus maneat uſus nonnullus in* Bibliothecis, *ut eorum* tractatus *inſpiciant* judices, *aut* advocati, *cum opus fuerit: Sed in cauſſis agendis, in foro citare eos non permittitur, nec in auctoritatem tranſeunto.*

De libris auxiliaribus.

Aphoriſmus 79.

At ſcientiam juris, & practicam, auxiliaribus libris *ne nudanto, ſed potius inſtruunto. Ii ſex in genere ſunto.* Inſtitutiones. De verborum ſignificatione. De regulis juris. Antiquitates legum. Summæ. Agendi formulæ.

Aphoriſmus 80.

Præparandi ſunt juvenes, *&* novitii, *ad ſcientiam & ardua juris, altius & commodius haurienda, & imbibenda, per* inſtitutiones. Inſtitutiones *illas ordine claro & perſpicuo componito. In illis ipſis univerſum* jus privatum *percurrito: non alia omittendo, in aliis plus ſatis immorando, ſed ex ſingulis quædam breviter delibando, ut ad* corpus legum *perlegendum acceſſuro nil ſe oſtendat prorſus novum, ſed levi aliqua notione præceptum.* Jus publicum *in* inſtitutionibus *ne attingito, verum illud ex* fontibus *ipſis hauriatur.*

Apho-

Aphoriſmus 81.

Commentarium *de* vocabulis juris *conficito. In explicatione ipſorum, & ſenſu reddendo, ne curioſe nimis aut laborioſe verſator. Neque enim hoc agitur, ut* definitiones verborum *quærantur exacte, ſed* explicationes *tantum, quæ legendis* juris libris *viam aperiant faciliorem.* Tractatum *autem iſtum, per* literas alphabeti *ne digerito. Id* indici *alicui relinquito, ſed collocentur ſimul verba, quæ circa eandem rem verſantur, ut alterum alteri ſit juvamento ad intelligendum.*

Aphoriſmus 82.

Ad certitudinem legum *facit (ſi quid aliud)* Tractatus *bonus & diligens* de diverſis Regulis Juris. *Is dignus eſt, qui maximis ingeniis, & prudentiſſimis Jureconſultis, committantur. Neque enim placent, quæ in hoc genere extant. Colligendæ autem ſunt* regulæ, *non tantum notæ, & vulgatæ, ſed & aliæ magis ſubtiles & reconditæ, quæ ex* legum *&* rerum judicatarum *harmonia extrahi poſſint, quales in* rubricis *optimis quandoque inveniuntur, ſuntque dictamina generalia rationis, quæ per materias* legis *diverſas percurrunt, & ſunt tanquam* Saburra Juris.

Aphoriſmus 83.

Atque ſingula Juris ſcita, *aut* placita, *non intelligantur pro* regulis, *ut fieri ſolet ſatis imperite. Hoc enim ſi reciperetur, Quot* leges, *tot* regulæ. Lex *enim nil aliud, quam* regu-

la

la imperans. *Verum eas pro* regulis *habeto*, *quæ in forma ipſa iuſtitiæ hærent: unde*, *ut plurimum*, *per* jura civilia *diverſarum Rerumpubl. eædem* regulæ *fere reperiuntur*, *niſi forte propter relationem ad formas politiarum varient.*

Aphoriſmus 84.

Poſt regulam, *brevi & ſolido verborum complexu enuntiatam*, *adiiciantur* exempla & deciſiones caſuum, *maxime luculenta ad* explicationem, diſtinctiones, & exceptiones *ad* limitationem, cognata *ad* ampliationem *eiuſdem* regulæ.

Aphoriſmus 85.

Recte iubentur, *ut non ex* regulis jus *ſumatur*, *ſed ex* jure, *quod eſt*, regula *fiat*. *Neque enim ex* verbis regulæ *petenda eſt probatio*, *ac ſi eſſet* textus legis. Regula *enim* legem (*ut* acus nautica polos) indicat, *non ſtatuit*.

Aphoriſmus 86.

Præter Corpus *ipſum* Juris, *iuvabit etiam* Antiquitates Legum *inviſere*, *quibus licet evanuerit* Autoritas, *manet tamen* Reverentia. *Pro* Antiquitatibus *autem* Legum *habeantur* Scripta *circa* Leges & Judicia, *ſive illa fuerint edita*, *ſive non*, *quæ ipſum* Corpus Legum *tempore præceſſerunt*. *Earum ſiquidem iactura facienda non eſt*. *Itaque ex eis utiliſſima quæque excerpito* (*multa enim invenientur inania & frivola*) *eaque in unum volumen redigito*: *ne* antiquæ Fabulæ, *ut loquitur* Trebonianus, *cum* Legibus *ipſis miſceantur*.

Apho-

Aphoriſmus 87.

Practicæ *vero plurimum intereſt*, *ut* Jus univerſum *digeratur ordine in* Locos *&* Titulos; *ad quos ſubito (prout dabitur occaſio) recurrere quis poſſit, veluti in promptuarium paratum ad præſentes uſus. Hujuſmodi* Libri Summarum, *& ordinant ſparſa, & abbreviant fuſa & prolixa in* Lege. *Cavendum autem eſt, ne* Summæ *iſtæ reddant homines* promptos *ad* Practicam, ceſſatores *in* ſcientia *ipſa. Earum enim officium eſt tale, ut ex iis* recolatur jus, *non* perdiſcatur. Summæ *autem omnino magna diligentia, fide, & judicio ſunt conficiendæ, ne furtum faciant* legibus.

Aphoriſmus 88.

Formulas agendi *diverſas in unoquoque genere colligito. Nam &* practicæ *hoc intereſt; & certe pandunt illæ oracula & occulta* Legum. *Sunt enim non pauca, quæ latent in* legibus: *At in* formulis agendi, *melius & fuſius perſpiciuntur, inſtar* pugni, *&* palmæ.

De *Reſponſis & Conſultis.*

Aphoriſmus 89.

Dubitationes particulares, *quæ de tempore in tempus emergunt, dirimendi aliqua ratio iniri debet. Durum enim eſt, ut ii, qui ab errore cavere cupiant, ducem viæ non inveniant, verum ut actus ipſe periclitetur, neque ſit aliquis ante rem peractam juris prænoſcendi modus.*

Aphoriſmus 90.

Reſponſa prudentum, *quæ petentibus dantur*

de

de jure *ſive ab* Advocatis, *ſive a* Doctoribus, *tanta valere auctoritate, ut ab eorum ſententia* judici *recedere non ſit licitum, non placet.* Jura *a* juratis judicibus *ſumunto.*

Aphoriſmus 91.

Tentari judicia *per* cauſas *&* perſonas fictas, *ut eo modo experiantur homines, qualis futura ſit* legis norma, *non placet. Dedecorat enim* Majeſtatem Legum, *& pro prævaricatione quapiam cenſenda eſt.* Judicia *autem aliquid habere ex* ſcena, *deforme eſt.*

Aphoriſmus 92.

Judicium *igitur ſolummodo tam* judicia, *quam* reſponſa *&* conſulta *ſunto. Illa de* litibus pendentibus; *hæc de* arduis juris quæſtionibus *in theſi. Ea* conſulta, *ſive in* privatis rebus, *ſive in* publicis, *a* judicibus *ipſis ne poſcito, (id enim ſi fiat,* judex *tranſeat in* advocatum,) *ſed a* Principe, *aut Statu. Ab illis ad* judices *demandentur.* Judices *vero, tali auctoritate freti, diſceptationes advocatorum, vel ab his, quorum intereſt, adhibitorum, vel a judicibus ipſis, ſi opus ſit, aſſignatorum, & argumenta ex utraque parte, audiunto, & re deliberata* jus *expediunto, & declaranto.* Conſulta *hujuſmodi inter* judicia *referunto & edunto, & paris auctoritatis ſunto.*

De

De Prælectionibus.

Aphoriſmus 93.

Prælectionibus *de* jure, *atque* exercitationes *eorum*, *qui* juris *ſtudiis incumbunt*, *& operam dant*, *ita inſtituntor*, *& ordinantor*, *ut omnia tendant ad* quæſtiones, *&* controverſias *de* jure, ſedandas *potius*, *quam* excitandas. Ludus *enim* (*ut nunc fit*) *fere*, *apud omnes inſtituitur*, *& aperitur*, *ad* altercationes, & quæſtiones de jure *multiplicandas*, *tanquam oſtentandi ingenii cauſa*. *Atque hoc vetus eſt malum*. *Etenim etiam apud antiquos gloriæ fuit*, *tanquam per ſectas & factiones*, *quæſtiones complures de* Jure, *magis fovere*, *quam extinguere*. *Id ne fiat*, *providetor*.

De Vacillatione Judiciorum.

Aphoriſmus 94.

Vacillant judicia, *vel propter* immaturam *&* præfeſtinam ſententiam, *vel propter* æmulationem curiarum, *vel propter* malam *&* imperitam perſcriptionem judiciorum, *vel propter* viam præbitam ad reſciſſionem eorum nimis facilem & expeditam. *Itaque providendum eſt*, *ut* judicia emanent, matura deliberatione prius habita, *atque ut* curiæ ſe invicem revereantur, *atque ut* judicia perſcribantur fideliter & prudenter, *utque* via ad reſcindenda judicia, ſit arcta, confragoſa, *& tanquam* muricibus ſtrata.

Aphoriſmus 95.

Si judicium *redditum fuerit de* caſu *aliquo*

in aliqua curia Principali, *&* *ſimilis* caſus *interveneritin alia* curia, *ne procedito ad* judicium; *antequam fiat* conſultatio *in* Collegio aliquo judicum majore. Judicia *enim* reddita *ſi forte* reſcindi *neceſſe ſit*, *ſaltem* ſepeliuntor cum honore.

Aphoriſmus *96*.

Ut curiæ *de* juriſdictione *digladientur*, *& conflictentur*, *humanum quiddam eſt*, *eoque magis*, *quod per ineptam quandam ſententiam* (quod boni & ſtrenui ſit judicis, ampliare juriſdictionem curiæ) *alatur plane iſta intemperies*, *& calcar addatur*, *ubi fræno opus eſt*. *Ut vero ex hac animorum contentione*, curiæ, judicia *utrobique reddita* (*quæ nil ad* juriſdictionem *pertinent*) *libenter reſcindant*, *intolerabile malum*, *& a Regibus*, *aut Senatu*, *aut Politia*, *plane vindicandum*. *Peſſimi enim exempli res eſt*, *ut* Curiæ, *quæ pacem ſubditis præſtant*, *inter ſe duella exerceant*.

Aphoriſmus *97*.

Non facilis eſto aut proclivis ad judicia reſcindenda *aditus per* appellationes, *aut* impetitiones *de* errore, *aut* reviſus, *& ſimilia*. *Receptum apud nonnullos eſt*, *ut* lis trahatur *ad* forum ſuperius, *tanquam res integra*, Judicio *inde dato ſepoſito*, *& plane ſuſpenſo*. *Apud alios vero*, *ut* judicium ipſum maneat *in ſuo* vigore, *ſed* executio *ejus tantum ceſſet*. *Neutrum placet*, *niſi* curiæ, *in quibus* judicium *redditum ſit*, *fuerint* humiles, *&* infe-

rio-

rioris ordinis : *Sed potius , ut & judicium ſtet , & procedat ejus executio : modo cautio detur a defendente de damnis & expenſis , ſi judicium fuerit reſciſſum .*

ATque hic *titulus* de *Certitudine Legum* , ad exemplum *Digeſti* reliqui (quod meditamur) ſufficiet : Jam vero *doctrinam civilem* (quatenus eam nobis tractare viſum eſt) concluſimus : Atque una cum ea *Philoſophiam humanam* : Sicut etiam cum *Philoſophia humana Philoſophiam* in genere . Tandem igitur paululum reſpirantes , atque ad ea , quæ prætervecti ſumus , oculos retroflectentes , hunc tractatum noſtrum non abſimilem eſſe cenſemus ſonis illis & præludiis , quæ prætentant Muſici , dum fides ad modulationem concinnant : Quæ ipſa quidem auribus ingratum quiddam & aſperum exhibent : at in cauſa ſunt , ut quæ ſequuntur omnia ſint ſuaviora : Sic nimirum nos in animum induximus, ut in cithara Muſarum concinnanda , & ad harmoniam veram redigenda , operam navaremus , quo ab aliis poſtea pulſentur chordæ , meliore digito , aut plectro . Sane , cum nobis ante oculos proponimus temporum horum Statum , in quibus *literæ* jam tertio ad mortales videntur rediiſſe , & una diligenter intuemur , quam variis jam nos inviſerint inſtructæ præſidiis , & auxiliis , quia ſunt ingeniorum noſtri temporis complurium acumen & ſublimitas : eximia illa monumenta ſcri-

ptorum veterum, quæ veluti tot faces nobis prælucent: ars Typographica. Libros cujusque fortunæ hominibus larga manu ſuppeditans, Oceani ſinus laxati, & orbis ex omni parte peragratus, unde experimenta plurima Priſcis ignota comparuerunt, & ingens acceſſit Naturali Hiſtoriæ cumulus, otium, quo ingenia optima in Regnis & Provinciis Europæ ubique abundant, cum negotiis minus his in locis implicentur homines, quam aut Græci, propter Populares Status, aut propter Ditionum Amplitudinem, Romani ſolebant, pax, qua fruitur hoc tempore Britannia, Hiſpania, Italia, etiam nunc Gallia, & aliæ Regiones non paucæ, conſumptio & exinanitio omnium quæ videntur excogitari aut dici poſſe circa Controverſias Religionis, quæ tot ingenia jam diu diverterunt a cæterarum artium ſtudiis, ſumma & excellens Majeſtatis tuæ eruditio, cui [tanquam Phænici Volucres] aggregant ſe undique Ingenia, proprietas denique inſeparabilis, quæ *tempus* ipſum ſequitur, ut veritatem indies parturiat: Hæc (inquam) cum cogitamus, non poſſumus non in eam ſpem animum erigere, ut exiſtimemus, tertiam hanc *literarum periodum* duas illas priores apud *Græcos* & *Romanos*, longo intervallo ſuperaturam, modo ſaltem homines, & vires ſuas, atque defectus etiam virium ſuarum, probe & prudenter noſſe velint, atque alii ab aliis inventionis lampada,

non

non contradictionis torres accipiant, atque inquiſitionem veritatis pro incepto nobili, non pro delectamento, aut ornamento putent, atque opes ac magnificentiam impendant in res ſolidas & eximias, non in pervulgatas, & obvias. Ad labores meos quod attinet, ſi cui libeat in eorum reprehenſione, aut ſibi, aut aliis placere veterum certe & ultimæ patientiæ petitionem exhibebunt illi, *Verbora, ſed audi*. Reprehendant homines quantum libuerit, modo attendant & perpendant, quæ dicuntur. Appellatio ſane legitima fuerit, (licet res fortaſſe minus ea indigebit) ſi a primis cogitationibus hominum ad ſecundas provocetur, & ab ævo præſenti ad poſteros. Veniamus nunc ad eam Scientiam, qua caruerunt duæ illæ priſcæ temporum periodi, (neque enim tanta illis felicitas conceſſa eſt) *ſacram* dico & *divinitus inſpiratam Theologiam*, cunctorum laborum ac peregrinationum humanarum Sabbatum, ac Portum nobiliſſimum.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO,

Vice-Comitis ſancti Albani,

DE DIGNITATE ET AUGMENTIS SCIENTIARUM,

LIBER NONUS.

Ad Regem ſuum.

CAP. I.

Partitiones Theologiæ inſpiratæ *omittuntur: Tantum aditus fit ad* deſiderata *tria:* Doctrinam *de* Legitimo uſu Rationis Humanæ *in* Divinis: Doctrinam *de* Gradibus Unitatis *in* Civitate Dei: *&* Emanationes Scripturarum.

JAm vero (Rex optime) cum carina parva, qualis noſtra eſſe potuit, univerſum ambitum, tam veteris, quam novi Orbis, Scientiarum, circum navigaverit, (quam ſecundis ventis, & curſu, poſterorum ſit judicium) quid ſupereſt, niſi, ut vota, tandem perfuncti, perſolvamus? At reſtat adhuc

Theo-

Theologia Sacra, ſive *Inſpirata*. Veruntamen ſi eam tractare pergamus, exeundum nobis e *navicula rationis humanæ*, & tranſeundum in *Eccleſiæ Navem*, Quæ ſola *Acu Nautica Divina* pollet, ad curſum recte dirigendum. Neque enim, ſufficient amplius *Stellæ Philoſophiæ*, quæ hactenus præcipue nobis affulſerunt. Itaque par foret, ſilentium quoque in hac re colere. Quamobrem *partitiones legitimas* circa eam omittemus: Pauca tamen, pro tenuitate noſtra, etiam in hanc conferemus, loco votorum. Id eo magis facimus, quia in Corpore Theologiæ nullam prorſus Regionem, aut Tractum, plane deſertum, aut incultum, invenimus: Tanta fuit hominum diligentia, in ſeminandis, aut tritico, aut zizaniis.

Tres igitur proponemus *Theologiæ Appendices*, quæ non de *materia* per *Theologiam informata*, aut *informanda*, ſed tantummodo de *modo informationis*, tractent. Neque tamen, circa eos *Tractatus*, (ut in reliquis conſuevimus) vel *exempla* ſubjungemus, vel *præcepta* dabimus. Id Theologis relinquemus. Sunt enim illa (ut diximus) inſtar votorum tantum.

1. *Prærogativa* Dei totum hominem complectitur, nec minus ad *rationem*, quam ad *voluntatem humanam*, extenditur: ut homo ſcilicet in univerſum ſe abneget, & accedat Deo. Quare, ſicut *Legi Divinæ* obedire tenemur, licet reluctetur *voluntas*, ita & *Ver-*

bo Dei fidem habere, licet reluctetur *ratio*. Etenim, ſi ea duntaxat credamus, quæ ſunt *rationi* noſtræ conſentanea, *rebus* aſſentimur, non *auctori*: Quod etiam ſuſpectæ fidei teſtibus præſtare ſolemus. At *Fides* illa, quæ *Abrahamo imputabatur ad juſtitiam*, de hujusmodi re extitit, quam irriſui habebat *Sarah*: Quæ in hac parte imago quædam erat *rationis naturalis*. Quanto igitur *Myſterium* aliquod *Divinum* fuerit magis abſonum, & incredibile, tanto plus in *credendo* exhibetur honoris Deo, & fit *victoria fidei* nobilior. Etiam & peccatores, quo magis conſcientia ſua gravantur, & nihilominus Fidem de ſalute ſua in Dei Miſericordia collocant, eo Deum majore afficiunt honore, omnis autem *Deſperatio* Deo pro contumelia eſt. Quinetiam, ſi attente rem perpendamus, dignius quidnam eſt *credere*, quam *ſcire*, qualiter nunc *ſcimus*. In *Scientia* enim mens humana patitur a ſenſu, qui a rebus materiatis reſilit, in *Fide* autem anima patitur ab anima, quæ eſt Agens dignius. Aliter ſe res habet in *Statu Gloriæ*: Tunc ſiquidem ceſſabit *Fides*, atque *cognoſcemus*, *ſicut & cogniti ſumus*.

Concludamus igitur, *Theologiam Sacram* ex *Verbo* & *Oraculis Dei*, non ex *lumine naturæ*, aut *rationis dictamine*, hauriri debere. Scriptum eſt enim, *Cœli enarrant gloriam Dei*: At nuſquam ſcriptum invenitur, *Cœli enarrant voluntatem Dei*. De illa pronunciatur.

Ad

Ad Legem, & Teſtimonia, ſi non fecerint ſecundum Verbum iſtud, &c. Neque hoc tenet tantum in *grandibus* illis *Myſteriis*, de *Deitate*, *Creatione*, *Redemptione*; verum pertinet etiam ad interpretationem perfectiorem Legis Moralis, *Diligite inimicos veſtros*, *Benefacite his, qui oderunt vos*, &c. *Ut ſitis Filii Patris veſtri, qui in cœlis eſt, qui pluit ſuper Juſtos & Injuſtos*. Quæ certe verba plauſum illum merentur, *Nec vox hominem ſonat*. Siquidem *vox* eſt, quæ *lumen naturæ* ſuperat. Quinetiam videmus, Poetas Ethnicos, præſertim cum pathetice loquuntur, expoſtulare non raro cum *legibus* & *doctrinis moralibus* (quæ tamen *legibus divinis* multo ſunt indulgentiores & ſolutiores) ac ſi naturæ libertati cum malignitate quadam repugnent:

—— Et quod natura remittit
Invida Jura negant. ——

Ita Dendamis Indus, ad Alexandri Nuntios: *Se inaudiſſe quidem aliquid de nomine Pythagoræ, & aliorum ſapientum e Græcia, Et credere, illos fuiſſe Viros magnos, Vitio tamen illo laboraſſe, quod ſcilicet nimia in reverentia & veneratione habuiſſent rem quampiam phantaſticam, quam Legem & Morem vocitabant*. Quare, nec illud dubitandum, magnam partem *Legis Moralis* ſublimiorem eſſe, quam quo *lumen naturæ* aſcendere poſſit. Veruntamen, quod dicitur, habere homines, etiam ex *lumine* & *lege naturæ*, notiones nonnullas,

vir-

virtutis, *vitii*, *juſtitiæ*, *injuriæ*, *boni*, *mali*, id veriſſimum eſt. Notandum tamen, *lumen naturæ*, duplici ſignificatione accipi, Primo, quatenus oritur ex ſenſu, inductione, ratione, argumentis, ſecundum *leges cœli* ac *terræ*: Secundo, quatenus animæ humanæ interno affulget inſtinctu, ſecundum *legem conſcientiæ*, quæ ſcintilla quædam eſt, & tanquam reliquiæ, priſtinæ & primativæ puritatis. In quo poſteriore ſenſu præcipue particeps eſt anima lucis nonnullæ, ad perfectionem intuendam & diſcernendam *legis moralis*; Quæ tamen lux non prorſus clara eſt, ſed ejuſmodi, ut potius vitia quadamtenus redarguat, quam de officiis plene informet. Quare, *Religio*, ſive Myſteria ſpectes, ſive mores, pendet ex *revelatione Divina*.

Attamen uſus *rationis humanæ* in ſpiritualibus, multiplex ſane exiſtit, ac late admodum patet. Neque enim ſine cauſa eſt, quod Apoſtolus Religionem appellaverit *Rationalem Cultum Dei*. Recordetur quis cæremonias & typos veteris Legis. *Fuerunt illæ Rationales*, & ſignificativæ, longe diſcrepantes a cæremoniis idololatriæ, & magiæ, quæ tanquam ſurdæ & mutæ erant, nihil docentes plerunque, imo ne innuentes quidem: Præcipue *Chriſtiana Fides*, ut in omnibus, ſic in hoc ipſo eminet, quod auream ſervet mediocritatem, circa uſum *rationis* & *diſputationis* (quæ *rationis* proles eſt) inter Leges Ethnicorum & Ma-

Mahometi, quæ extrema ſectantur. Religio ſiquidem Ethnicorum, Fidei aut Confeſſionis conſtantis nihil habebat; Contra in Religione Mahometi, omnis diſputatio interdicta eſt, ita ut altera, erroris vagi & multiplicis, altera, vafræ cujuſdam & cautæ imposturæ, faciem præ ſe ferat, cum ſancta *Fides Chriſtiana rationis* uſum & *diſputationem* (ſed ſecundum debitos fines) & recipiat & rejiciat.

Humanæ rationis uſus, in rebus ad *Religionem* ſpectantibus, duplex eſt, alter, in *explicatione Myſterii*, alter, in *illationibus*, quæ inde deducuntur. Quod ad *Myſteriorum explicationem* attinet, videmus, non dedignari *Deum* ad infirmitatem captus noſtri ſe demittere, *myſteria* ſua ita explicando, ut a nobis optime ea poſſint percipi, atque *revelationes* ſuas in *rationis* noſtræ ſyllepſes & notiones veluti inoculando, atque *inſpirationes* ad intellectum noſtrum aperiendum ſic accommodando, quemadmodum figura clavis aptatur figuræ feræ. Qua tamen in parte nobis ipſis deeſſe minime debemus. Cum enim *Deus* ipſe opera *rationis* noſtræ in *illuminationibus* ſuis utatur, etiam nos eandem in omnes partes verſare debemus, quo magis capaces ſimus ad *Myſteria* recipienda & imbibenda. Modo animus, ad amplitudinem *Myſteriorum*, pro modulo ſuo, dilatetur, non *Myſteria* ad anguſtias animi conſtringantur.

Quan-

Quantum vero ad *illationes*, noſſe debemus, relinqui nobis uſum *rationis* & *ratiocinationis* (quoad *Myſteria*) ſecundarium quendam & reſpectivum, non primitivum & abſolutum. Poſtquam enim *articuli*, & *principia Religionis*, jam in ſedibus ſuis fuerint locata, ita ut a *rationis* examine penitus eximantur, tum demum conceditur ab illis *illationes* derivare, ac deducere, ſecundum analogiam ipſorum. In *rebus* quidem *naturalibus* hoc non tenet. Nam & ipſa *principia* examini ſubjiciuntur, per *inductionem*, inquam; licet minime per *Syllogiſmum*: Atque eadem illa nullam habent cum *ratione* repugnantiam, ut ab eodem fonte cum primæ propoſitiones, tum mediæ, deducantur. Aliter fit in *Religione*, ubi & primæ propoſitiones authypoſtatæ ſunt, atque per ſe ſubſiſtentes, & rurſus, non reguntur ab illa *ratione*, quæ propoſitiones conſequentes deducit. Neque tamen hoc fit in *Religione* ſola, ſed etiam in aliis *Scientiis*, tam gravioribus, quam levioribus, ubi ſcilicet propoſitiones primariæ *placita* ſunt, non *poſita*: Equidem & in illis *rationis* uſus abſolutus eſſe non poteſt. Videmus enim, in *Ludis*, puta *Scbaccorum*, aut ſimilibus, primas Ludi normas, & leges, mere poſitivas eſſe, & ad placitum, quas recipi, non in diſputationem vocari, prorſus oporteat: Ut vero vincas, & perite luſum inſtituas, id artificioſum eſt & rationale: Eodem modo fit

&

& in *Legibus Humanis*, in quibus haud paucæ ſunt *Maximæ*, (ut loquuntur) hoc eſt, *Placita mera Juris*, quæ *Auctoritate* magis quam *ratione* nituntur, neque in diſceptationem veniunt; Quid vero ſit juſtiſſimum, non abſolute, ſed relative; (hoc eſt ex analogia illarum *Maximarum*;) id demum rationale eſt, & latum diſputationi campum præbet. Talis igitur eſt *ſecundaria* illa *ratio*, quæ in *Theologia Sacra* locum habet, quæ ſcilicet fundata eſt ſuper *Placita Dei*.

Sicut vero *rationis humanæ* in *Divinis uſus* eſt duplex, ita & in eodem *uſu* duplex *exceſſus*. Alter, cum in *modum Myſterii curioſius*, quam par eſt, *inquiritur*, alter, cum *illationibus æqua tribuitur auctoritas*, ac *principiis* ipſis. Nam & *Nicodemi diſcipulus* videri poſſit, qui pertinacius quærat; *Quomodo poſſet homo naſci, cum ſit Senex?* Et *diſcipulus Pauli* neutiquam cenſeri poſſit, qui non quandoque in doctrinis ſuis inſerat? *Ego, non Dominus*: Aut illud, *Secundum Conſilium meum*. Siquidem *illationibus* pleriſque ſtylus iſte conveniet. Itaque nobis res ſalubris videtur, & inprimis utilis, ſi tractatus inſtituatur ſobrius & diligens, qui de *uſu rationis humanæ* in *Theologicis* utiliter præcipiat, tanquam *Divina* quædam *Dialectica*. Utpote quæ futura ſit inſtar *Opiatæ* cujuſdam *Medicinæ*, quæ non modo ſpeculationum, quibus ſchola interdum laborat, inania conſopiat, verum

etiam

etiam controverſiarum furores, quæ in Eccleſia tumultus cient, nonnihil mitiget. Ejuſmodi tractatum inter *deſiderata* ponimus, & *Sophronem*, ſive De *legitimo uſu rationis humanæ in Divinis* nominamus.

2. Intereſt admodum *pacis Eccleſiæ*, ut *fœdus Chriſtianorum*, a *Servatore* præſcriptum in duobus illis *Capitibus*, quæ nonnihil videntur diſcrepantia, bene & clare explicetur: Quorum alterum ſic diffinit; *Qui non eſt nobiſcum, eſt contra nos*: Alterum autem ſic; *Qui contra nos non eſt, nobiſcum eſt*. Ex his liquido patet, eſſe nonnullos articulos, in quibus qui diſſentit, extra *fœdus* ſtatuendus ſit, alios vero, in quibus diſſentire liceat, ſalvo *fœdere*. Vincula enim communionis Chriſtianæ ponuntur, *Una Fides*, *Unum Baptiſma*, &c. Non *unus ritus*, *una opinio*. Videmus quoque, *tunicam Salvatoris* inconſutilem extitiſſe, *Veſtem* autem *Eccleſiæ* verſicolorem. *Paleæ* in ariſta ſeparandæ ſunt a frumento: at *zizania* in agro non protinus evellenda; *Moſes*, cum certantem reperiſſet Ægyptium cum Iſraelita, non dixit, *Cur certatis?* Sed gladio evaginato Ægyptium interfecit: At cum Iſraelitas duos certantes vidiſſet, quamvis fieri non potuit, ut utrique cauſa juſta contingeret, ita tamen eos alloquitur, *Fratres eſtis, cur certatis?* His itaque perpenſis, magni videatur res & momenti & uſus eſſe, ut definiatur, qualia ſint illa, & quantæ la-

ti-

titudinis, quæ ab Eccleſiæ corpore homines penitus divellant; & a Communione fidelium eliminent. Quod ſi quis putet; hoc jam pridem factum eſſe, videat ille etiam atque etiam; quam ſincere & moderate. Illud interim veriſimile eſt, eum qui *Pacis* mentionem fecerit, reportaturum reſponſum illud Jehu ad Nuntium, (*Nunquid pax eſt Jehu? Quid tibi & paci? tranſi; & ſequere me*: cum non *pax*, ſed *partes*, pleriſque cordi ſint. Nobis nihilominus viſum eſt, Tractatum de *Gradibus Unitatis in Civitate Dei*, ut ſalubrem & utilem, inter *deſiderata* reponere.

3. Cum *Scripturarum Sacrarum*, circa *Theologiam informandam* tantæ ſint partes, de earum *Interpretatione* inprimis videndum. Neque nunc de *Auctoritate eas interpretandi* loquimur, quæ *in conſenſu* Eccleſiæ firmatur, ſed de *modo interpretandi*. Is duplex eſt, *Methodicus*, & *Solutus*. Etenim Latices iſti Divini, qui aquis illis ex puteis Jacobi in infinitum præſtant, ſimilibus fere hauriuntur & exhibentur modis, quibus aquæ naturales ex puteis ſolent: Hæ ſiquidem, aut ſub primum hauſtum in ciſternas recipiuntur, unde per tubos complures ad uſum commode diduci poſſunt, aut ſtatim in vaſa infunduntur, ſubinde, prout opus eſt, utendæ. Atque *modus* ille prior *methodicus Theologiam* nobis tandem peperit *Scholaſticam*, per quam *Doctrinam*

nam Theologia in *artem*, tanquam in *ciſternam*, collecta eſt; atque inde *Axiomatum* & *Poſitionum rivuli* in omnes partes, ſunt diſtributi. At in *Interpretandi modo Soluto* duo interveniunt *exceſſus*. Alter, *ejuſmodi præſupponit in Scripturis Perfectionem*, ut etiam omnis Philoſophia ex earum fontibus peti debeat, ac ſi Philoſophia alia quævis, res profana eſſet & ethnica. Hæc intemperies in Schola Paracelſi præcipue, nec non apud alios invaluit: Initia autem ejus a Rabbinis & Cabaliſtis defluxerunt. Verum iſtiuſmodi homines non id aſſequuntur quod volunt: Neque enim honorem, ut putant, Scripturis deferunt, ſed eaſdem potius deprimunt & polluunt. Cœlum enim materiatum, & terram, qui in *Verbo Dei* quæſiverit, (de quo dictum eſt; *Cœlum & terra pertranſibunt, Verbum autem meum non pertranſibit*) is ſane tranſitoria inter æterna temere perſequitur. Quemadmodum enim *Theologiam* in *Philoſophia* quærere, perinde eſt, ac ſi *vivos quæras inter mortuos*: Ita e contra *Philoſophiam* in *Theologia* quærere, non aliud eſt, quam *mortuos quærere inter vivos*. Alter autem *Interpretandi modus* (quem pro *exceſſu* ſtatuimus) videtur primo intuitu ſobrius & caſtus, ſed tamen & *Scripturas* ipſas dedecorat & plurimo *Eccleſiam* afficit detrimento. Is eſt, ut verbo dicamus) quando *Scripturæ divinitus inſpiratæ*, eodem, quo *Scripta humana, explicantur modo*. Meminiſſe au-

tem

tem oportet, *Deo* Scripturarum Auctori duo illa patere, quæ humana ingenia fugiunt: *Secreta* nimirum *cordis*, & *ſucceſſiones temporis*. Quamobrem, cum *Scripturarum dictamina* talia ſint, ut ad *cor* ſcribantur, & *omnium ſæculorum viciſſitudines* complectantur, cum æterna & certa præſcientia omnium hæreſium, contradictionum, & Status Eccleſiæ varii & mutabilis, tum in communi, tum in electis ſingulis: Interpretandæ non ſunt ſolummodo ſecundum latitudinem & obvium ſenſum loci: aut reſpiciendo ad occaſionem, ex qua verba erant prolata: aut præciſæ ex contextu verborum præcedentium & ſequentium: aut contemplando ſcopum dicti principalem; Sed ſic, ut intelligamus, complecti eas, non ſolum totaliter, aut collective, ſed diſtributive, etiam in clauſulis & vocabulis ſingulis, innumeros doctrinæ rivulos & venas, ad Eccleſiæ ſingulas partes, & animas fidelium, irrigandas. Egregie enim obſervatum eſt, quod *Reſponſa Salvatoris noſtri*, ad quæſtiones non paucas, ex iis, quæ proponebantur, non videntur ad rem, ſed quaſi impertinentia: Cujus rei cauſa duplex eſt; Altera, quod cum *cogitationes* eorum, qui interrogabant, non ex *verbis*, ut nos homines ſolemus, ſed *immediate* & *ex ſeſe* cognoviſſet ad *cogitationes* eorum, non ad *verba* reſpondit: Altera, quod non ad *eos* ſolum locutus eſt, qui *tunc oderant*, ſed ad

Rr *nos*

nos etiam, *qui vivimus*, & ad *omnis ævi ac loci homines*; quibus *Evangelium* fuerit prædicandum. Quod etiam in aliis *Scripturæ Locis* obtinet.

His itaque prælibatis, veniamus ad *Tractatum* eum, quem *deſiderari* ſtatuimus. Inveniuntur profecto inter *Scripta Theologica*, *Libri controverſiarum* nimio plures, *Theologiæ* ejus, quam diximus *poſitivam*, maſſa ingens, *Loci communes*; *Tractatus ſpeciales*, *Caſus Conſcientiæ*, *Conciones* & *homiliæ*, Denique prolixi plurimi in Libros Scripturarum *Commentarii*. Quod *deſideramus* autem, eſt hujuſmodi, *Collectio ſcilicet ſuccincta*, *ſana*, & cum judicio, *annotationum*, & *obſervationum*, ſuper *Textus Scripturæ Particulares*, neutiquam in Locos communes excurrendo, aut controverſias perſequendo, aut in artis Methodum eas redigendo, ſed quæ plane ſparſæ ſint, & nativæ. Res certe in concionibus doctioribus, ſe quandoque oſtendens, quæ ut plurimum non perennant, ſed quæ in Libros adhuc non coaluit, qui ad poſteros tranſeant. Certe, quemadmodum vina, quæ ſub primam calcationem molliter defluunt, ſunt ſuaviora, quam quæ a torculari exprimuntur, quoniam hæc ex acino & cute uvæ aliquid ſapiant: Similiter ſalubres admodum ac ſuaves ſunt doctrinæ, quæ ex *Scripturis leniter expreſſis* emanant, nec ad *Controverſias*, aut *Locos Communes*, trahunt. Hujuſmodi tracta-

tum,

ſum, *Emanationes Scripturarum*, nominabimus.

Jam itaque mihi videor confeciſſe globum exiguum *orbis intellectualis*, quam potui, fideliſſime, una cum deſignatione & deſcriptione earum partium, quas, induſtria & laboribus hominum aut non conſtanter occupatas, aut non ſatis excultas, invenio. Quo in opere, ſicubi a Sententia veterum receſſerim, intelligatur, hoc factum eſſe animo *proficiendi in melius*, non *innovandi*, aut *migrandi in Aliud*. Neque enim mihimet ipſi, aut argumento, quod in manibus habeo, conſtare potui niſi plane decretum mihi fuiſſet, *aliorum inventis*, quantum in me fuerit, addere, cum tamen non minus optaverim, etiam *inventa mea* ab aliis in poſterum ſuperari. Quam autem in hac re æquus fuerim, vel ex hoc apparet, quod opiniones meas propoſuerim ubique nudas, & inermes, neque alienæ Libertati, per confutationes pugnaces, præjudicare contenderim. Nam in iis, quæ recte a me poſita ſunt, ſubeſt ſpes, id futurum, ut ſi in prima lectione emergat ſcrupulus, aut objectio, at in lectione iterata reſponſum ſe ultro ſit exhibiturum: In iis vero, in quibus mihi errare contigit, certus ſum, nullam a me illatam eſſe vim veritati per argumenta contentioſa: Quorum ea fere eſt natura, ut erroribus auctoritatem concilient, recte inventis derogent. Siquidem ex dubitationes error

 ho-

honorem acquirit; Veritas patitur repulſam. Interim in mentem mihi venit reſponſum illud Themiſtoclis, qui, cum ex oppido parvo Legatus quidam magna nonnullam peroraſſet, hominem perſtrinxit, *Amice, verba tua Civitatem deſiderant*. Certe objici mihi rectiſſime poſſe exiſtimo, quod verba mea *Seculum* deſiderent. *Seculum* forte *integrum*, ad probandum, *complura* autem *Secula* ad perficiendum. Attamen, quoniam etiam res quæque maximæ initiis ſuis debentur, mihi ſatis fuerit, ſeviſſe *poſteris*, & *Deo immortali*: Cujus Numen ſupplex precor, per *Filium* ſuum & *Servatorem* noſtrum, ut has, & hiſce ſimiles, *Intellectus humani victimas*, *Religione*, tanquam *Sale*, reſperſas, & Gloriæ ſuæ *immolatas*, propitius accipere dignetur.

NO.

NOVUS ORBIS SCIENTIARUM,

SIVE DESIDERATA.

LIB. II.

Errores naturæ, *ſive Hiſtoria prætergenerationum.*
Vincula naturæ, *ſive hiſtoria mechanica.*
Hiſtoria inductiva, *ſive hiſtoria naturalis in ordine ad condendam Philoſophiam.*
Oculus Polyphemi, *ſive hiſtoria literarum.*
Hiſtoria ad Prophetias.
Philoſophia ſecundum parabolas antiquas.

LIB. III.

Philoſophia prima *ſive de axiomatibus ſcientiarum communibus,*
Aſtronomia viva.
Aſtrologia ſana.
Continuatio problematum naturalium.
Placita antiquorum Philoſophorum.
Pars Metaphyſicæ de formis rerum.
Magia naturalis, *ſive deductio formarum ad opera.*
Inventarium opum humanarum.
Catalogus Polychreſtorum.

LIB. IV.

Triumphi hominis, *ſive de ſummatibus, naturæ humanæ*
Phyſiognomia corporis in motu. Narrationes Med[illegible]les
Anatomia comparata.
De curatione morborum habitorum pro inſanabilibus.
De Euthanaſia exteriore.
De medicinis authenticis.
Imitatio Thermarum naturalium.
Filum medicinale.
De prolongando curriculo vitæ.
De ſubſtantia animæ ſenſibilis.
De nixibus ſpiritus in motu voluntario.
De differentia perceptionis & ſenſus.
Radix perſpectivæ. ſive de forma lucis.

LIB. V.

Experientia literata; ſive venatio Panis.
Organum novum.

Topicæ particulares.
Elenchi idolorum.
De analogia demonſtrationum.

LIB. VI.

De notis rerum.
Grammatica philoſophans.
Traditio lampadis, *ſive methodus ad filios.*
De *prudentia ſermonis privati*
Colores boni & mali apparentis; tam ſimplicis, quam comparati.
Anthiteta rerum.
Formulæ minores orationum.

LIB. VII.

Satyra ſeria, *ſive de interioribus rerum.*
Georgia animi, *ſive de cultura morum.*

LIB. VIII.

Amanuenſis vitæ, *ſive de occaſionibus ſparſis.*
Faber fortunæ, *ſive de ambitu vitæ.*
Conſul paludatus, *ſive de proferendis imperii finibus.*
Idea juſtitiæ univerſalis, ſive de fontibus juris.

LIB. IX.

Sophron, *ſive de legitimo uſu rationis humanæ in divinis.*
Irenæus, *ſive de gradibus unitatis in civitate Dei.*
Utres cœleſtes, *ſive emanationes ſcripturarum.*

FINIS.

INDEX

Rerum & Verborum.

A.

AAron *orator.* 369
Abel & Cain *imago duarum vitarum.* 55
academiarum arctior conjunctio valde utilis. 98
academici & ſceptici philoſophi. 299
academicorum philoſophia præſtantiſſima juxta Ciceronem. 380
acatalepſiæ opinio. 299
accentus verborum. 445
acroamaticum dicendi genus deboneſtatum. 362
actiones theatrales maxime utiles. 142
actiones ad amplificandas literas circa quot verſentur objecta. 89
actionum theatralium utilitas. 431
actionum ſolennitates. 121
acuminatum fortius penetrat quam obtuſum. 375. & 376
acus nauticæ verſorium. 306
aditus facilis, & vultus comis. 490
admiratio proprie quid. 9
admiratio Deum *ſpectat, ſcientia creaturas.* ibid.
admiratio ſemen ſcientiæ. ibid.
Adrianus *ſecreti inveſtigator.* 66
adulatio literarum dignitati nocet. 30
ædificii partes efformare aliud, aliud compaginare. 457
Ægyptiis *plurimæ artes debent initium.* 294
Ægyptii *vetuſtiſſimi doctores.* 56
Ægyptus *ſeptem annos fertiles, totidem ſteriles babuit.* 488
æmuli & æquales conſiderandi. 540
ænigmata deboneſtata. 362
eorum uſus & fines. ibid.
æquivocationes ſunt ſophiſmata ſophiſmatum. 331
Æſculapio *quare* Circe *a poetis data ſoror.* 248
æſtimatio virium ad bellum neceſſaria. 264
affectationes vanæ. 33
affectus nemo melius conſcripſit quam poetæ & hiſtorici. 473
affectus etiam ſepulti reſurgunt. 335
affectus nunquam acquieſcunt. 171
indomiti ſunt inſtar tigridum. 172
deformes & inconditi. ibid.
quod experientia repudiavit ambiunt. ibid.
bederæ ſimiles. 173
in religionibus luxuriantur. ibid.
ſunt brevis furor, ibid.

inquiſitionem & admonitionem non ferunt. 174
affectus quomodo differant a ratione. 373
affectus vehementiores ambigui ſunt ſexus. 371
agens patiens. 450
Ageſilai *de* Pharnazo *dictum.* 24
alacritas nimia cobibenda. 538
album prætoris apud Romanos. 601
alchymia multum habet phantaſiæ. 42
alchymiſtæ & Paracelſus *refutantur.* 245
Alexander Achilli *præconem* Homerum *invidit.* 67
Alexander *ab* Ariſtotele, Calliſthene *æliiſque edoctus.* ibid.
Alexander Caſandrum *perſtrinxit*, Calliſthenem *clam odio habuit.* 69
Alexander *aſſentatores irriſit.* ibid.
Antipatrum *perſtrinxit &* Parmenionem. 70
Alexander Magnus. 12
Alexander *noluit ſuffurari victoriam.* 71. & 576
Alexander *ſummus logicus.* 68. & 69
rhetor 70
politicus. 71
Alexandri Borgiæ *dictum.* 232
Alexandri *expeditio in* Aſia. 46
Alexandri *judicium de* Darii *arcula.* 67
Epiſtola objurgatoria ad Ariſtotelem *miſſa.* 68
doctrina quam imperio mavult præcellere. ibid.
apophthegma in Diogenem. 68
Alexandri *Severi imperium.* 15
algebra. 231
alphabetum vulgare occultum. 352
altercationes vanæ. 33
amanuenſium inſcitia. 357
amare & ſapere. 100
ambigua quomodo tollenda. 602
ambitio peſtis hominum. 454
amici cadant, modo inimici intercidant. 568
amici fures temporis. 491
amici moveant ſe invicem. 519
amicitia cum quibus contrahenda ad inquiſitionem animorum. 537
amicorum delectus ſit prudens. 517
amicorum mollities in admonendo reprehenditur. 519
amneſtia. 518
amor & cupido. *rerum concordia.* 258
amor mores format optime. 481
anabaptiſtarum hæreſis. 447
analytica. 328
anatomia ſimplex & comparata. 254

anatomia vivorum. 257
Anaxarchi *patientia.* 238
anima divinæ auræ particula. 559
animæ facultates. 278
anima ſenſibilis non eſt entelechia. 282
angeli ceciderunt. 482
angelorum & Spiritum natura nec inſerutabilis nec interdicta. 185
veneratio prohibita. ibid.
angelorum natura Deo *proxima.* 53
angelorum ordines. 54
Angli *bellicoſi.* 570
anima brutorum eſt ſubſtantia corporea. 276
animæ humanæ doctrina. 273
animæ humanæ præcellentia ſupra animas brutorum. 275
animæ rationalis ſubſtantia. 276
animarum emanationes duæ. 274
anima quo dignior eo plus compatitur. 507
animi bona primum quærenda. 561
animi cultura. 465
animi emendatione opus, 552
animi hominum nunc in perfectiore nunc in deteriore ſtatu reperiuntur. 479
animi hominum qua clave reſerandi. 534
animi janua ſunt oculi, os, vultus, geſtus. 532
animi impetum cohibere maximum quid. 449
animi vexatio & inquietudo. 480
animus humanus inſtar ſpeculi. 7
animus humanus ne pendeat, laborat. 327
animus vere ſanus ac validus. 449
animus quomodo flectendus. 549
annales quomodo a diaris differant. 132
antinomiæ. 595
anthropomorphitarum hæreſis. 334
antiquitas quatenus retinenda. 189. & 190
antiquitates quid ſint, 129
antiquitatis & novitatis ſtudium. 45
antiquitatis reverentia. ibid.
antichriſtus omnium ſæculorum maximus impoſtor. 189
antitheta rerum varia. 398 *uſque ad paginam.* 425
Antonii *pii vitium vitandum.* 368
Antonius Cymini *ſector vocatus.* 66
Anytus Socratis *accuſator.* 12
apes. 295
aphoriſmi unde conficiendi. 362
appetitum duo genera. 207
apophthegmata ſecures & mucrones verborum. 139

apo-

apotheoſis. 62
aqua in ſummo poſita. 306
aqua quam vinum plus ponderis habet. 312
aqua ſalſa luceſcit nocte. 286
aquæ ductus in quem finem excogitatus. 90
arcana difficulter tegi poſſunt. 534
Archias *poeta bonus*. 237
Archimedis εὕρηκα. 312
architectura. 457
argentum vivum quomodo ſtupefiat. 305
Ariſtippus Dyoniſio *ad pedes procidit*. 30
Ariſtoteles *affectus non notavit in ethicis*. 471
ejus diſceptationes de voluptate & dolore. ibid.
Ariſtoteles Alexandri *præceptor*. 67
Ariſtoteles Democritum, *dum ſugillat, laudat*. 365
Ariſtoteles *improbatur quod nova artium vocabula finxerit*. 188
ingenii admirabilis, ſed ambitioſus. 189
Ariſtoteles Ottomannis *ſimilis*. 210
commendatur. ibid.
accuſatur. 119
Ariſtoteles *refutatur*. 317
Ariſtotelis *animalium hiſtoria*. 41
Ariſtotelis *erga rhetores æmulatio*. 370
Ariſtotelis *ſententia de conſuetudine rejicitur*. 474
Ariſtotelis *ſententia de virtute*. 465
arithmetica. 231
ars a natura, & artificialia a naturalibus, quomodo differant. 105. & *ſeq.*
ars judicii. 301
ars naturæ ſubminiſtrat. 252
ars ſine uſu parvi facienda. 339
multa exempla artium inutilium afferuntur. ibid.
artes quid efficiant. 10
artes inveniendi adoleſcunt. 320
artes emolliunt mores. 19
artes liberales florent republ. in ſummo poſita. 272
artes logicæ quatuor. 292
artes malæ damnantur. 557
artes quæ ad viſum & auditum ſpectant quare liberales. 272
artibus idem accidit quod plantis. 361
articuli inquiſitionis de gravi & levi. 320. & *ſeq.*
aſtris nulla ineſt fatalis neceſſitas. 199
aſtrologiæ multa commenta refelluntur. 197
videlicet planetarum per certas horas imperium, ibid.
diſtributiones domorum. ibid.
doctrinæ de nativitatibus. ibid.
aſtrologia multis ſuperſtitionibus referta. 195

aſtro-

aſtrologia multum habet phantaſiæ. 42
aſtrologiæ quid retinendum. 198
quid in ea deſideretur. ibid.
aſtrologia ſana deſideratur. 199
quomodo conficienda. 199. & *ſeq.*
ad quid adhibenda. 204. & *ſeq.*
aſtronomia comparatur cum Prometheo. 193
quid & quantum in illa deſideretur. 194. & *ſeq.*
aſtronomia & aſtrologia differunt. 193
Atalantæ *malum.* 51
Athenienſes *culpantur* a Demoſthene. 560
athletica. 270
Atlantis *fabula* 327
atomi. 148
atomi Democrito *non fuerunt principia rerum.* 311
Atticus Ciceronem *monet de vultu & geſtu.* 490
aucupum mos. 473
Auguſti *domus.* 377
Auguſtus *non fuit diſſimulator.* 547
ad ſtatuam Julii maxime protendit. 548
Auguſtus Cæſar *moriturus ab amicis quid petierit* 528
Auguſtus & Septimius *ſumma patrarunt mala, etiam bona.* 560
Auguſtus *perpetuo in oculis hominum vixit.* 539
aurum aliquando excoquitur igne. 106
aurum imbibit argentum vivum. 306
aurum plus ponderis, minus dimenſionis quam argentum habet. 312
aurum produci poteſt multa & ſagaci molitione. 226
authentici ſcriptores. 603
auxiliares libri. 604
axiomata convertibilia facere, felicis eſt ingenii. 367
axiomata varia. 177
diverſis ſcientiis applicantur. 11. & *ſeq.*
qualia adbuc nemo compoſuit. 180

B.

B*Aſiliſcus aſpectu necat.* 462
bella moderna in tenebris geruntur, 577
bella non levi de cauſa ſuſcipienda. 12
quale genus belli eligendum. ibid.
bella Romanorum *quomodo geſta.* 163
belli cauſæ. 575
propagatio legis & ſectæ. 574
injuriæ illatæ. ibid.
auxilia ſociis mittenda. 574. & 575
belli cauſa juſta ſit. 164

Belli nervus an pecunia. 552
in bello maxime proſunt celeritas. 264
conſiliorum occultatio. 265
providentia. 266
bellum adverſus Brutum & Caſſium *vindicavit mortem* Cæſaris. Severi, Pertinacis. Bruti Lucretiæ *mortem vindicavit,* 264
bellum Britannicum a Carolo VIII. Galliæ *rege geſtum.* 263
bellum Philippus & Alexander *diverſum geſſerunt.* 262
Bernardus *Teleſus.* 277
Biantis *verba præclara.* 556
bibliothecæ. 90
bona animi & corporis raro in homine conveniunt. 485
boni exemplar ſive imago. 440
boni poſitivi natura optime deſcripta. ibid.
etiam comparati. 442
bonorum animi & corporis relatio. 484
bonum activum differt a bono communionis. 452
bonum commune quantum prævaleat individuali. 445
bonum communionis, ſive officii. 457
bonum individuale. 443
bonum individuale vel activum vel paſſivum. 450
bonum paſſivum dividitur. 453
bonum perfectivum. 453
conſervativum. ibid.
botrum contra botrum citius matureſcere. 557
Britanniæ *regnum potentia navali præcellit.* 586
Bruti *animadverſio in filios.* 464
Bruti *dictum quod ſub exitu profudit.* 561
Burgundus *quidam principis Auraſionenſis interfector.* 237

C.

CÆſar *ad gubernatorem navis.* 392
Cæſarem Cicero *laudat coram.* 461
Cæſaris *libri de analogia.* 347
Ceſar *maluit eſſe primus in obſcuro loco quam ſecundus* Romæ. 547
Cæſaris *verba ad* Oppium Balbum. 98
calcearius. 317
calendarium dubitationum & falſitatum. 2[illegible]1
calidum fertur ſurſum. 309
calumniare audacter &c. 552
capra animal ſcanſorium. 153
carmen quid ſit. 140
carminum varia genera. 350. & *ſeq.*
carnes in nonnullis cellis citius putreſiunt. 312

Caroli

Caroli V. imperatoris dictertum. 561
Carei & Alcami ſcripta. 34
Caſſii & Bruti imagines. 23
[illegible] caſtellis expugnandis [illegible] ſubinde h[illegible]ndum. 364
ejus omnes humanæ [illegible] non poteſt [illegible]re. 583
de catena aurea fabula 184
Catilina incendiarius reipub. 558
Cato Cenſorius Carneadem dimittendum cenſet. 134
Cato Cenſorius linguam græcam diſcit. 19
Cato major ſuæ fortunæ faber. 526
Catonis ingenium verſatile. 549
Catoni minoris laus a Cicerone data. 467
Cato Uticenſis laborioſus, ſed parum ad rem. 560
cauſæ phyſicæ hominem a deo & providentia non abducunt. 222
cauſarum finalium inquiſitio ſterilis. ibid.
de cautelis & vitiis reſpectivis deſideratur inquiſitio. 463
celeritas in ſervis maxime ſpectatur. 513
Celſi ſententia de anatomia vivorum. 257
Celſus medicus laudatur. 293
centurio apud Tacitum. 237
cepæ ſemen. 303
cicendulæ. 287
characteres Chinenſium. 344
charitas ſcientiæ antidotus. 92
charitas vinculum perfectionis. 481
non admittit exceſſum. 482
Chinenſium characteres reales. 345
chiromantia res vana. 240
Chriſtus ſummus medicus. 345
chronica. 123
chronologia. 121
chymica cui comparanda. 42
chymicorum dictum approbatur. 186
chymicorum nova philoſophia. 49
chymicorum phalanx fanatica. 325
Cicero ad Cæſarem. 392
Cicero Catonem accuſat. 25
philoſophorum dicta duriora excuſat. ibid.
Cicero de petitione conſulatus. 548
Ciceronis de Socrate querela. 208
Ciceronis oratio pro Marcello. 504
Ciceronis ſtudium eloquentiæ. 407
Cicero vocabulum (ineptum) græce reddi poſſe negat. 358
ciphrarum reſeratio. 357
ciphra. 352
ſuſpicione careat. 353
civilis ſcientia. 488

ejus

ejus tres partes. 489
civitatis jus liberaliter largiendum. 571
Cleoni *quid objiciebatur.* 373
cæleſtia moventur per circulos perfectos. 60
cœna, ad quam Brutus, Caſſius *& alii invitati.* 464
cognitio in Deo eſt originalis. 53
collocatio in oratione plurimum gratiæ parit. 425
colonias deducendi conſuetudo. 581
Columbi *navigatio.* 46
Cominæi *ſententia.* 560
cometæ poſſunt prænuntiari. 202
commentarii proprie quid. 121
comperendinandare cavendum. 496
concordiam tractandi via duplex. 518
confidentia valde efficax ad occultandos defectus. 519
confuſio linguarum poſt diluvium. 56
congreſſus impar fugiendus. 497
Conſalvi *generoſe dictum.* 448
conſcientiæ lex. 619
conſcientias irritare grave. 499
conſervatio rerum qualis. 266
conſilia callida expectatione læta. 521
conſilia infelicia, quæ profunda diſſimulatione obtegantur. 548. *& ſeq.*
conſiliarii quidam fidicines. 563. *& ſeq.*
quidam negotiis pares. 564
conſiliariis empiricis ſummam rerum mandare periculoſum eſt. 14
conſilii prudentia & ſanitate opus eſt ad literas. 89
conſiliorum propriorum occultatio, hoſtilium exploratio. in bello plurimum poteſt. 165
conſuetudinis magna vis. 474. & 475
conſuetudo altera natura 475. *&* 549
contemplatio creaturarum producit ſcientiam. 9
contemplativam vitam neſcit theologia. 446
contemplativa vita activæ præferenda. 445
contrariorum eadem eſt ratio. 374
in contrarium intendendum. 476
in converſando prudentia. 490
Copernici *ſententia de ratione terræ revinci poteſt.* 235
copiæ mercenariæ multum valent. 577
corporis partes internæ tam diſſimiles ſunt in hominibus, quam frontes aut naſi. 254
cor tanquam arena maris. 495
corvi. 225
coſmetica. 270
creationis hiſtoria. 53
credulitas eccleſiaſticis hiſtoriis nocuit. 40

credulus libenter decipit. ibid.
Cretenſes *mendaces.* 470
critica. 426
quomodo tractanda. 427. & *ſeq.*
criticorum quorundam temeritas. ibid.
morbus. ibid.
Crœſus ſoloni *aurum oſtendit.* 567
culpa admiſſa cum nondum de authore conſtat homines valde tumultuantur. 385
cupiditatis origo bonum apparens. 170
curiæ. 590
cenſoriæ & prætoriæ. ibid.
curiæ juriſdictio ampliari multa contentione non debet. 610
curioſitas in literatis damnatur. 32
curioſitas inutilis. 498
curioſus in aliena republica. 125
cuſtodiendi ars. 338
cydræ confectores. 307
Cymini *ſectores.* 368

D.

D*Are, beatius quam accipere.* 550
Daniel *de noviſſimis temporibus.* 133
Davidis *lex militaris.* 93
decimæ facultatum. 560
deciphratio. 357
declamatio in medicos. 249
declamatio ſui quam ſit utilis & quomodo exercenda. 552. & *ſequens*
decreta exant palam. 590
defectus quomodo occultandi. 545
deformes felices evadunt. 544
defunctorum poſſeſſio bona fama. 34
negligitur hoc ævo. ibid.
dei judicia inſcrutabilia. 43
& tamen majoribus characteribus deſcripta. 137
dei opera oſtendunt ejus potentiam & ſapientiam, non imaginem. 183
dei opera per ambages fiunt. 154
dei potentis & ſapientis duo maximi præcones verbum & mundi imago. 156
democratiæ. 46
Democriti *dictum commendatur.* 186
Democriti *philoſophia ſolidior eſt* Ariſtotelis & Platonis. 220 & *ſeq.*
demonſtrationum quatuor genera. 336

Demo-

Demoſthenes *cives ſuos affatur.* 385
Demoſthenes *laudatur.* 554
Demoſthenis *ad* Athenienſes *oratio.* 26
Demoſthenis *diligentia.* 317
Demoſthenis *querela.* 287
Demoſthenes *reſponſio ad* Æſchynem. 18
Dendamis *Indi reſponſio ad* Alexandrum. 617
deo ſecreta cordis & ſucceſſiones temporis patent. 626
depurationis metallorum error. 313
deriſor non erudiendus. 500
deriſores rempub. perdunt. 504
deſideria quædam humilia: cithara Neroni, *gladiatoria* Commodo, *aurigatio* Antonio. 391
deſignatio publica virorum idoneorum ad inquirendas ſcientias inſtituenda. 99
deſperatio apud deum eſt contumelia. 525
deſtillandi modus. 307
deſtillatio clauſa poſſit ne fieri. 314
deus ad infirmitatem captus noſtri ſe dirigit. 619
deus captui humano ſe accommodat. 299
deus facultatum decimas, temporis ſeptimas exigit. 551
deus primo illiteratos ad fidem diſſeminandam evocavit. 60
deus ſanctus, ſanctus, ſanctus. 217
deus verbum celat ut inveniatur. 58
dialecticæ finis. 371
dialectica & rhetorica differunt. 374
dialectica ſubſervit intellectui. 370
diaria differunt ab annalibus. 132. *quomodo in uſu.* ibid.
dichotomiæ. 394
dies, qua deus requievit, benedicta. 53
differentia inter oratorem & ſophiſtam. 330
diffidentia error in quibuſdam literatis. 45
digeſtum novum. 606. *quot rebus conſtet.* 597
dignitas ſcientiæ in archetypo quærenda. 453
dignitates ingenia hominum corrumpunt. 470
diligentiæ fructus. 515
dimidium facti qui bene cæpit habet. &c. 389
Diogenis *præclare dictum.* 446
Diogenis *ad quendam reſponſio.* 31
Dionyſii *fabula.* 169. *& ſeq.*
Dionyſius *ſenior minus malus fuit quam junior apud.* Syracuſanos. 378
diſciplina priſca revocata eſt. 24
diſcipuli qualem magiſtris fidem debeant. 44
diſcordiæ domeſticæ incommoda. 502
diſcurſus ſuper hiſtoriam & exempla. 525
ſuper epiſtolas. ibid.

diſpo-

diſpoſitionum characteres. 468
unde ſeligendi. 469. & *ſeq.*
diſſimulatio errorum. 547
diſtributio honorum apud veteres. 62. & *ſeq.*
divinatio duplex. 278
divinatio naturalis. 279
doctiſſimi viri hæreticorum coryphæi. 6
doctrina de excellentiis humani generis deſideratur. 236
doctrina de exemplari. 49
doctrina de homine duplex. 237
doctrina de negotiis. 328
doctrina de idolis humani animi deſideratur. 336
doctrina immortalitatem parit. 176
doctrina omnis ad uſum & actionem referenda. 92
doctrina potentiam ſuam etiam in militia exercet. 67
doctrina ſemper progreſſum ſpirat. 81
doctrinæ partitio triplex. 102
doctrinæ ſedes animæ rationalis facultas. ibid.
doctrinæ ſpeculativæ partitio. 187
doctrinæ tres intemperies. 33
doctrinæ varia effecta. 26
Domitiani vaticinium. 65
dramatum maximus uſus. 141
dubia quomodo tollenda. 602
dubitationes ſolvendæ & certo terminandæ. 210
dubitationum Kalendarium deſideratur. ibid.

E.

E*Cho quæ.*
ecclesia arca in diluvio, in eremo, in templo. 136.
eccleſia eruditionem gentilem conſervavit. 60. & *ſeq.*
educationis collegiatæ commoda. 429
electiones quatenus retinendæ. 204
elenchi ſophiſmatum. 329
ab Ariſtotele *tractati.* ibid.
à Platone. ibid.
elenchi hermeniæ. 330
imaginum. 331
Elenchorum doctrina. 329
Elizabetha Angliæ *regina.* 87
elixir. 226
eloquentia Auguſti. 4
eloquentia & ſapientia differunt. 369
eloquentia ſapientia inferior. 370
emanationes ſcripturarum deſiderantur. 626
emblema pars memoriæ artificialis. 341

empiricorum temeritas. 13. & 471
Endimion *dormiens.* 160
Epaminondas *Thebanus.* 13
Epicteti *philoſophia.* 474
Epicteti *præceptum de philoſopho.* 537
Epicteti *ſententia ſapiens.* 80
Epictetus *gradus tranquillitatis facit.* 385
Epicuri *mors.* 258
Epicuri *ſententia de fatis damnatur.* 150
alia ejuſdem laudantur. 158
Epicurus *diis humanam figuram tribuit.* 334
epiſtolæ. 183
epiſtola Ciceronis *ad* Atticum. 526
epiſtolæ Spartanæ. 356
epitome hiſtoriarum ut teredines rejiciuntur. 122
Eraſmi *echo.* 34
error in digeſtione prima. 298
errores varii quibus literæ impediuntur recenſentur a pag. 45. *ad* 51
eruditi malunt latere. 23
eruditio mores emollit. 77
quid præterea efficiat, 78
mortis tumorem aufert. 79
eruditio non alaudæ ſed accipitri ſimilis. 529
eruditio plus remedii affert quam mali. 16
eruditio politicis non eſt impedimento. 13
eruditis notam quid maxime inurat. 493
eruditum ſeculum a morte Domitiani *uſque ad imperat,* Commodum. 65
Eſſæi Pythagorei a carnium eſu abſtinuerunt. 507
eſſe, ſejunctum a bene eſſe, maledictio. 955
ethica duplex. 404
ethica prius diſcenda quam politica. 478
ethica theologiæ famula. 476
ethicæ finis. 371
ethicæ partitio. 437
etymologia originalis nominum rejicienda. 348
Euclidis *geometria.* 104
Euclidis *Theon.* 428
euphonia & dyſphonia. 350
euthanaſia exterior deſideratur. 259
examen ſui inſtituendum. 539
excuſatio e re nata proferenda. 36
exempla quomodo in jure tractanda. 586. & ſeq.
exempla recentia rectam rationem non ſapiunt. 587
vetuſtiora caute recipienda. ibid.
ſunt inſtar aquæ. 588

exemplorum fragmentis abſtinendum. 587
exercitia ſcholaſtica qualia eſſe debeant. 97
exercitia tutius intermittere quam ſubinde repetere. 430
exercitus Perſarum in campis Arbelæ. 565
exercitus veteranus ad quid conducat. 575. & 25
exiſtimatio bona ubi eſt, fere decent omnia. 491. & 31
experientia literata. 301.
experientiæ debentur inventa utiliſſima. 195
experimenta licet non ſemper ſuccedant, tamen informant. 3[illegible]1
experimenti ſortes. 331
experimenti variatio. 333
productio. 305. traslatio. 306
inverſio. 310
compulſio. ibid.
applicatio. 312
copulatio. 313
Ezechiel de Pharaone. 526

F.

FAbius Maximus reprehenditur a Machiavello. 550
Fabula Æſopi de muliere. 304
de ranis. 382
de vulpe & feli. 396
fabula perantiqua. 92
fabula philoſophi cujuſdam. 110
fabula Mennenius Agrippa ſeditionem ſedavit. 144
fabula Penthei & Orphei. 170
facere hæc oportet, & illa non omittere. 655
facilitas morum in judice corruptela munerum pernicioſior. 516
facilitas nimia credendi quantum nocuerit. 40
factio factione ſedatur. 473
factis non omnino fidendum. 534
falſitatum kalendarium deſideratur. 211
Falinus regis Artaxerxis legatus. 76
fama bonorum & malorum qualis ſit poſt obitum. 501
fama & exiſtimatio æſtus habent. 255
fama omnis a domeſticis manat. 502
fama opus ad bellum. 168
fama ſaliva vulgi. 506
verior fama a domeſticis e manat. 537
in familia diſcordi humilis quidam fit præpotens. 497
famulitia & ſatellitia ad militarem potentiam conducunt. 18
famulitium inferius feſtorum vigiliis comparatur. 379
faſcinatio. 280
faſti & chronologiæ. 121
fata rerum quid. 149
fatis accedendum. 553
feles noctu cernunt. 287

felicitas res inimitabilis. 392
feneſtra ad evolandum aperta. 556
ferrum fertur ad magnetem, niſi ponderoſius fuerit. 440
fides chriſtiana. 619
fides in ſtatu gloriæ ceſſabit. 616
fides quibus habenda. 463
fiducia exceſſus infelix. 527
filius frugi. 406
nauci. ibid.
finis aſtrologiæ, magiæ naturalis, & chymicæ, qui. 42
fontes juris. 580
formæ ſunt ſcientiæ verum objectum. 214
formicæ. 296
formica ſe tuetur, at hortis nocet. 526
formicarium artium. 343
formidinis & ſpei affectus, alios omnes coercent. 473
formularum minorum collectio deſideratur. 424. & 425
fortitudini & multitudinis impares congreſſus. 565
fortuna imitatur mulieres. 561
fortuna indulgens animos enervat. 471
fortuna ſponte in gremium influit. 557
fortuna vulgi filia. 150
ad fortunæ ardua irrequieta anhelatio. 560
fortunæ doctrina & ſpeculatio. 530
fortunæ faber amuſſe ſua perite utatur. 551
fortunæ fabrica deſideratur. 529
fortunæ nervus, vires animi. 552
in fortunæ ſtatu quam incremento modus facilius tenetur. 471
fortunæ ſuæ quiſque faber. 526
quomodo id fiat. 529
fortunæ viri egregii ſponte non raro renuntiant. 530
ad fortunam comparandam quæ requiruntur, tam gravia quam quæ ad virtutem. 529
Francus *Rabeleſius.* 343
frigidum feraturne deorſum. 310
fronti nulla fides. 532
fructus ſerotini quomodo comparandi. 331
fucanda facies non eſt. 270
funambuli. 271
furor ſacer. 280

G.

G*Allus Æſopicus.* 86
gemma Martii & Maii. 381. & 382
gemmariorum prudentia. 416
generalia nimium non informant. 368

geometria. 140
Georgius *Agricola.* 223
geſtus hieroglyphici. 345
Gilbertus *de magnete exacte ſcripſit.* 153
Gilbertus Philolai *dogmata repoſuit.* 213
glacies & nitrum maxime refrigerant. 313
globus plumbeus. 304
Gorgones. 161
Grææ. ibid.
Græci *artibus magis idonei.* 359
Græcorum *licentia in compoſitione verborum.* 358
grammatica duplex. 343
grammaticæ uſus exiguus in linguis vernaculis, major in externis. 347
grammatica philoſophans deſideratur. 349
grammatica viator eſt erga reliquas ſcientias. 346
bipartita. 347
gravia terram petunt. 440
de gravi & levi inquiſitio. 321
Gregorii *primi invidentia.* 60
Guicciardinus *de* Clemente *ſeptimo*, Cicero *ad* Atticum, Ixionis & Phocionis *fabula*, & Cato *ſecundus commendantur.* 16. & 17

H.

ad H*Abitum comparandum duo obſerventur tempora.* 475
habitus virtutes & vitia complectitur. ibid.
hæreſiarchæ quo delectentur imperio. 81
harmonia ſapientiæ divinæ & rationis humanæ. 159
hebræa lingua. 358
Hebræi *gens Nazaræa.* 169
hedera cur Dionyſio *ſacra.* 170
hemicranium. 301
Henoch *vitæ contemplativæ princeps.* 443
Henrici VII. Angliæ *regis edictum prudens.* 569
Henricus *dux* Guiſii. 72
Heracliti *parabola.* 335
ejuſdem verba. 48
Hermes *quare triſmegiſtus.* 4
Herodici *valetudinis curatio.* 445
heroes qui. 62
hieroglyphicorum uſus vetuſtus & ſacer apud Ægyptios. 345
hirudinis fabula. 517
Hiſpani *parce impertiunt jus civitatis, at indigenarum paucitatem jam ſentiunt.* 571. & 20
bellicoſi. 574

exercitum veteranum alunt. 576
Hiſpanicum adagium. 533
Hiſpanorum *imperium.* 571
hiſtoriæ ad memoriam pertinet. 102
quotuplex. 105
hiſtoria ad prophetias. 136
deſideratur. 138
hiſtoria coſmographica multiplex. 134
hiſtoriæ Angliæ & Scotiæ *quales.* 125
hiſtoriæ appendices. 138
earum partitio. 139
hiſtoriæ civilis partitio prima. 116. 119. 120
ſecunda. 133
dignitas & difficultas. 119
vitia. 120
hiſtoriæ eccleſiaſticæ partitio. 153
hiſtoriæ generationum partes. 114. 115
hiſtoriæ naturalis partitio prima. 104
ſecunda. 113
hiſtoriæ res levioris momenti plurimum derogant. 132
hiſtoria inductiva. 113. *deſideratur.* 115
hiſtoria juſta. 120
ejus partitio. 123
leges ſeveriſſimæ. 131
ei non inſerenda politica. 133
hiſtoria legitima & abſoluta rariſſime invenitur. 120
hiſtoria literaria deſideratur. 115
ejus conficiendi præcepta. 116. *ejuſdem uſus* 117
hiſtoria mera, mixta, & ruminata. 133
hiſtoria naturalis quem in finem facta. 107. & 13
hiſtoria naturalis ſubjecto triplex. 106
uſu duplex. 113
hiſtoria nemeſeos ſeu providentiæ. 137
hiſtoria temporis quæ. 124
univerſalis & particularis. 130
ejus partitio in annales & acta diurna. 132
hiſtoricum veritas decet. 125
Homerus *plures aluit quam* Sylla *aut* Auguſtus. 82
homines domi celebres in metropoli vulgares. 358
homines mutantur cum actionibus. 531
eorum notitia non cadit ſub præceptum. 532
ſex modis elici poteſt. ibid.
homo ad dei charitatem aſpirare debet. 23
homo cecidit. 482
homo collocatur in paradiſo. 54
homo homini lupus. 517
homojonomiæ. 597

homo

homo ſe abneget & accedat ad deum. 616
honor in liberis monarchijs quam ſub tyrannis ſuavior. 81
hora ægrotantibus longiores videntur ſine horologio quam ſi hoc ipſo menſurentur. 394
horæ ſubſecivæ quomodo collocandæ. 18
hoſtis quando ſecurus eſt invadi debet. 167
humanum corpus multipliciter compoſitum. 246
hydraulica. 272
hypochondriaci. 241

I.

IAcobi VI. Angliæ *regis dictam.* 460
ejuſdem monarchialia jura. ibid.
Ianus *bifrons.* 289. & 290
Iaſſon *Theſſalus.* 564
idola mentis humanæ. fallaciæ. 331
idola tribus, ſpecus, fori, theatri. 332
Iehu *reſponſum ad nuntium.* 623. & 74
jeſuitarum induſtria in informanda juventute. 24
jeſuitæ romanam ſedem ſtabiliunt. 60
jeſuitarum ſcholæ commendantur. 428
Ieſabel *faciem pigmentis oblivit.* 270
ignominia mulctati aliquando felices evadunt. 546
illationes in fide chriſtiana quid. 620
illiterati cæcitas & miſeria. 80
imaginationes vanæ. 33
imaginum uſus quid efficiat. 280
imitatio aliorum non inepte ſuſcipienda. 551
imparitas in congreſſu fugienda. 497
impedimenta doctrinæ. 17
imperandi ars tria complectitur officia. 563
imperatores inſigniter docti & bellicoſi. 12
imperii fines quomodo proferendi. 563
imperiorum magnitudo quomodo btinenda. ibid.
menſuræ & calculis ſubiicitur. 565
imperiorum varietas. 81
imperium ſcientiæ aliis longe celſius. ibid.
impetus animi cohibendus. 538
impiorum miſericordiæ crudeles. 507
impoſtura & credulitas quantum literis noceat. 44. & ſeq.
impreſſiones. 41
imprudentium mens lapidi impolito ſimilis. 523
incubo laborantes. 224
increpatio Paulina. 35
Indiæ *occidentalis inventionis cauſa.* 293
Indiæ *theſauri.* 577

indicii & directionis ars deſideratur. 300
individua ſenſum percellunt 103
inductio. 327
inductionis forma. 296
ineptum græce non dicitur. 358
infantes quaſvis mulieres matres vocant. 212
informatio prima in quavis cauſa judicem maxime occupat. 511
ingenia audacula ſine judicio ſe ingerunt. 544
ad ingenia exercenda modi duo. 429
ingenia gravia plus dignitatis quam felicitatis habent. 549
ingenii pravi & malevoli deſcriptio. 514
ingenio non omnes judicandi. 534
ingeniorum characteres. 468
unde ſeligendi. 469. & ſeq.
ingeniorum libertati favendum. 429
ingenium irritatum tandem noſcitur. 112
ingratitudo erga bene meritos. 514. & 515
injuriæ juſtitiam polluunt. 517
injuriarum repetitio. 518
injuſtitiæ fons triplex. 580
inquiſitionis legitimæ vera norma. 529
inſitiones & inſitus trunco ſurculus. 303
per inſtitutiones juvenes ad ardua juris diligentius præparandi. 604. & 54
inſtrumenta non grandiſſima, ſed aptiſſima opus perficiunt. 551. & 552
intellectus humanus magis afficitur affirmativis quam negativis. 333
interrogatio prudens dimidium ſcientiæ. 318
invenire quid ſit. 351
inventarium opum humanarum. 228
inventio artium deſideratur. 293
inventio. 315. *non eſt.* ibid.
topica. 361
promptuaria. ibid.
inventionis logicæ ſpecies. 292
inventores rerum & artium. 56
invia virtuti nulla eſt via. 528
invidia hominum. 381
Johannes *dux* Saxoniæ. 283
Jobi *liber myſteriis naturalis philoſophiæ plenus.* 57
Jobi *quæſtio.* 10
jocularia ars. 273
ira molli reſponſo frangitur. 496
iracundis cum hominibus ne res noſtras miſceamus. 517
iridum artificioſarum imitatio. 307
iter pigrorum quaſi ſepes ſpinarum. 517

Judæ & Iſſacharis *benedictio non conveniunt.* 567
judex qui optimus. 592
judex perſonas non reſpiciat. 516
judicandis artis appendix deſideratur. 336
in judice facilitas morum quam corruptelæ numerum pernicioſior. 516
judicia anchoræ legum. 602
judicia dei homini inſcrutabilia. 173
judicia dei impiorum machinas ſubvertunt. 560
judicia non facile ſunt reſcindenda. 609
judicia per perſonas & cauſas fictas tentari non debent. 608
judicii inopia. 550
judiciorum vacillatio. 609
de judicio ſive arte judicandi. 327. *de judicio per inductionem.* ibid. *per ſyllogiſmum.* ibid.
judicium iniquum & infame vitandum in cauſa gravi. 58. & 517
Juliani *edictum adverſus Chriſtianos.* 650
Julii Cæſaris *amici.* 541
educatio & eruditio. 73
analogiæ. ibid.
Anti-Cato. ibid.
apophthegmata. ibid.
Julius Cæſar. 13
Julius Cæſar *ab initio orator.* 540
Julius Cæſar *arcana nunquam prodidit niſi ſimili dicto.* 526
Julius Cæſar *ſeditioſos ſedat.* 74
regis nomen affectat. ibid.
Metello *reſpondet.* 75
de Syllæ *dictatura judicat.* ibid.
minorum inſtitutio literatis committitur. 24
juris dictiones. 589. & ſeq.
juris enucleandi modus. 602
juris privati firmamentum. 581
latet ſub tutela juris publici. ibid.
jus ex quibus exemplis hauriendum. 586
jus publicum privatis cuſtos. 581
juſti manet momoria. 501
Juſtiniani *opus non ætate erudita inſtauratum.* 599
juſtitia univerſalis. 580
juſtus miſeretur etiam jumenti. 507
juvenes non idonei ethices auditores. 477
multo minus politicæ. ibid.
juventutis inſtauratio. 227
Ixionis fabula. 225

K

K*Alendarium dubitationum & falſitatum deſideratur.* 210 & 25

Labores

L

Labores manuum & linguæ ſeparati. 519
labor omnia vincit. 395
lapidi angulari innitendum. 561
quis ſit theologiæ & philoſophiæ lapis angularis. ibid.
laudari nemo debet coram. 461
laudes variorum variæ. 376. & ſeq.
laudes moderatæ proſunt: importunæ nocent. 523
lectionibus in publicis quid deſideretur. 94
leges plurimum differunt. 582
leges pœnales multo minus capitales ſunt extendendæ. 584
leges reipublicæ anchoræ. 603
leges ſint certæ. 583
in legibus a gangræna cavendum. 596
legibus antiquæ fabulæ non miſcendæ. 606
in legibus multi caſus omiſſi. 583
legibus nemo ſapientior, quatenus accipiendum. 596
de legibus obſoletis. ibid.
de legibus ſcripſerunt philoſophi & l con. 579
ſed ſcribunt melius cives. ibid.
legis moralis magna pars ſublimior eſt, quam quo lumen naturæ poſſit aſcendere. 618
leguleii in practica potius quam in regulis juris verſati. 14
legum dignitas. 583
extenſio. 584
legum expurgatio ſive digeſtum novum. 597
legum finis & ſcopus. 581
legum incertitudo duplex. 583
legum obſcuritas. 599
prologi vitandi. 600
legum regeneratio & inſtauratio quomodo ſit inſtituenda. 599
de legum retroſpectione. 592
obſcuritate. 594
accumulatione nimia. 593
novis digeſtis. 597
deſcriptione obſcura. 599
Lepidus *nunquam ſervilis ſententiæ author.* 521
leves guſtus in philoſophia quid moveant. 10
lex perplexa. 599
lex regulæ Lesbiæ. 600
liber de officio regis, auctore Jacobo Angliæ *rege.* 459
liberis aucti præcipue ſunt ſolliciti de futuris temporibus. 88
libertas ſermonis. 537
libri ad naturalem philoſophiam & medicinam parum adjumenti adferunt. 94

libri auxiliares. 604
libri duo ſcripturæ & creaturæ. 61
libri nimio plures fabuloſi. 108
libri quibus & quomodo nuncupandi. 30
libri veterum ſcriptorum quare parum proſunt. 477
libros, ſpectantes ad munus vel artem auctorum, unum duntaxat vitium occupat. 459
linguæ antiquæ & modernæ differunt. 350
linguæ ſunt vehicula ſcientiæ. 59
linguarum confuſio poſt diluvium. 56
linguarum variarum proprietates. 351
de linguis tractatus qui ſcribendus. 349
literæ humaniores religioni duo officia perſolvunt. 60
literæ magis locupletant quam regna. 82
literæ, non amicæ ſunt deſidiæ. 17
nec reverentiam legum convellunt. 19
ſed animos molliunt & ſequaces reddunt. ibid.
literæ quibus operibus amplificentur. 89
literæ quid efficiant. 116
literæ jam tertio ad mortales rediiſſe videntur. 611
literarum dignitatis imminutio, unde. 21
literarum monumenta diutius durant quam quæ manu facta ſunt. 84
literarum periodus tertia (quæ noſtro hoc ſeculo eſt.) Græcos & Romanos *longo intervallo ſuperat.* 612
literarum ſumma voluptas. 82
literata experientia. 301
literati ad potentes ſe debent applicare. 30
& tempori ſervire. 31
literati frequenter inopes. 21
literati non obſervant decorum. 28
literati occupationibus delectantur. 18
literati quare non facile ſe accommodent. 28
literatorum fortuna. 21
literatorum mores. 23
literis & bello clari populi. 13
Livia *qualis.* 549
Livius *de urbe* Roma. 22
loci communes deſiderantur. 397
locorum communium uſus. 339
logicæ artes quatuor. 292
logicæ nugæ. 276
logica & ethica. 289
logica & rhetorica non à pueris ſed à provectioribus tractanda. 96
logica quare minus grata. 291
loquendum cum vulgo, &c. 336

Lu-

Lucianus *philoſophum paraſitum deſcribit*. 30
Jovem *impetit*. 46
lucidorum ſive lucentium quorundam (abſque igni) exempla. 286
lucis forma non inquiſita. 285
lucis origines inquirendæ. 287
Lucius *Commodus eruditus*. 66
Lucretii *dictum quo literarum voluptatem depingit*. 83
lucri & victus cauſa plerique ſcientiam appetunt. 50
Lulli *ars impoſtura*. 369
lupus multitudinem pecorum non curat. 566
Lutheri *temporibus orationis luxuries invaluit*. 33
item odium & contemptus erga ſcholaſticos. ibid.
lux prima creatarum formarum. 54
Lyſandri *dictum pernicioſum*. 558

M

MAchiavelli verba. 22
Machiavellus *laudatur*. 462
Machiavellus *rejicitur*. 557
machinam ſeu fabricam fabricare, aliud aliud fabricatam erigere. 457
magia cæremonialis. 281
magia cæleſtis. 205
magia naturalis deſideratur. 224
magia naturalis multum habet phantaſiæ. 42
magia Perſarum. 180
magia quid. 225
magi tres, reges. 224
magnanimitas in moribus non deſtruenda. 455
magnes ferrum attrahit. 306
de eo plura. 301
magnetem exacte de ſcripſit Gilbertus. 153
malaciſſatio. 269
malorum per bona compenſatio. 560
maniaci. 271
Marcus *philoſophus*. 66
patiens erga mores uxoris. 67
margaritæ porcis non projiciendæ. 500
maris dominium monarchiæ epitome. 576
de eo quid ſenſerit Pompejus & Themiſtocles. *ibid.*
martyrum miracula multis fabulis ſcatent. 41. & 42
materia informis. 194
mathematica aut pura aut mixta. 203
ejus maxima utilitas. 213
mathematica & logica phyſicæ ancillæ. 203

me-

mechanica. 109
mechanicas artes temporis progreſſus ſupplevit. 44
mechanicæ hiſtoriæ uſus. 111
qualis deſideretur. 112
medendi ratio nimis compendioſa. 262
medicamenta ſoporifera. 225
medici ægrotos accedunt magis quam ſanos. 380
medici imperium. 467
medici magis alieno ſtudio quam arti propriæ intenti. 248
medici morbos complures male inſanabiles decernunt. 257. & 258
medici naturæ obviam eunt. 250
medici officium. 258
medici ſimiles epiſcopis. 260
medicina authentica & poſitiva deſideratur. 261
medicinæ deus Æſculapius *quare.* 245
medicinæ partes tres. 251
medicina & muſica quare a poeticis conjungantur. 247
medicina multos impoſtores habet. 248
medicinale filum deſideratur. 264
medicinales narrationes deſiderantur. 254
medicorum negligentia perſtringitur. ibid.
medicus ab eventu honorem reportat. 294
Meduſa. 161
a Perſeo *obtruncatur.* ibid.
mel & balſamum cadavera conſervat. 308
membrorum corporis lis cum ventriculo. 92
memoria artificialis. 342
memoriæ adminiculum. 338
memoria localis. 306
in memoria confirmanda ſegniter inquiſitum. 338. & 339
mendacium eruit veritatem. 534
Menenius *Agrippa ſeditionem fabula ſedavit.* 144
Mens humana inſtar ſpeculi incantati. 332
Mercurius *in bivio.* 99
Metallorum depurationes errores habent. 304
metaphyſica deſcribitur. 190
a phyſica diſtinguitur. 191
metaphyſica eſt inquiſitio cauſarum formalium & finalium. 213
metaphyſicæ pars quæ deſideratur. 321
metaphyſica producit magiam. 222
methodi genera varia. 361
uſque ad. 365
partes duæ. 366
methodi variæ. ibid.
per methodum traditio. 362
methodus impoſturæ. 368
methodus ſcientiarum architectura. 367

me-

methodus ſermonis. 359
Mezenti *tormentum.* 596
Mezentius *deum contemptor.* 526
militaris ars naſcente republica floret. 272.
militaris ars literataque proxime ſe conſequuntur. 13
mirabilarii & prodigiaſtri. 108
miracula edita ſunt non ad convertendos atheos ſed ſuperſtitioſos idololatras. 182
miramur vel nova vel magna. 78
miſericordiæ præcepta ſub lege veteri. 242
miſericordia erga impios crudelis. ibid.
miſericordiam natura homini indidit. 507
Miſitheus Gordani *minoris pædagogus.* 144
moderationis nonnulli dant pœnas. 544
modus exercendi ingenia. 429
momi tetrici. 377
Momus. 530
monachi operculum in ſublime jactum. 307
monaſtica vita non vere contemplativa. 443
monoculo durius, unum perdere oculum, quam qui utrumque habet. 487
monodica multa in natura. 333
in moralibus quæ regnent. 474
morbo correpti qui dolorem non ſentiunt mente ægrotant. 466
in morborum curatione tria obſervanda. 467
morborum curatio quomodo inſtituenda. 253
mores efformantur melius ab amore qua a ſophiſta. 481
moribus innumeris qui ſapit aptus erit. 524
moriendi neceſſitas omnibus impoſita. 9
mors lenis & placida. 258
morte non plectendus niſi qui novit prius ſe in vitam ſuam peccaſſe. 643. & 40
mortis lenis exempla. 258
morum ſerenitati quomodo conſulendum. 497
Morus Angliæ *cancellarius.* 283
Moſes *primus legiſlator.* 61
mos Romanorum *alloquendi exercitum.* 74
motus ſimplex & compoſitus. 205. & 206
motus terræ diurnus falſus. 193
motus varii. 267. & ſeqq.
motus voluntarius. 282
multitudinis cum fortitudine impar congreſſus. 566
mundi omnia ſunt vanitas. 559
munditia corporis. 276
mundus eremus. 264
mundus imago Dei, homo mundi habitus ethnicis. 184
muſæ cupiditatum comites & pediſſeq. 172

Muſarum *ſedes*. 90
muſta ludica. 287
muſca mortua. 503
muſica. 272
muſica duplex. 159
muſicæ inventores. 56
muſicus auribus diverſis ſe accommodat. 374
Mutianus *impoſunt* Antonio Primo 534
Mutianus *vir ſui temporis prudentiſſimus*. 542
myſteriorum explicatio. 620

N

N*Ationes linguis dlſcrepantes, geſtibus exercent commercia*. 355
natura affectibus turbatur ſicut mare ventis. 472
natura artis ſpeculum. 307
natura cujuſque res minimis in portionibus maxime cernitur. 111
natura divinæ potentiæ & ſapientiæ alterum præconium. 156
ex naturæ lumine habemus notiones nonnullas. 618
naturæ magnalia extra vias tritas jacent. 314
natura odit imperium, perſuaſionem admittit. 476
naturalis actio, motus. & progreſſio, eſt venatio. 155
ex naturalium intuitu fides & ejus myſteria non inquirenda. 184
naturam citius fallas quam premas. 155
naturam imitemur, quæ nihil facit fruſtra. 555
ad naturas nobiliores inferiores aſpirant. 453
navales victoriæ finem belli faciunt. 576
naufragia effugientes vota ſolvunt. 333
navigationes hoc tempore per univerſum orbem. 134
navis inventum. 84
nautica acus. 306
Neapolitana expeditio. 163
Nebucadnezaris *monarchia*. 570
negotiandi prudentia. 493
deſideratur. ibid.
negotiandi prudentia a Romanis *exercita*. 294
de negotiis doctrina. 492
ejus partitio. ibid.
nunquam ab aliquo tractata. ibid.
negotiorum diverſus finis. 17
Nerva *vir doctus*. 66
nitrum & glacies maxime refrigerant. 333
nobiles ne multiplicentur. 568
nobilium famuli. 569
nobilium mancipia & operarii ſunt plebs. 568

nobi-

nobilium multitudo regno comparatur ſylvæ. ibid.
noctuæ & feles noctu cernunt. 287
noſce te ipſum. 538. & 542
notæ rerum duplices. 345
notiones genarales quid incommodi feerant. 331
notiones verborum animæ. 298
notitia aliorum. 538
notitia ſui. ibid.
notitia religionis reges ab errore refrænat. 64
novitas naturæ humanæ grata. 514
novitatis amor. 448

O

Obærationis gradus. 387
obæratis & indigentibus præfecturæ non committendæ. 516
oblationes ſpontaneæ & quotidiana ſacrificia. 1
occaſiones aliquando provocandæ magis quam exſpectandæ. 554
quod idem fatetur Demoſthenes. ibid.
occaſiones & machinæ conjungendæ. 554. & 4
occaſiones redeunt in orbem. 193
occulatio defectuum neceſſaria. 545
oculi quorundam animalium in tenebris lucent. 287
oculus videndo non ſatiatur. 7
officia mutua. 463
de officiis ſpecialibus & reſpectivis. 458
de officio regis liber, Jacobo Angliæ *rege ausore officium hominis in communi.* 458
opera quæque maxima quomodo ſuperentur. 88
operum inventa quomodo venerint in hominum notitiam. 223
opiatum aliquod inſigne quid præſtet. 309
opportunitas creanda. 491
opportunitas elapſa. 550
orationes. 183
oratio intercifa melior quam continuata. 508
oratio verſatur in rebus honeſtis ornandis. 372
orationis finis melior quam principium. 502
orator Aaron. 370
orator diligens præmeditasum habet quicquid in diſceptationem venit. 317
orator & ſophiſta differunt. 330
orbis noſtra ætate mirum in modum feneſtratus. 134
ordines Angelorum. 54
ordinum & gradum confuſio nocet rebus civilibus. 132
ordo rerum & temporis quid præſtet. 552
organum ſermoni deſideratur. 346
Orphei *theatrum.* 63

Or-

Ortelii *chorographia*. 368
Oſorius *Luſitanus*. 33
oſtentatio decens exiſtimationem hominis valde auget. 542
oſtentatione opus. ibid.

P

P*Ace emolliuntur animi*. 575
pædagogica quomodo inſtituenda. 428
pædagogi ludibria. 23
panicus terror. 158
Panis *fabula*. 164
generatio. idid.
effigies. ibid.
poteſtates & munera. 174
res geſtæ. ibid.
amores. ibid.
filia. 148
Panis *venatio*. 274
papyri confectio. 302
parabolæ Hebræis *frequentes*. 22. 524
parabolarum utilitas. 134
parabolas ſcribendi modus. 524
Paracelſus *perſtringitur*. 280
Paracelſus *refutatur*. 624
paraſiti barbati. 30
Paridis *judicium*. 86
partitio doctrinæ humanæ. 102
patientiæ exempla. 327
Patritius *Venetus*. 213
Paulus *ſolus inter apoſtolos literatus*. 60. & 61
paupertas & egeſtas viatori armato ſimilis. 459
paupertas veneranda. 22
paupertas virtutis fortuna. 23. & 24
pecunia nervus belli quando nervus lacertorum in gente molli deeſt. 567
peditatus præcipuum robur exercitus. 458
Pegaſus *ſanguine* Meduſæ. 162
penſa quanta quibuſvis ingeniis imponenda. 475
perceptio & ſenſus differunt. 283
perceptio quid. 284
ejus doctrina deſideratur. 285
Periander *conſultus de conſervanda tyrannide*. 345
peritia fidicularia quorundam conſiliariorum. 564
Perſei *fabula*. 161. & *ſeq*.
perſonarum reſpectas malus. 516
perſpectiva non tractata. 285

perſpicilla minuta multiplicant. 311
perturbatio mentis unde oriatur. 9
perturbator familiæ poſſidebit ventos. 501
perturbationes torturæ. 533
perverſum aliquorum de arte judicium. 106
phantaſia & ratio differunt. 289
de ea plura. 290
Philippi & Alexandri *diverſæ belligerandi rationes.* 159
philoſophiæ abuſus. 447
philoſophiæ circa animam partitio. 174
philoſophiæ naturalis partitio in ſodinam & fornacem. 186
ſpeculativam & operativam. 187
philoſophiæ triplex objectum & triplex radius. 176
philoſophia inanis decipit. 6
quomodo hoc dictum ſit intelligendum. 9
philoſophia moralis pediſſequa theologiæ. 466
philoſophia naturalis quæ. 111
philoſophia quare in primis autoribus viguerit. 483
philoſophia rationis opificum. 102
philoſophorum placita. 220
philoſophorum quorundam veterum teneritudo ad morigerandum. 146
de philoſophis antiquis opus deſideratur. 212
philoſophus in aquam incidens cum intueretur ſtellas. 110
Phocion *ad populum; num forte deliqui?* 376
Phormionis *diſputationes de bellis ab* Hannibale *rejectæ.* 549
phyſica a metaphyſica diſtinguitur. 190
phyſicæ partitio in tres doctrinas. 191
phyſicæ ſparſæ diviſio in concretam & abſtractam. 192
concretæ. ibid.
abſtractæ. 206
phyſica producit mechanicam. 223
phyſiognomia. 239
pictoria ars. 272
pictoria comparatur poeſi. 103
pictoria memoriam rei renovat. 380
Pigmaleonis *inſania.* 34
pigritia in fine laborioſa. 515
Pindarus *laudat* Hironem. 263
Pindarus *ſententioſus.* 487
Plato Hippiam *ſophiſtam cum* Socrate *diſputantem quam pulchre introducat.* 110
Platonis *dictum de virtute.* 372
Platonis *dogma.* 2
Platonis *elogium de præceptore ſuo* Socrate. 29
Plato *rhetoricam coquinariæ ſimilem facit ſed male.* 372
Platonis *ſententia neque prorſus contemnenda, neque cupide re-*

recipienda. 154
plebs nativorum tribus generibus conſtat. 572
Plinius, Cardanus, Albertus *multa fabuloſa ſcripſerunt*. 41
Plinius *hiſtoria naturalis optimus auctor.* 106.107
Plutarchus *de* Timoleonte. 393
Plinius *ſecundus* Trajanum *coram laudavit*. 441
poeſeos partitio. 141
poeſis humanæ naturæ largitur quæ hiſt. denegat. 142
divinitatis eſt particeps. ibid.
ſeculis etiam rudibus & apud nationes barbaras honori fuit. ibid.
ingenii eſt luſus. 291
poeſis quid. 140. 351
duplici ſenſu ſumitur: 104
narrativa ſive heroica. 114
dramatica. 124
parabolica. 134
poeſis vinum dæmonum. 477
poetæ cygni. 128
poetarum mores. 546
politici literatos pedaneorum nomine elevant. 164
politicorum arrogantia & philautia. 28
vere politicum fieri res eſt difficilis. 529
politicus non ſit uni res unice intentus. 556
polychreſtorum catalogus. 228. & 229
Polyphemi *ſtatua*. 126
polypragmoſyne, res temeraria. 539
Pompeii *magni memorabile dictum*. 444
Pompejus *occultior* Cæſare, *non melior*. 548
ambitionem recondidit. ibid.
conſul ſolus factus. ibid.
Pompejus *propter morum diſſimilitudinem non potuit præſtare quod* Sylla. 441
Pompejus Sertorii *chartas non legit*. 499
populorum bellicoſorum catalogus. 573
populus bellicoſus firmat regnum. 567
populus comparatur mari. 471
populus tributo oppreſſus nunquam bellicoſus. 568
poſſibilia quæ dicantur. 101
cum potentibus non decertandum. 497
practica ab ethicis omiſſa. 440
prædia vicina & conjuncta reditus majores apparere faciun. quam diſtracta. 395
prædicamentorum uſus. 331
prædictiones & electiones quatenus retinendæ. 303. & ſeq.
præfecturæ non committendæ obæratis. 516
præjudicium informationis primæ vix poteſt eripi. 511

prælationum quorundam ſtultiſſimarum exempla. 86
prælectiones. 608
prælia navalia quantum momenti habeant. 576
præludia muſicorum. 611
præmiorum & pænarum uſus in civilibus. 473
prænotio memoriæ artificialis pars prima. 340.
prætoris album. 592
pragmatica ſanctio. 572
princeps mendaciis credens. 505
princeps ſuſurronibus & ſycophantis ne credat. 506
principes creduli peſſimi. ibid.
principes viris obæratis præfecturam ne committant. 516
principibus ſub eruditis ſæcula maxime fuerunt felicia. 64
principis iram incurrens quomodo ſe geret. 500
principium rerum unum. 148
privati non ingenio ſed fine judicandi. 136
probatio per incommodum. 329
problemata Ariſtotelis *commendantur.* 210
problemata & placita. ibid.
prodigos naufragia fortunarum perdunt. 499
proditiones bellorum ſorores. 167
prolongatio vitæ res laborioſa. 261. & 262
quomodo inſtituenda. ibid.
unde exſpectetur. 268
prolongatio vitæ deſideratur. 264
Prometheus. 294
promi condi. 447
proſodia. 350
Proteus. 112
providentia æterna & divina judicia conſideranda. 560
providentia in bello opus. 166
prudentes prævident exitium quod virtutibus imminet. 521
prudentes ad vertunt ad greſſus ſuos, ſtulti divertunt ad dolos. 520
prudentia ſpecies duæ, vera & falſa. ibid.
prudentia impertiendi, item ſuis rebus proſpiciendi. 526
prudentia inquinata. 558
prudentia ſermonis privati deſideratur. 475
prudentium mens ſpeculis & aquis ſimilis. 523
pſalmi invitant ad contemplationem operum dei. 61
pſittaci χαῖρε. 295
pueri placentis alliciendi, viri perjuriis. 558
pugna ad Actium, *item ad inſulas Curſolares.* 576
pulmo marinus. 287
putei Jacobi. 623
Pythagoræ *ad* Hieronem *reſponſio.* 442

Quan-

Q

Quantitas formæ eſſentialis. 292
Quis philoſophiæ debeat eſſe finis. 52

R

Rabbini naturalem & moralem ſenſum ex ceremoniis Moſaicis eruerunt. 56. & 57
rabbinorum prædictum. 24
radii ſolis per ſpecula comburunt. 303
radii ſolis ſuper album diſſiliunt. 310
Rami *methodi quæ probentur.* 366. & 367
de ranis Æſopi *fabula.* 382
ratio juxta verbum dei non audienda. 615
rationis & diſputationis uſus. 619
rationis regimen tribus modis perturbatur. 371
rationis humanæ in divinis uſus, item exceſſus duplex. 621
ratio quomodo ab affectibus differat. 373
ratio ſermonis anima. 343
reconciliandi amicos via duplex. 518
rectorum conſultatio & viſitatio requiritur ad literarum incrementum. 95
rectam & ſui judex eſt & obliqui. 329
reductio per medios terminos duplex. 328. & 329
reges ſuos habent errores. 64
regiæ voluntates mobiles. 470
regiſtra quid. 121
regnorum magnitudo quibus artibus obtinenda. 165
nempe gente bellicoſa. ibid.
quæ non gravetur tributis. 567
in qua nobiles & generoſi non nimium multiplicentur. 568
numero indigenarum. 570
agricolis, famulis, ingenuis, & artificibus non mechanicis ſedentariis. 572
armorum ſtudio. ibid.
juſtis cauſis arma capeſſendi. 574
exercitu veterano ſeu milite perpetuo. 576
maris dominio. ibid. *præmiis.* 577
regnum cælorum quare grano ſinapis comparatur. 565
regnum dei primo quærendum. 561
regnum quid firmet. 566. &c.
regum corda perſcrutari nefas. 22
relationes. 124. & 29.
remuneratio literatos fovet. 91
renum morbis quid conveniat. 253

reſipiſcentiæ feræ exempla. 550
reſpectus perſonarum damnatur in judice. 516
reſponſio mollis frangit iram. 496
de reſponſis & conſultis. 607
reſpubl. tardius moventur. 488
reſpubl. feliciter adminiſtratur a viris eruditis. 14
retinendi ſeu cuſtodiendi ars. 337
rex eruditus miraculum. 4
rhetorica. 369
vide etiam, Eloquentia oratoria.
rhetoricæ appendices. 426
rhetoricæ finis. 371
rhetoricæ officium. 370
rhetorica inter dialecticam & politicam ab Ariſtotele *prudenter collocata* 374
rhetoricam Plato *male inter voluptuaria collocavit.* 372
rhetorica ſophiſmata ab Ariſtotele *collecta.* 375
in tribus claudicant. ibid.
rhetorica ſub vertit phantaſiam. 371
virtutem & bonum depingit. 372
robur ſcientiarum quomodo conſiſtat. 32
Romana *reſpublica cives profuſe recepit.* 570. & 20
Romani *ad tuendos ſocios ſtrenui & prompti.* 164
Romani *imperii incrementa attribuuntur prudentiæ ſex ergum.* 430
Romani *ovibus ſimiles.* 488
Romani *rebus gerendis magis idonei.* 359
Romanorum *celebres triumphi & ingentes in milites largitiones bello feliciter geſto.* 577
Romulus *civibus ſuis legavit rem militarem.* 573
roſæ ſerotinæ quomodo comparandæ. 331
rumor comparatur ventis. 502
ruricolæ magis ſecundum naturam vivunt quam urbani. 155

S

SAccharum inter frangendum lucet. 28
ſal in coquinaria carnes condit. 338
quid in conglaciationibus artificialibus efficiat. ibid
in condenſatione metallorum. ibid
Salomonis *aphoriſmi ſive proverbia.* 49
Salomonis *ſapientia.* 58. & 59
Salomonis *ſententiæ quædam de ſcientia.* 5
ſalvatoris noſtri in terram adventus. 59
verba ejus. 61
ſalvatoris noſtri reſponſa. 625
Samuel Iſai *filios videns.* 297

ſanitas quomodo tuenda. 252
ſapiens dominabitur aſtris. 528
ſapiens fingit fortunam ſibi. 527
ſapiens ſi cum ſtulto contendat non inveniet requiem. 497. & 498.
ſapientes avertunt calamitatem. 504
ſapientia habitualis a natante diſtincta. 522
ſapientior quam opportet. 521
ſapientium aut præcellentium erroribus quamvis leviſſimis haud facile ignoſcitur. 503
Sarah *rationis imago.* 616
ſcenam in vitam transferre. 491
Sceptici philoſophi. 299
ſchaccorum ludi. 620
ſcholæ Zenonis, Socratis. Epicuri Pyrrhonis *&* Herilli. 443 & 444
ſcholarum publicarum commoda. 429
ſcholaſticorum ſtylus tempore Lutheri. 33
ſcholaſticorum ſubtilitates & inanes quæſtiunculæ, atque altercationes quantum literis noceant. 37. & 38
ſcientia aquarum ſimilis. 176
ſcientia de converſatione optime tractata. 492
ſcientiæ appetitus nimius primum peccatum. 65
ſcientiæ dignitas in archetypo quærenda. 53
ſcientiæ limites tres. 8
ſcientiæ partitio in theologiam & philoſophiam. 176
ſcientia eſt reminiſcentia. 2
ſcientiæ hauriuntur ex linguis eruditis. 346
ſcientia inflat. 5
non inflat. 6
ſcientia lumen ſiccum. 9
ſcientia omnis jucunda. ibid.
ſcientia pabulum animi. 291
ſcientiarum longitudo & latitudo. 367
ſcientiarum officium abbreviare longa itinera. 341
ſcientiarum per aphoriſmos ſive methodum tradendarum differentia. 363
ſcientia ſine charitate quid efficiat. 96
ſcientia ſuperba boni & mali lapſum peperit. 6. 55
ſcientia univerſalis quæ. 177
deſideratur. ibid.
ſcriptio adminiculum memoriæ. 338
de ſcriptoribus authenticis. 603
ſcripturæ interpretatio quomodo inſtituenda. 623
Scylla *monſtrum.* 40
ſecretariorum imperitia. 357
ad ſecreta naturæ reſeranda ſumptibus opus. 94 & 95

ſecundis aut tertiis etiam licet acquieſcere. 555
ſedentariæ artes mechanicæ in regno alienigenis aut ſervis committendæ. 572
Semele Jovis *pellex.* 169
ſemidei. 63
ſenatores eruditi meliores aliis. 64
Senatores ingenio deriſores. 505
Seneca *pædagogus* Neronis *per quinquennium adminiſtravit imperium.* 14
Seneca *quomodo* Neronem *inſtituerit.* 26
ſenectus retardari poteſt. 227
ſenex beneficus miraculum. 470
ſenſibile fortius percutit memoriam. 341
ſenſus & ſenſibilis uberior inquiſitio. 283
ſenſus proprie quid. 6
ſenſus ſolem referunt, naturalia reſerant, divina occludunt. 9
ſeptimæ temporis. 560
Septimius *Severus debuit aut nunquam naſci aut nunquam mori.* ibid.
ſera parſimonia in fundo eſt. 387
ſermo familiaris. 490
ſermones cuncti non audiendi. 498
ſermonem marinum aqua fluviatili abluere. 503
ſermonis anima ratio. 343
ſermonis methodus. 359
ea duplex. 360 *iterum duplex.* 361
ſermonis organum. 344
ſermonis regimen minime prudens & politicum. 508
ſervi non delicate tractandi. 512
per gradus promovendi. ibid.
in ſervis quid potiſſimum deſideretur. 514
ſervus prudens dominabitur in filium ſtultum. 497
Severinus *Danus.* 213
ſeveritas cum clementia temperanda. 591
Sibylla *duos libros comburens.* 487
ſigillorum practica in cera. 308
typographiæ viam oſtendit. ibid.
a ſilentio contumaci cavendum. 496
Sixtus *quintus Pontifex.* 15
Socratis *cum ſophiſta diſceptatio.* 455
Socratis *elogium a* Platone. 110
ſol bonus & malus diverſo reſpectu. 380
ſolem orientem plures adorant quam occidentem. 514
ſolennitates verborum & actorum. 586
Solonis *reſponſum* Cræſo *de auro datum.* 567
Solon *leges dedit optimas.* 25

ſomni geminæ portæ. 483
ſomniorum naturalium interpretatio. 239
ſophron in theologia deſideratur. 622
ſpartam qui non exornant. 459
Spartani *cives habebant bellicoſos.* 573
Spartani *parci in cooptandis novis civibus.* 570
ſpecilla ocularia. 308
ſpecula ex metallo qualia. 368
ſpeculum divinum & politicum. 539
ſpecus Platonis. 335
ſpe futurorum magis quam præſentium fruitione delectamur. 514
ſpes, malorum antidotum. 384
ſpes vigilantis inſomnium. 514
ſpiracula doctrina. 275
ſpiritus in ſpirituum impreſſio. 280
ſpontaneæ oblationes & quotidiana ſacrificia. 1
ſpuma maris luceſcit. 286
ſpurii felices evadunt. 546
ſtans in valle optime perluſtrat montem. 458
ſtatuarii mos in ſculpendo ſimulacro. 480
ſtatuta temporis leges. 584
ſtatutum explanatorium. 585
ſtipendia ſumptuoſa requiruntur ad literarum & ſcientiarum cognitionem. 94. 95
ſtipendiorum tenuitas quantum obſit literis. ibid.
Stoicorum ſententia de virtute. 385
ſtudia in mores abeunt. 25. & 479
cum ſtulto non contendendum. 97
Summii *opera in* Ciceronem & Hermogenem. 34
ſtyli genus conciſum & intemperies literarum. 35
ſubtilitas litigioſa. 36
ſucceſſus felicitati, non virtuti aut induſtriæ tribuendi. 326
ſuccinum paleas trahit. 303
ſulphur chalybem facit fluere. 304
de ſummo bono ethnicorum Chriſtianis non diſputandum. 438
ſummus naturalis catenæ annulus ſolio Jovis *affixus.* 10
ſuperſtitio vulgi, terror eſt panicus. 157
ſurculus trunco arboris inſitus. 303
ſurdaſter poſſitne inſtrumento juvari. 308
ſuſpicio & diffidentia. 45
ſycophantis princepſne credat. 506
Syllæ *votum.* 548
Sylla *felix, non magnus.* 453
Sylla *orbis perturbator.* ibid.
ſyllogiſmus. 23. & 24
ſymbolum præſentis ætatis. 143

ſym-

ſympathiæ veri & boni intima. 289

T.

T*Acendi ars.* 487
taciturnitas fidem conciliat. 537
Taciti *de* Auguſto *judicium.* 3
Taciti *judicium de* Claudio. 506
Taciti *ſententia de virtute.* 521
de Lepido *judicium.* 522
Tacitus *in* Tiberio *notat diverſum modum loquendi.* 532
Teleſius *Conſentinus.* 213
tempora in quibus magnis virtutibus exitium eſt. 521
temporis non multum inſumendum. 554
tempus fluvio ſimile. 47. & 48
terra armis & ubere glebæ potens. 569
terræ globus cum univerſitate collocatus. 78
terra penſilis. 321
terrores panici qui. 157
Themiſtoclis *dictum incivile.* 363
Themiſtoclis *reſponſum.* 628
Themiſtoclis *verba.* 30
theologia cunctorum laborum & peregrinationum ſabbathum. 613
hauritur ex verbo dei, non ex natura. 616. & 65
theologiæ tres appendices. 615
theologia naturalis. 183
conducit ad atheiſmum confutandum. ibid.
non adſtruendam religionem. 184
theologia tribus conſtat partibus. 104
theologica ſcripta innumera. 626
thermarum artificialium compoſitio deſideratur. 262
Tiberius *quare ludos publ. nunquam ſpectarit.* 539
Tigellinus *metus* Neronis *rimatus.* 536
Tigranes *Armenius a* Romanis, *quorum vires contemnebat, profligatur.* 566
Timoleon *homo fortunatiſſimus.* 393
ejus res comparantur cum rebus Ageſilai *&* Epaminondæ *a* Plutarcho. ibid.
Timotheus *Athenienſis.* 527
tonitrua & fulgura imitamur. 307
ejus inventor monachus. ibid.
topicæ partitio in generalem & particularem. 318
topica particularis ſumme neceſſaria & fructuoſa. 319
at deſideratur. 320
traditio lampadis deſideratur. 361
traditio methodica. 456

traditio per aphoriſmos. ibid.
traditivæ partitio & ejus organum. 343
Trajani *vita exemplar.* 296
Traianus *doctrinæ admirator.* 65
tranſcendentes conditiones entium quæ ſint. 181
illarum doctrina & inquiſitio deſideratur. 183
tres doctrinæ intemperies. 33
tres intentiones ad vitam prolongandam. 177
tributa Belgarum *exciſæ vocantur* : Anglorum *ſubſidia.* 568
tributis oppreſſus populus bellicoſus non ſit. 567
triumphi, trophæa, largitiones, coronæ, tituli, privilegia in milites collata bello feliciter geſto. 577
triumphus tria complectitur bona. 578
tunica Salvatoris. 622
Turcæ *eleemoſynas brutis dant.* 507
Typhon *in retibus implicatus.* 158
typocoſmia. 370
tyrannum an liceat occidere. 464

V

VAlentinus *Borgia e ſacerdote miles.* 540
vanitas vanitatum. 559
varia notantur imperia. 80
variatio experimenti. 302
varietas facierum & verborum. 250
Vellejus *Epicureus.* 334
vena frontis quando incidenda. 310
venatio Panis. 301
venatorum mos. 473. & 15
vera fama a domeſticis manat. 537
verba meretricia quomodo deprehendantur. 533
verba ſunt imagines rerum. 34
verbo dei fides habenda etiam reluctante ratione. 616
verborum ſplendor non damnandus. 395
veritatis & bonitatis diſtinctio. 80
veri & boni ſympathia. 289
veri obſervantiæ limites. 28
Verulamius *regnum adminiſtravit.* 562
multos honoris gradus ſuſtinuit. ibid.
regiis alloquiis diu uſus. ibid.
artibus, hiſtoriis & legibus incubuit. ibid.
Veſpaſianus *mutatus in melius.* 470
veſtis eccleſiæ verſicolor. 622
via perveniendi ad Aſtrologiam. 205
victoria navalis. 576
vini ſpiritus. 396

vinum cupiditatis communis fomes. 171
vinum ex pomis conficitur. 307
vires externæ nihil præſtant, niſi gens fortis ſit. 565
Virgilii *georgica commendantur.* 440
Virgilius *cauſarum cognitionem cum metus profligatione copulat.* 79
Auguſto *aſſignat longe optimos honores.* 81
Virgilius *ſtudia patriæ poſthabuit.* 12
virorum illuſtrium minima quæque vitia ſtatim in oculos hominum incurrunt. 504
virtus a latente affectu vix poteſt diſtingui. 174
virtus non curanda, ſecundum Machiavellum. 557
virtus imitabilis. 393
virtus propter ſeipſam eligitur, non propter auram popularem. 389
virtus, ſi conſpiceretur, ingentes ſui amores concitaret. 372
virtutes intellectuales. 2
virtuti nulla via eſt invia. 552
virtutis diminutio quomodo contingat. 544
virtutis præmium virtus. 559
viſcoſi & nodoſi ad verſandum inepti homines. 549
viſcoſitas animi rebus gerendis damnoſa. 550
vita brevis, ars longa. 216
vitæ. 124
vitæ genus eligendum ingenio congruum. 540
vitæ prolongatio deſideratur in medicina. 264
vita viæ ſimilis. 559
vitii ſupplicium ipſum vitium. ibid.
vitium ſub umbra virtutis ſe recipit. 380
latet proximitate boni. ibid. & 545
umbræ ſuper album congregantur. 301
de unitatis gradibus in civitate Dei tractatus deſideratur. 623
voluntas fallendi & facilitas credendi, finitimæ. 40
voluptatis artes. 439
voluptaria floret, Republica *declinante.* 272
urbanitas, & morum commoditas quando in ſubſidium peti debeat. 492
veſtis eſt animi. ibid.
qualis eſſe debeat. ibid.
urbes munitæ quid ſint abſque gente forti. 566
urinatores. 271
uſus & naturam & artem vincit. 295
de vulpe & feli Æſopi fabula. 396
vultus compoſitio quid præſtet. 490

Xe-

X

XEnophon *Athenienſis*. 113
Xenophon *cum* Cyro *juniore in* Aſiam *profectus*. 76
Eadem *reſpondet*. ibid.
Xenophon *exercitum* Babylone *in* Græciam *reduxit*. 77

Z

ZEnonis, Socratis, & Epicuri ſcholæ. 444
Pyrrhonis, & Herilli. ibid.
Zizania. 622

FINIS.